

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HADİSLERDE VE AVRUPA İNSAN HAKLARI
SÖZLEŞMESİNDEKİ İNANÇ HÜRRİYETİNİN
MUKAYESESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA

HAZIRLAYAN
Öznur ŞENBAY

ELAZIĞ–2009

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HADİSLERDE VE AVRUPA İNSAN HAKLARI
SÖZLEŞMESİNDEKİ İNANÇ HÜRRİYETİNİN MUKAYESESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bu Yüksek Lisans Tezi ödevi ... / ... / Tarihinde aşağıdaki jüri
üyeleri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Üye

Üye

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzası tasdik olunur.

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HADİSLERDE VE AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDEKİ İNANÇ HÜRRİYETİNİN MUKAYESESİ

Öznur ŞENBAY

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

2008- Sayfa:VIII+82

Bu çalışma, hadislerdeki inanç hürriyetini Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinin ilgili maddesiyle mukayese etmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu çerçevede insan hakları kavramının tarihi sürecinden bahsederek konuyla alâkalı kavramları inceleyerek, hak kavramının İslâm dinindeki yeri ve önemini vurgulanacaktır. Yine İslâm literatüründeki maddî ve manevî hürriyetlerin sıralanmasıyla devam eden gelişme bölümünü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin inanç hürriyeti ile ilgili maddelerinin tespiti takip edecektir. İnanç hürriyetinin Kur'an'da ifade bulduğu âyetlerin sıralanması, hadislerde ve Hz. Peygamber'in uygulamalarındaki inanç hürriyetinin anlatılması, gerekli mukayesenin yapılmasıyla çalışma son bulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hak, Hürriyet, Özgürlük, İnanç

SUMMARY

MASTER’S DEGREE THESIS

**COMPARISON OF BELIEF FREEDOM IN THE EUROPEAN HUMAN
RIGHTS AGREEMENT AND HADITHS**

Öznur ŞENBAY

FIRAT UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCE INSTITUTE

Main Science Branch of Basic Islamic Science

Hadith Science Branch

2008- Sayfa: 55 Page: VIII+82

This studying compares the belief freedom in the hadiths with the related item of European Human Rights Agreement. And it mentions the historical phases of human rights conception and evaluates related conceptions and stress the place and importance of right conception in Islam religion. And then, it arranges in order of materialistic and spiritual rights in Islamic literature. And then chapter comprises the belief freedoms items in the European Human Rights Agreement. In the last chapter, we tried to give item by item the belief freedom from verses of Kuran and hadiths and the life of Holy Prophet (peace be upon him, as) and it ends by doing with necessary comparison.

Key Words: Right, Freedom, Indenpence, Belief

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR.....	VI
ÖNSÖZ	VII
I. GİRİŞ	1
I.1. Hak	3
I.2. Hürriyet (Özgürlük).....	5
I.3. Eşitlik (Müsâvat).....	6
I.4. Adalet.....	7
I.5. Bağımsızlık ve Egemenlik	8
I.6. Demokrasi	8
I.7. Hukukun Üstünlüğü	8
I.8. Azınlık Hakları.....	10
I.9. Barış (Sulh)	12
I.10. İnanç	14

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM'DA İNANÇ HÜRRİYETİ

1.1. İnanç Hürriyetinin Unsurları	16
1.1.1. Dine Girme Özgürlüğü.....	16
1.1.2. Dinî İnanç Özgürlüğü.....	19
1.1.3. Mabet Hürriyeti, Dokunulmazlığı ve İbadet Özgürlüğü	23
1.1.4. Dini Eğitim Öğretim ve Tebliğ Hakkı	24
1.1.5. Sosyal ve Hukuki Hayat.....	27

1.2. İnanç Hürriyeti ve Dinden Dönme Kavramı	32
1.3. İnanç Hürriyeti Açısından Cizye ve Zimmet Akdi.....	35
1.4. İnanç Hürriyeti ve Savaş	41
1.4.1. İslam Davetinin Güvenliğini Sağlamak	43
1.4.2. Meşru Müdafaa Yapmak	47
İKİNCİ BÖLÜM	
2. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE İNANÇ HÜRRİYETİ	
2.1. Avrupa’da Din ve Mezhep Savaşları	52
2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İnanç Hürriyetiyle İlgili Maddeler.....	57
2.3. Hadisler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Mukayesesi.....	59
SONUÇ	62
BİBLİYOGRAFYA.....	64
EK I.....	67
EK II	68
EK III.....	79
ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.mak.	: Adı Geçen Makale
a.g.mad.	: Adı Geçen Madde
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
b.	: bin, ibn
bt.	: Binti
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
C.C.	: Celle Celaluhu
D.A.D.	: Diyanet Aylık Dergi
D.İ.A.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	: hicri
H.z.	: Hazreti
İmp.	: İmparatorluğu
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi Vessellem
Ş.İ.A.	: Şamil İslâm Ansiklopedisi
vb.	: ve benzeri
Yard.	: Yardımcı
y.y.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Hak ve özgürlük kavramları, hem anlam olarak neleri kapsadığı, anlam ve sınırlılıkları hem de uygulaması bakımından yüzyıllar boyu insanlığı meşgul etmiş, çeşitli tartışma ve çatışmalara konu olmuş kavramlardır. Öyle ki dünya tarihinde ilk defa İngiltere’de Taç-Baron tartışması ile başlamış ve uzun yıllar süren çatışmalar sonunda Hürriyet Fermanı (Manga Carta Libertatum) 1215’te ilan edilmiştir ve bu, hak ve hürriyet konusunda yazılı belge olarak batının attığı ilk adım olmuştur.

Daha sonraları Amerika’ya göç eden yüz kadar İngiliz burada “insan hakları” kavgasını başlatarak 1787’de ilk yazılı anayasayı ortaya çıkarmışlardır. Fransa’da da iki yıl sonra 1789’da “İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi” yayınlanmıştır. Bütün bu gelişmeler Avrupa’da tam manasıyla ancak 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Geçmiş asırlarda insan hak ve hürriyetlerine ait birçok ülkede görülen bu gelişmeler sonucunda, aslında 14 asır öncesinde doğan İslâm’ın, bu konularda neler içerdiği ve vaat ettiği merak edilmiştir. Bu ilgi duymanın sebebi hem doğu bölgelerindeki toplumları hem de öteden beri çeşitli maksatlarla insan hakları konusunda tenkid edilen bir din olarak İslâmiyeti kendi öğretileri ve kuralları içerisinde ele almak gereğidir.

Bütün ülkelerde elde edilmeye çalışılan ve çok zor şartlar altında kazanılan bu hakların, aslında insanın fitratında var olan ihtiyaçlarına uygun hak ve hürriyetlerin, başlangıçtan beri İslâm medeniyetinde var olduğu görülür. Biz de incelememizde hak kavramından yola çıkarak İslâm’daki hak ve hürriyetleri ve bu hürriyetlerin çıkış noktası olan inanç hürriyetini ele aldık. Esasen araştırdığımız konunun temelinde “insan algısı” yatmaktadır. Çünkü hangi kültür ve inanç sisteminde hak ve hürriyetler incelenmek isteniyorsa, o kültürde ve dinde insana ne kadar değer verildiğine, insanı nasıl algıladığına, insanı evrensel bir varlık mı yoksa ekin tarlasındaki bir başak gibi sadece belli bir bölgenin ve kültürün mensubu olmasına mı değer verildiği sorusunun cevabını bulmak gerekmektedir. Eğer yerel bir kültür tarlasının fidanı olarak değer kazanıyorsa insan; diğer kültür ve inançtan olduğu takdirde çok da önemli sayılmayacaktır. Diğer bakış açısıyla insan evrensel bir varlık olarak değerli ise, bu durumda insan evrenseli de kuşatan ve doğmasıyla beraberinde getirdiği değerler, haklar, hürriyetler ve sorumlulukları da var demektir. Bu bakış açısından insanın

varlığının tartışılmaması kadar, onun sahip olduğu hak ve hürriyetlerin de tartışma dışı olması gerekmektedir. Önemli olan değer yargısının hangi kültür ve dine göre yapıldığıdır.

Araştırmamız Giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde insan haklarının kısa bir tarihçesiyle, konuyla alakalı terimlerin açıklaması yer almaktadır.

Birinci Bölümde; İslâm dininde inanç hürriyetinin boyutları üzerinde durarak, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ayetlerden de faydalandık. İnanç özgürlüğünün, dine girme, dinî inanç, dinden dönme ve ibadet özgürlüğü boyutlarını inceleyerek Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamalarına da yer verdik.

İkinci Bölümde ise, Avrupa'da din ve mezhep savaşlarının tarihine kısaca temas ettik. Daha sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin inanç hürriyetiyle alakalı maddelerini sıralayarak hadislerdeki ve sözleşmedeki inanç hürriyetinin mukayesesini yapmaya gayret ettik.

Çalışmamız esnasında her türlü yardımlarını esirgemeyen tez danışmanımız Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA'YA şükranlarımızı arz etmeyi önemli bir borç biliriz.

ELAZIĞ-2009

Öznur ŞENBAY

I. GİRİŞ

İnsan, günlük hayatında kendine özgü birtakım haklarla beraber yaşamaktadır. Özgür bir şekilde düşünebilmek, düşündüğünü ifade edebilmek, istediği yere gidebilmek, yerleşebilmek, diğer bireylerle ve devlet makamlarıyla olan ilişkilerinde insanca ve hakça muamele görebilmek, insanın günlük hayatında farkına varmadan ve değerini bilmeden kullandığı ve yararlandığı haklardan sadece birkaçıdır.¹ Dünyaya gelmesi, insanın bu haklara sahip olması için yeterlidir.

Temel haklar, ferdin insan olmaktan kaynaklanan, vazgeçilmez, dokunulmaz, reddedilmez ve istisnâî durumlar dışında kısıtlanamaz haklarıdır. Bunlar: dinine, diline, ırkına, rengine, milliyetine, cinsiyetine ve sosyal statüsüne bakılmaksızın tüm insanlara tanınmıştır. İslâm bilginleri dinin maksadının, din ve dünya işlerinin kendisine bağlı bulunduğu beş temel ilkenin konulması ve korunması olduğunu belirtmişlerdir.

“Zaruriyyât\ zaruri maksatlar” da denen bu beş ilke:

- 1-Dinin korunması,
- 2-Canın korunması,
- 3-Neslin\ırzın korunması,
- 4-Aklın korunması,
- 5-Malın korunmasıdır².

İnsanın yeryüzünde varlığını sürdürebilmesi ve beşerî sorumluluğunu yerine getirebilmesi için korunması gereken ve bugün insan hakları çerçevesinde düşünülen hemen bütün hak ve özgürlükleri kapsayan bu beş ilke, Müslüman olup olmadığına bakılmaksızın, evrensel olarak bütün insanların temel hak ve yararlarını belirlemeye yöneliktir³ ve bu ilkeler, İslam’daki temel hakların ifade bulmuş şeklidir. Tezimizin konusu olan inanç hürriyeti de işte bu temel hürriyetler kapsamında incelenmiştir.

Yüce Allah (c.c.) insanı birtakım maddi ihtiyaçlarla beraber yaratmıştır. Yeme, içme, uyuma vs. bunlardan birkaçıdır ve bu ihtiyaçlar insanın hayatının sürdürülmesi için gereklidir. İnsanı en güzel surette yaratan Allah (c.c.), ona maddi ihtiyaçların

¹ Ünal, Şerif, **AİHS İnsan Haklarının Uluslar arası İlkeleri**, TBMM. Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, s. 7–8

² D.A.D. Şubat- 2008.; Görgülü, Ülfet, **Temel Haklar ve Hak İhlâlinin Dini Sorumluluğu**, s.10

³ Şentürk, Recep, “*İnsan Hakları*”, DİA. c. 22, s. 328

yanında manevi ihtiyaçlar da vermiştir. İnanma ihtiyacı bunların başında gelir. Ancak yine Allah Teâlâ bu ihtiyacını karşılama konusunda insanı özgür bırakmış, iradesini istediği yönde kullanma özgrlğu vermiştir. Onu başıboş bırakmamış, peygamberler ve kitaplar göndermiş, doğru ve yanlış yolu göstermiş ancak inanma konusunda ona tam bir serbestlik tanımıştır. Hz. Âdem'den itibaren inanan ve inanmayan insanların varlığı, Allah'ın insanı inancı konusunda serbest bıraktığını göstermektedir. Tezimizin konusu olan inanç hürriyetine geçmeden önce insan haklarının tarihi süreci ve konunun temelini oluşturan kavramları incelemeye çalışacağız.

İnsan hakları kavramının zihinlerde yaptığı ilk çağrışım, belli birtakım temel özgürlüklerden bütün insanların yararlanabilmesidir. Bu deyimın kökü, esas itibariyle semavî dinlerin kutsal kitaplarına dayanmaktadır. Ancak bunun kavram haline gelmesinde, Batı'nın ünlü düşünürleri J. Locke ve J.J.Rousseau gibi kişilerin rolü olmuştur. Ayrıca Amerikan bağımsızlık savaşının da bu hususta olumlu etkisi olduğu bir gerçektir.⁴ Ancak bu kişilerin ve olayların günümüze yansımaları, batıda insan hakları hareketlerinin ortaya çıkması pek de kolay olmamıştır.

20. yy. insan hakları kavramının belki de en çok konuşulduğu, tartışıldığı bir dönem olarak görülmektedir. Tarihin hiçbir döneminde hak ve özgürlükler, günümüzde olduğu boyutlarda ve yoğunlukta tartışmalara sebep olmamıştır. 17.-18. yüzyıllarda insanlığın, batının öncülüğünde büyük bir değişim geçirdiği, insan haklarının dişle, tırnakla söke söke elde edildiği yönünde kesin bir yargı vardır. Bu yargıya göre, insan hakları mücadelesinin öncülüğünü Batı yapmıştır ve daha sonra da bu akım bütün dünyaya yayılmıştır. Yüzyıllarca insan haklarını ihlal eden, ayaklar altına alan devletlerin, 20. yy.da kendilerini insan hakları savunucusu olarak görmeleri ilginçtir. M.. 384–322 yıllarında yaşayan ve ansiklopedilerde tarih, anatomi, mantık, psikoloji gibi ilimlerin kurucusu olarak zikredilen Aristo'nun, “insanlar iki grup halinde doğarlar. Birincisi hizmet edilenler yani hrler, diğeri hizmet edenler yani hizmetçiler ve köleler” sözü, yüzyıllar boyu özellikle Batı uygarlıklarının hareket noktası, ilham kaynağı olmuştur. 13. yy.da kabul edilen ve hemen hemen bütün literatürlerde yer alan Manga Carta vesikasına, insan hakları nazarıyla bakıldığında, kral ile hür ve asil insanlar arasındaki karşılıklı bir hak-hukuk ve hürriyet anlaşmasından ibaret olduğu

⁴ Koç, Zafer, “İnsan hakları Bağlamında Veda Hutbesi”, Diyanet Avrupa, şubat–2004, (Makale) , s. 40, www.diyaret.gov.tr

görülmektedir. İnsan hakları bağlamında pek bir şey ifade etmese de, batıda insan haklarında başlangıcı teşkil eden Manga Carta Libertatum, (Büyük Hürriyet Sözleşmesi) o zamana kadar İngiltere’de yaşayan vatandaşların, kralları tarafından çiğnenmiş en tabii hak ve hukukların çiğnenmemesi gerektiğine dair bir sözleşmeden ibarettir.⁵ Taç- Baron anlaşması olarak nitelendirilen bu belge, kralın yetkilerini kısıtlayan bir belge olmaktan öteye geçememiştir.

Manga Carta anlaşmasını, 1776’da ABD’nin Virjinya eyaletinde ilan edilen ve daha geniş çerçeveli insan hakları vesikası olan “Amerika İnsan Hakları Bildirgesi” takip eder. Daha sonra insan haklarını korumaya yönelik en ciddi teşebbüs olarak nitelendirilebilecek 1948’deki “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, 1950’de “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, AGİK, 1975 tarihli “Helsinki Nihai Senedi” gibi günümüze oldukça yakın anlaşma ve vesikalar gelir. Dolayısıyla batının özellikle övündüğü insan hakları kapsamında yer alan, din, vicdan ve düşünce hürriyetinin başlangıç tarihi, 18. yy.ın ilk yarısı olarak görülebilir.⁶ Bu zaman dilimi, insan hakları konusunda kendini çok ileri gören batının, aslında ne kadar geç kalmış olduğunu ifade eder. İslâm dini ise; sadece inanç ve ibadetler bütünü değil, aynı zamanda insanı hak ve hürriyetleriyle layık olduğu seviyeye çıkarmaya çalışan bir medeniyet kaynağıdır ve bunu âyetlerin nüzulünden itibaren insanlara göstermiş, uygulama sahasına koymuştur.

İslam dininin inanç hürriyetine geçmeden önce, konuyla alakalı kavramlara kısaca göz atmakta fayda vardır. Şimdi bu kavramları inceleyelim

I.1. Hak

“Gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek; bir şeye yakinen muttali olmak” anlamlarında mastar ve “gerçek, sabit, doğru, varlığı kesin olan şey” anlamlarında isim olan hak kelimesi (çoğulu hukuk) genellikle batılın zıddı manasına gelir. Hak; kelime anlamı olarak, kişiye ait olan, kişilerin yapabileceği davranış, davranış imkânı veya yetkisidir. Kuran-ı Kerim’deki kullanımının ifade ettiği manaları şu şekilde sıralayabiliriz:

⁵ Koç, a.g.m., s. 41

⁶ Koç, a.g.m., s. 41

a. İnkârı mümkün olmayan ve varlığı kesin anlamında; Âyette şöyle açıklanmaktadır: “ And olsun ki onların çoğu hakkında azap ile hükmetmek sabit oldu.”⁷

b. Hisse, pay ve nasip manasında:

Mirasla ilgili hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur. “Muhakkak ki Allah her hisse sahibine hakkını (hisselerini) belirlemiştir.

c. Kesin söz manasında:

Kur'an'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Eğer dileyseydik, biz herkese hidayeti verirdik. Lakin benden şu söz sadır olmuştur. Elbette cehennemi cinlerden, insanlardan dolduracağım.”⁸

d. Hak kelimesi harf-i tarif ile kullanıldığı zaman Allah'ın 99 güzel isimlerinden biri anlamına gelir. Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942) Allah'ın güzel isimlerinden biri olan Hak tabiri için “Vâcip lizâtihi” (Allah'a has) şeklinde tahsis edici bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu durumda bu Hak kelimesinin çoğulu yoktur. Çünkü bu hak yegâne olarak Allah için söz konusudur.⁹

Hak, Allah'ın kitapları, adâlet, doğruluk, öldükten sonra tekrar dirilmek, olgunluk, apaçık, İslam, mal ve mülk gibi anlamlara da gelir.

Terim olarak hak; İslam'ın şahıs veya eşya üzerinde kişilere belirlediği yetki, sorumluluk ve tasarruf haklarını ifade eder.¹⁰

Hukuk literatüründe hak; hürriyetin somutta gerçekleştirilmesinin aracıdır. Örneğin “hak arama hürriyeti”, “dava hakkı” ile gerçekleşir. Hak bir hürriyetin sağlanması için kişiye anayasa ve kanunlar ile tanınmış yetkilidir. Eğer bir kişinin, bir konuda hakkı var ise, devletten veya diğer kişilerden onun yerine getirilmesini “isteme yetkisi”ne sahip demektir. Hukukun genel teorisinde hak kavramı çok değişik şekillerde tanımlanmakta ise de, bu tanımlardan en eskisi ve yaygınına göre hak, kişilere hukuk düzeni tarafından verilen bir irade kudreti, bir isteme yetkisidir. Bu tanım anayasa

⁷ Yasin, 36\7

⁸ Secde, 32\13

⁹ Yazır, Elmalılı M. H. , **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul-1992, c. 4, s. 2676.

¹⁰ Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, İstanbul-1993, s.31

hukuk alanına da uygulanabilir. Anayasa hukuk alanında hak, kişiye anayasa tarafından verilmiş bir irade kuvveti, bir isteme yetkisidir.¹¹

Fıkıhçılar hak kelimesini bazen mali olan veya olmayan haklar anlamında kullanmışlardır. Mesela Allah hakkı, kul hakkı gibi kullanımı mevcuttur. Usul âlimleri hakkı ikiye ayırmışlardır:

a. Allah Hakkı (Hukukullah); bu hak geneldir. Bütün âlemi ilgilendirir. Hiç kimseye ait değildir. Allah hakkı denmesinin sebebi de faydasının genel ve öneminin büyük oluşundandır. Buna hukuk dilinde kamu hakkı denir.

b. Kul Hakkı (Hukuk-u İbad); fertlerin maslahatını korumayı hedef alan haklardır. Buna hukuk dilinde özel hak denir.¹² Hak kavramının kelime ve terim manaları bu şekilde ifadesini bulmaktadır.

I.2. Hürriyet (Özgürlük)

Hürriyet kelimesi hem “soylu olmak” anlamında mastar hem de “azat edilmek, bağımsızlığına kavuşmak” manasındaki harar (harare) mastarından isim olarak gelir, hür kelimesinin ise “köle olmayan, şerefli, soylu; her şeyin en iyisi” gibi anlamlarına geldiği ifade edilmektedir.¹³

Hürriyet, bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki olarak tanımlanabilir. Daha kısa bir ifadeyle hürriyet, serbest hareket etme gücüdür. Bu tanımda dikkat çekmesi gereken nokta, hürriyetin insan fiilinin bir niteliği olarak kullanıldığıdır. Dolayısıyla hürriyetten “serbest insan fiili” anlaşılabılır. Seyahat hürriyeti, yerleşme hürriyeti, haberleşme hürriyeti, düşünce hürriyeti, basın hürriyeti gibi çeşitli hürriyetlerden bahsedilmektedir. Bu hürriyetlerin içeriği aslında bir “insan fiilinden ibarettir. Örneğin seyahat hürriyeti, gelip gitme; yerleşme hürriyeti, bir yerde devamlı olarak oturma; haberleşme hürriyeti, mektup gönderme, telefonla konuşma, basın hürriyeti gazete çıkarma vb. fiillerden oluşmaktadır. Bu hürriyetleri anayasada

¹¹ Gözler, Kemal, **Temel Hak ve Hürriyetler**, Türk Anayasa Hukuk Sitesi, s. 205, www.anayasa.gen.tr,

¹² Boz, Mehmet Naim, İslâm **Hukukunda Kişi Hak ve Hürriyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Bursa, 1999), s. 13–15

¹³ Çağrı Mustafa, “*Hürriyet*”, D.İ.A., c.18, s.502

tanıyarak anayasa koyucu, insanların o konuda “serbest hareket etme güçleri”nin olduğunu kabul etmiş olmaktadır.¹⁴

Hürriyet kelimesi, 1789 Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi”nin dördüncü maddesinde şöyle tanımlanmaktadır:

Hürriyet; başkasına zarar vermeden her şeyi yapmaktır.¹⁵

İslam hukukunda ise hürriyet, kişinin kendine ve başkalarına zarar vermemek şartıyla tutum ve davranışlarında serbest olmasıdır. Avrupa hukuku ile İslâm hukukundaki hürriyet anlayışı arasında fark vardır. Mesela; içki içmek, uyuşturucu kullanmak gibi bedene zarar veren şeyleri İslâm yasaklamıştır. Kişi içki içmekle kendisine zarar vermektedir. Bu durumda hürriyetin himayesinden istifade edemez. Avrupa’da ise içki kullanılmasına bir engel bulunmamaktadır. İslam’da mutlak hürriyet yoktur. İnsanın aklına her geleni yapması hürriyet sayılmaz. O halde hürriyet sınırlıdır ve sınırlanabilir¹⁶ denilebilir.

I.3. Eşitlik (Müsâvat)

Müsâvat kelimesi “ölçü ve değer bakımından eşit olma, iki şey arasındaki eşitlik, denklik” anlamına gelir. Ahlâk ve hukuk terimi olarak müsâvat genellikle değer, hak, ödev ve sorumluluk yönünden insanlar arasında gözetilmesi gereken eşitliği belirtir. Kur’an-ı Kerim’de bir âyette müsâvat kavramı, “bir şeyin iki tarafını aynı seviyeye getirme” anlamında geçmektedir.¹⁷ Aynı kökün “istiva” mastarından çeşitli kelimeler diğer anlamları yanında on sekiz âyette zıt değerler taşıyanların, iyilik-kötülük gibi karşıt davranışlarda bulunanların birbirine eşit olamayacağını belirtmektedir. Bazı âyetlerde “sevâ” kelimesi de eşit, denk, birbirinden farksız manasında kullanılmıştır. Hadislerde ayrıca “tesviye”, “seviyy-seviyye” kelimeleri eşit, eşitlik, denklik anlamında geçmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde eşitlik, tabii bir hak olarak kabul edilir. Buna göre bütün insanlar eşit yaratılmıştır, ırk veya nesep insana üstünlük sağlamaz. İnsanlar arasındaki üstünlüğün gerekçesi, onların, başta akıl olmak üzere sahip oldukları yetenekleri yerli yerince kullanma iradesi ortaya koymaları ve ahlâki erdemlere uygun

¹⁴ Gözler, a.g.m., s. 204

¹⁵ Boz, a.g.e., s.19

¹⁶ Armağan, Servet, İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, Ankara–2006 s. 80

¹⁷ Kehf, 18/96

davranışlarda bulunmalarıdır. Kur'an'da bütün insanların ortak bir atadan geldiği, farklı halklara ve kabilelere ayrılmanın türlü birikimlerin aktarılması hikmetine dayandığı, üstünlüğün ancak Allah'a iman ve derin saygının yanında ahlâki erdemleri de içine alan takvâdaki derecelenmelere göre ölçülebileceği belirtilmektedir.¹⁸ Hz. Peygamber de Vedâ haccı hutbesinde yer alan, “Rabbiniz birdir, babanız birdir, hepiniz Âdem’in çocuklarıdır; Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap’a, kızıl tenlinin beyaz tenliye, beyaz tenlinin kızıl tenliye takvâ dışında hiçbir üstünlüğü yoktur” şeklindeki tebliğiyle İslam’daki bu eşitlik anlayışını teyit etmiştir.¹⁹ İslam’ın eşitlik anlayışının en güzel ifadesi, Veda Hutbesinde yerini bulmuştur.

I.4. Adalet

Adalet, ferdî ve içtimaî yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlâkî erdemdir.

Adâlet, “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak (Allah hakkında kullanıldığında şirk koşmak)” gibi manalara gelen bir masdar-isimdir. Yine aynı kökten bir masdar isim olan ve “orta yol, istikamet, eş, benzer, misil, bir şeyin karşılığı” gibi manalara gelen adl kelimesi, sıfat olarak kullanıldığında âdil ile eş anlamlı olup aynı zamanda Allah’ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biridir.²⁰

Adâletin Kısımları

Tevziî Adâlet; “dağıtıcı adâlet, herkese hakkını vermek, eşit emeğe ve katkıya eşit ücret vermek”,

Tevzinî Adâlet; “denkleştirici adâlet, kanunlar karşısında herkesi eşit saymak, insan olması açısından ve bununla ilgili hususlarda herkesin eşitliğini sağlamak” olmak üzere ikidir.²¹

¹⁸ **Hucurat**, 49\13

¹⁹ Kutluer, İlhan, “*Müsâvat*”, D.İ.A., c. 32, s. 76-77

²⁰ Çağrı, Mustafa, “*Adâlet*”, D.İ.A., c. 1, s. 341-342

²¹ Şafak, Ali, **Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.5

I.5. Bağımsızlık ve Egemenlik

Bağımsızlık, bir ülkenin başka bir ülke ya da ülkelerin yönetim ya da denetimi altında olmaması; bir devlet organının başka bir devlet organı ya da organlarına bağlı olmadan işlerini yürütmesidir. Klasik devletler hukuku kuramına göre bağımsızlık, bir devletin, dışa karşı egemenliği anlamına gelir ve tüm egemen devletlerin eşitliği ilkesine dayanır. Bağımsız devletler başka bir devletin izni ya da onayı olmadan öteki devletlerle diplomatik ilişkiler kurup sürdürürler.²²

Egemenlik ise, siyaset kuramında, devletin karar alma sürecinde ve düzeni sağlamada tek yönetici ya da otorite olma durumu şeklinde tanımlanır. Siyaset biliminde ve uluslar arası hukukta en tartışmalı konulardan biri olan egemenlik kavramı, devlet, bağımsızlık ve demokrasi gibi kavramlarla yakından ilişkilidir. Günümüzde ulusal sınırlar içinde, devletin hukuksal düzeni belirleyen en yüksek otorite ve üstün irade olması anlamına gelen egemenlik, uluslar arası ilişkilerde bağımsızlık biçiminde ortaya çıkar.²³

I.6. Demokrasi

Egemenliğin halktan kaynaklandığı yönetim biçimi, siyasal sistem ve bu yönetim biçimine sahip devlettir. Demokrasi düşüncesinin temelinde toplum yaşantısını yönetecek otoritenin topluluğu oluşturan bütün bireylere dayanması yatar. Böylece yöneticilerle yönetilenler arasında bir özdeşleşmeyi, Lincoln'un formülüne göre halkın halk tarafından ve halk için yönetilmesini gerekli kılar. Bireylerin doğuştan özgür ve eşit olduklarını varsayan, bu özgürlük ve eşitliği korumak için bireyleri, bireysel yaşama saygılı bir iktidar çevresinde olabildiğince sıkı bir biçimde birleştiren siyasal sistemdir.²⁴

I.7. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü ilkesi, devletin hukuka bağlılığını, yasama ve yürütme erkleri ile yönetimin işlem ve eylemlerinin bağımsız yargı tarafından denetimini sağlar; temel hak ve özgürlüklerin güvencesini oluşturur. Böylece kişilerin hukuk güvenliğini

²² Ana Britannica, “Bağımsızlık”, Ana Yayıncılık, Hürriyet–1993, c. 4, s. 135

²³ Ana Britannica, “Egemenlik” c. 11, s. 103

²⁴ Büyük Larousse, “Demokrasi”, Milliyet- 1986, c.6, s. 3006

de sağlamış olur. Temel hak ve özgürlükler olarak da belirtilen insan hakları, uygar toplumların olmazsa olmaz koşuludur.

Hukukun üstünlüğü yasaların üstünlüğünden farklıdır. Yasaların hazırlanmasında yasa koyucunun da çiğneyemeyeceği ve göz önünde bulundurması gereken bazı kuralları vardır. Bu kuralları sayesinde kişilerin doğuştan sahip oldukları dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez nitelikteki hak ve özgürlükleri güvence altına alınır. Hukukun üstünlüğü ilkesi gereğince devletin bütün organlarının etkinliklerinin ulaşmak istediği amaç, toplumun çıkarlarını gerçekleştirmek ve kişiye insan onuruna yakışır bir hayat düzeni kurmaktır. Yine bu ilkenin gerçekleşmesiyle devlet, uluslar arası toplumda saygın bir yere gelir. Hukukun üstünlüğü ilkesinin gerçekleştirilmesinin başlıca aracı anayasalardır. Anayasalarda şu hususların yer almasıyla hukukun üstünlüğü sağlanmaktadır:

— Temel hak ve özgürlüklerin kapsamlı bir listesinin ve güvencelerinin anayasa metninde öngörülmesi gerekir. Bunların ismen belirlenmesi yeterli değildir. Ayrıca bunların sınırlandırılmasının nedenleri de anayasaca öngörülür. Anayasanın öngördüğü ilkelere aykırı yasa çıkarılamaz. Aksi bir durumun varlığında Anayasa Mahkemesi bu tür yasaları iptal eder.

— Yürütme organı anayasaya uygun olarak çıkarılmış yasaların uygulamaya aktarılmasını sağlar. Bu anlamda yapacağı düzenleme, işlem ve eylemlerde anayasaya uygun hareket etmek zorundadır. Yürütme organı kişilere kamu yararını sağlamak amacıyla kamu hizmetleri sunar. Kamu hizmetlerinden herkesin eşitlik ilkesine uygun yararlanmasını sağlar. Yapacağı işlemlerde hukukun üstünlüğü ilkesine uygun davranması zorunludur. Aksi bir durumun varlığında yapmış olduğu işlemler idarî yargı yerlerince iptal edilir.

— Hukuk kurallarının uygulanması sırasında çıkan uyuşmazlıklar, bağımsız ve yargı güvenliğine sahip yargıçlardan oluşan mahkemelerce çözümlenir. Mahkemeler tarafsızdır, kararlarını hiçbir etki ve baskı altında olmadan verirler. Hiçbir kişi, kurum ve organ mahkemelere emir, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Mahkemelerin kararlarına

uyulması zorunluluğu vardır. Mahkeme kararlarının yerine getirilmesini engellemek suçtur.²⁵

1.8. Azınlık Hakları

Azınlık, bir ülkede egemen çoğunluktan soy, din, dil vb. bakımlardan ayrılan küçük topluluk olarak tanımlanır. Irk, dil ya da din bakımından yaşadıkları ülkenin çoğunluğundan farklı olan azınlık gruplarına İlkçağ'dan bu yana rastlanır. İlkçağ'da bu gruplar savaşlarda yenik çıkan halklardan oluşuyordu. Büyük göç hareketleri de azınlık gruplarının oluşmasına yol açtı. Ortaçağ'da, büyük dinlerin yayılması yeni bir gruba, dinsel azınlıkları ortaya çıkardı. Çoğunluğun benimsediğinden farklı din ya da mezhebi seçen gruplar çeşitli baskı ve zorlamalarla karşılaştılar. İspanya'da Müslümanlar, Yahudiler; Fransa'da Protestanlar Katolik çoğunluğun baskıları karşısında kaldılar. Yahudiler, tüm Hristiyan ülkelerde, çoğunluğun sahip olduğu haklardan yoksun bırakıldı. Hindistan'da, Hindu dinine özgü kast sisteminin en alt kademesinde yer alan “dokunulmazlar” pek çok haklardan yoksun olarak günümüze dek varlıklarını sürdürdüler. Kendi ülkelerindeki dinsel ve ekonomik baskıdan kaçarak yeni keşfedilen Amerika'ya yerleşen Avrupa'nın ezilmiş halkları, kurdukları sömürgelerde yerli halkı azınlık durumuna soktular. Kendi hesaplarına çalıştırdıkları bu işgücü yetersiz kalınca, Afrika'dan zenci esirler getirttiler. Bunlar da yeni bir azınlık grubu oluşturdular.

Avrupa'da, 17. ve 18. yy.larda savaşların bir kısmı dinsel nedenlerden kaynaklandı. Dindaşları olan azınlıkları korumak amacıyla savaşan ülkeler, imzalanan barış anlaşmalarıyla, azınlıklara hoşgörülü davranma ilkesini kabul ettirdiler. (1678 Nijmegen, 1697 Ryswick, 1714 Utrecht barışları) Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunda dinsel azınlıklar büyük bir hoşgörü içinde, dinsel önderleri denetiminde, dinlerinin gereklerini serbestçe yerine getirebiliyorlardı.²⁶ Hatta halk, kendi dinlerine mensup insanların hâkimiyetini değil de Osmanlı hâkimiyetini tercih ediyordu.

19. yy. da dinsel azınlığa karşı Avrupa'da göreceli bir hoşgörü yaygınlaşırken milliyetçi azınlık sorunu gündeme geldi. Fransız devriminin etkisiyle, her milletin kendi devletini kurma ilkesi tüm Avrupa'da yayıldı. Bu akım çeşitli milletlerden oluşan

²⁵ Atay, Ender Ethem, **Demokrasi ve İnsan Hakları**, M.E.B. yay., (2007-2008 Lise İkinci sınıf ders kitabı), s.70-72

²⁶ **Büyük Larousse**, “Azınlık”, Milliyet-1986, c.3, s. 1139

Osmanlı ve Avusturya imparatorluklarını etkiledi. Rusya, bu ülkelerdeki Slavlar'ı, kendi çıkarları için, bağımsızlık yolunda kışkırttı; azınlık sorununu Osmanlı yönetimi üzerinde baskı aracı olarak kullandı.

Birinci Dünya Savaşından sonra dağılan imparatorlukların toprakları üzerinde kurulan devletler de azınlık sorunlarıyla karşılaştılar. Anadolu'daki Rumlar (İstanbul'dakiler dışında), Yunanistan'daki Türkler ile (Batı Trakya'dakiler dışında), karşılıklı olarak değiştirildiler. (Mübadele) Yugoslavya'da Sırp, Hırvat, Sloven, Karadağlı ve Müslüman; Romanya'da Macar; Çekoslovakya'da çek, Sloven ve Alman; Lübnan'da Müslüman, Hristiyan ve Dürzî; SSCB'de Türk; Filistin'de Müslüman çoğunluk karşısında Yahudi azınlık barınıyordu. Almanya, Yahudi azınlık sorununu soykırım uygulamasıyla çözmeye çalıştı. İkinci Dünya Savaşından sonra Polonya ve Çekoslovakya'daki alman azınlık, bu ülkeleri terk etmek zorunda kaldı. Filistin'de İsrail Devleti'nin kurulması üzerine 800 000 Arap ülkelerinden koparıldı. SSCB, savaş sırasında, işgalci alman ordularıyla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle, Kırım'da yaşayan Tatarları, Kazakistan ve Özbekistan'a sürdü. Bulgaristan 250 000 Türk'ü Türkiye'ye yolladı. (1950–1951)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge imparatorluklarının dağılması, yeni sorunlar yarattı. Bağımsızlıklarını kazanan ülkeler, sömürge döneminde topraklarında yerleşen azınlıkları uzaklaştırdılar. Uluslar arası kurumlar azınlık sorunuyla ilgilendiler. Milletler cemiyeti, 1920'de aldığı bir kararla azınlıkların haklarını güvence altına almayı kabul etmişti. Azınlıkların, hakları konusunda yapacakları başvurular incelenecekti: Ancak cemiyetin ilgisi sınırlı, müdahaleleri az ve etkisiz kaldı. İlke olarak grupların değil, bireylerin haklarının korunması göz önünde tutuldu. Böylece bir yandan insan hakları korunurken, öte yandan ülkelerin parçalanmaları önleniyordu. Azınlık sorunlarını kendi içişleri sayan devletlerin tepkileri düşünülerek, bireylerin korunması ilkesi seçilmişti. Birleşmiş milletler örgütü de benzer bir uygulama sürdürdü. Birleşmiş milletler antlaşmasının 27. maddesinde de “azınlıklara mensup kişiler” in korunmasından söz edilir. Birleşmiş milletler, Güney Afrika'nın ırk ayrımı (apartheid) siyasetine karşı çıkmakla beraber, genelde azınlıkların durumuyla ilgilenmez. Halkların

geleceklerinin kendileri tarafından belirlenmesi hakkı onaylanırken, devletlere müdahale görüşü yandaş bulmamıştır.²⁷

Azınlıklara 19. yy.ın ortalarından başlanarak tanınan ilk dönem hakları, ırkı, dini ya da dili farklı olan bireylere karşı devletin ayrımcılık yapmasını yasaklayan haklardır. Oysa günümüzde azınlık haklarından anlaşılan, sadece bu sınırlı koruma değildir. Azınlıkların, gruplar halinde ya da bu gruplara mensup bireyler olarak, farklı olmalarından ve bu farklılığı sürdürme arzularından kaynaklanan kimi haklar da günümüzde azınlık hakları kapsamına alınmıştır. Başka bir deyişle, devletten, ülkesindeki farklı ırk, din ya da dil gruplarını, olduğu gibi kabul etmesi beklenmektedir. Devlet, bu farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunmayacak; aksine, farklı kalmak isteyen azınlık guruplarına gerekirse destek ve yardımda bulunacaktır. Sözelimi devlet, azınlık gruplarının tek tek bireyler olarak ya da gruplar halinde eğitim, ibadet ya da kültür etkinliklerine karışmayacak, gerektiğinde yasal düzenlemeler yapmak suretiyle azınlıkları bu vb. konularda koruma altına alacaktır. Azınlık gruplarından tam olarak ne anlaşılması gerektiği ve genel olarak azınlık haklarının niteliği konusunda, uluslar arası insan hakları literatüründe başlıca eğilim, 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medenî ve Siyasi Haklar Misakı Madde 27’yi izlemek olmuştur. Söz konusu maddenin ifadesi şudur: “Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının öteki üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerini ilan etme ve uygulama ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılamazlar.” Buna göre, uluslar arası hukukta azınlık kavramı, bağımsız bir devletin sınırları içerisinde bulunup nüfusun çoğunluğundan farklı bir ırk (etnik köken), din ya da dile sahip olan birey gruplarını ifade etmektedir.²⁸ Azınlık kavramı İslâm literatüründe zımmi kelimesiyle ifade edilmiştir.

I.9. Barış (Sulh)

“İyi olmak, iyi hal üzere bulunmak, durumu düzeltmek ve fesadın yok olması” anlamlarındaki “s-l-h.” kökünden türeyen “sulh”; anlaşmak, barışmak ve barış demektir. Kur’ân’da “sulh” kelimesi bir âyette geçmiştir. Bu âyette, karı ile kocanın aralarında

²⁷ **Büyük Larousse**, “Azınlık”, Milliyet–1986, c.3, s. 1140

²⁸ Dağı, İhsan-Polat, Necati, **Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları**, Liberte Yay., Ankara-2004, s.144–145

çıkan anlaşmazlığa son verip barışmaları söz konusu edilmiş ve sulhun hayırlı olduğu bildirilmiştir. Karı-koca arasında olduğu gibi fert ve toplumların aralarındaki sorunları çözüp barış içinde olmaları hayırdır. “Sulh”; daima kavga, savaş ve anlaşmazlıktan iyidir. İnsanın; Rabbi, kendisi, ailesi, komşuları ve insanlarla barışık olması sulh’tur. Bir fıkıh terimi olarak sulh, iki ülke arasında yapılan barış anlaşmasını ifade ettiği gibi, davalı tarafların aralarında anlaşmalarını da ifade eder. Sulh karşılıksız olarak yapılabileceği gibi, bir bedel karşılığında da yapılabilir. Bu takdirde alınan bedele, sulh bedeli denir. Sulh ikrar veya sükût ya da inkâr ile birlikte olabilir. Yani taraflardan biri, haksızlığını kabul etmek suretiyle sulh yapabileceği gibi, haklılığını savunduğu, karşı tarafın iddiasını inkâr ettiği halde mahkemeyle uğraşmamak için sulhu kabul edebilir. Ya da, herhangi bir açıklamada bulunmadan, sadece sulh yapabilir.²⁹

Muahede kavramı ise, karşılıklı antlaşma, ahitleşme, sözleşme anlamına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de, gerek Allah Teâlâ’ya ve gerekse insanlara verilen ahdin yerine getirilmesi tavsiye edilmiş, sözünde duranlar övülerek mükâfatla müjdelenmiştir.³⁰ Uluslar arası ilişkilerde bir terim olarak muahede, antlaşma manasına gelmektedir. Bu muahedenin birçok şekilleri vardır. İslâm hukukçuları, Hz. Peygamber’in Hudeybiye sulhünü esas alarak, gayrimüslimlerle on yılı geçmemek kaydıyla barış antlaşması yapılabileceğini söylemişlerdir. Bununla birlikte, devlet başkanının gerekli görmesi halinde, uzun süreli antlaşmalar da yapılabilir.

Fakihler süresiz antlaşmaların, dört ay önce haber verilmek kaydıyla feshedilebileceğini söylemişlerdir. Barış antlaşmasının sonunda, savaşın başlamasına neden olan problem çözüme kavuşmuş olur ve savaşın serbest hale getirdiği davranış ve muameleler sona erer; dokunulmazlıklar başlar. Antlaşmada aksine bir şart koşulmamışsa, savaştan önceki duruma dönmüş olur. Esirlerin ve zapt olunan malların durumu antlaşma şartlarına bağlanır. Genellikle esirler karşılıklı değiştirilir veya serbest bırakılır.³¹

²⁹ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Sulh”, www.darulkitap.com

³⁰ **A’râf**, 7\179; **Mü’minûn**, 23\8; **Fetih**, 48\10; **Nahl**, 16\95.

³¹ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, “Muahede”, www.darulkitap.com

I.10. İnanç

İnanç, gönülden bağlanma, kat'i kanaat, yakın³² olarak tanımlandığı gibi, inanmak, doğruluğuna kalben kararlı olmak, gönülden tasdik ederek inanmak ve zihnin kesin olarak hüküm verdiği şey³³ anlamına da gelir. İslam'da itikad ve iman kavramları yerine de kullanılmaktadır. İnanç hürriyeti ise; kişinin arzu ettiği inanç dışında herhangi bir inanca zorlanmamasını ve inancında tam bir serbestlik içerisinde yaşamasını sağlamaktır. Ferdin, resmî veya gayr-i resmî hiçbir tazyike, tesir ve tehdide uğramaksızın inandığı bir dinin akidelerine serbestçe inanması ve bu dinin emirlerini yerine getirmesidir.³⁴ İnsanın manevî haklarının temeli inanç hürriyetine dayanmaktadır.

İnanç hürriyetinin muhtevasını, bireylerin özgür iradeleriyle istedikleri düşünce sistemine inanmaları ve bu inancın gereği yansımaları, serbestçe yaşayabilmeleriyle ilgili hususlar oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle, bireyin imanının doğal tezahürleri olan, duygu, bilgi, inanç, ibadet ve toplumsal alana etki gibi açılımları özgürce yerine getirebilmesine ilişkin mevzulardır, diyebiliriz. Düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüğü olarak anılan bu özgürlük: “Bireyin kendi vicdanının buyruğu uyarınca, yalnız ya da toplu olarak bir din veya inanca inanma ve onun gereklerini yerine getirme hakkını” ifade eder. Bir inanç, yani pratik davranış yoluyla tatbikatı gerektiren bütün vicdanî kararlar, inanç hürriyetinin muhtevasıdır. İnancın emrettiği davranışı her parçalama, inancın birlik ve bütünlüğünü zedeler.³⁵ İnanç hürriyeti, insanın insan olmasının gereği olan inancına saygının ifadesidir.

Konu ile alakalı kavramların bu şekilde incelenmesinden sonra, birinci bölümde İslam'daki inanç hürriyeti örneklerini ilgili ayetlerle, Hz. Peygamber'in hadisleri ve uygulamaları ile incelemeye çalışacağız.

³² Şamil İslâm Ansiklopedisi, “İtikad”, www.darulkitap.com

³³ Dini Kavramlar Sözlüğü, “İtikat” ,T.D.V., www.diyaret.gov.tr , (29.12.2008)

³⁴ Yılmaz, Zekeriya, Kur'an-ı Kerim'e Göre İnanç Hürriyeti, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya–1997 s. XX

³⁵ Şen, Temel, İslâm Hukukunda Fikir ve İnanç Hürriyeti, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 26 Samsun–1999

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM'DA İNANÇ HÜRRİYETİ

Yüce Allah insana vicdan ve akıl vermiş, bununla yetinmeyerek örnek ve önder olması için peygamberler ve rehber olması için kitaplar göndermiştir. Ancak insanı, peygamber ve kitaplarla gönderdiği dini kabule ve ibadete zorlamamıştır. Çünkü insanı ölümü ve hayatı,³⁶ malı ve evladı,³⁷ hayır ve şer,³⁸ iyilik ve kötülük,³⁹ doğruluk ve yalan,⁴⁰ Allah yolunda çalışıp çalışmama⁴¹ ve verilen nimetler⁴² ile “imtihana” tabi tutulmuştur.⁴³ İmtihan halinde olanın inanıp inanmamakta, ibâdet edip etmemekte hür olması gerekir. Nitekim Yüce Allah;

“ (Ey Peygamber'im!) De ki: Hak Rabbinizden gelmiştir. Öyle ise dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin...⁴⁴ buyurmuştur.⁴⁵ Gerçekte de böyle olmuş, her devirde inanan ve inanmayan insanların varlığı söz konusu olmuştur. Yine bu husus Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir:

“ Gerçek şu ki biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; onu imtihan edelim diye kendisini işiten ve gören yaptık. Şüphesiz biz insana (hak ve batıl) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör olsun.”⁴⁶ Eğer Allah insanları imana ve ibadete zorlamış olsaydı yeryüzünde iman edip ibadet ve itaat etmeyen bir tek insan kalmazdı.⁴⁷ Bu gerçek Kur'an'da şu şekilde beyan edilmiştir:

“ (Ey Peygamber'im!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen iman etmeleri için insanları zorlayacak mısın?”⁴⁸ Allah Teâlâ isteseydi yarattığı insanların tamamı iman ederdi ancak o zaman imtihanın anlamı kalmazdı. Ayetteki ifade de bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'e

³⁶ **Mülk**, 67\2

³⁷ **Enfâl**, 8\28

³⁸ **Enbiyâ**, 21\35

³⁹ **A'râf**, 7\168

⁴⁰ **Ankebut**, 29\3

⁴¹ **Muhammed**, 47\3

⁴² **Bakara**, 2\155; **Mâide**, 5\48; **Kehf**, 18\7

⁴³ **Mülk**, 67\2

⁴⁴ **Kehf**, 18\29

⁴⁵ Karagöz, İsmail, **Din ve Vicdan Özgürlüğü**, D.İ.B. yay., Ankara 2007, s. 43- 44

⁴⁶ **İnsan**, 76\2-3

⁴⁷ **Karagöz**, a.g.e., s. 44- 45

⁴⁸ **Yunus**, 10\99

burada verilen görev ise; tebliğ etmek, insanları zorlamadan öğüt vermektir. Bu konudaki âyetleri de şöyle sıralayabiliriz.

“ (Ey Peygamber'im!) Sen öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. İnsanlar üzerine bir zorba değilsin.”⁴⁹

“ Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Sadece tehdidimden korkanlara öğüt ver.”⁵⁰

“ (Ey Peygamber'im!) Eğer iman ve ibadetten yüz çevirirlerse (bil ki) seni onların üzerine koruyucu (hafız) olarak göndermedik. Sana düşen sadece gerçekleri tebliğ etmektir...”⁵¹

“Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin ve (kötülüklerden) sakının. Eğer (itaatten) yüz çevirerseniz bilin ki Resulümüzün vazifesi ancak tebliğ etmektir.”⁵² Peygamber, insanları dine zorlamaz, çünkü dinde zorlama yoktur. Zorla iman da ibadet de olmaz. İmana zorlanan insan mümin değil münafık; ibadete zorlanan insan ise muhlis (samimi, ihlâslı insan) değil mürâî (gösteriş yapan, ihlâsı olmayan insan) yapılıdır. İman ve ihlâs kalp işidir, kalbe Allah’tan başka kimse hâkim olamaz ve baskı yapamaz. Allah da din konusunda insanlara baskı yapmamaktadır.⁵³ Dünyaya geliş sebebi imtihan olan varlığın iradesinin elinden alınarak zorlanması imtihanın amacına aykırıdır.

Âyet-i kerimeler, İslam’ın din ve vicdan hürriyeti konusundaki tutumunu açıkça ifade etmekte, Hz Peygamber’e de insanları iman etmeye zorlayamayacağı emir buyrulmaktadır. Şimdi inanç hürriyetini kapsamları itibarıyla maddeleştirerek açıklamaya çalışacağız:

1.1. İnanç Hürriyetinin Unsurları

1.1.1. Dine Girme Özgürlüğü

İnanç hürriyetinin en temel unsuru kişinin kendi hür iradesiyle tercih ettiği kutsala iman etmesi, dilediği dini benimsemesi veya reddetmesidir. İnanma hakkı en derin ruhi ihtiyacın ifadesi ve insan vicdanının hakkıdır. İman, insanın inandığı varlığa gönlüyle kuvvetli bir biçimde bağlandığı derin bir ruh haletidir ve bu alelade bir

⁴⁹ **Ğaşıye**, 88\21- 22

⁵⁰ **Kâf**, 50\45

⁵¹ **Şûra**, 42\48

⁵² **Mâide**, 5\92

⁵³ **Karagöz**, a.g.e., s. 46- 47

inançtan çok farklıdır. Onu bu bağdan harici bir kuvvetin rolüyle koparmak mümkün olmadığı gibi onun hür iradesine karşı bir saygısızlık ve haksızlıktır.⁵⁴ İnanç hürriyeti insana tam bir vicdanî özgürlük serbestîsi vermektir.

Kuran'ın emirlerini en güzel şekilde tatbik eden Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde herhangi bir kimsenin İslam'a girme konusunda dolaylı ya da doğrudan zorlandığını gösteren hiçbir olay mevcut değildir. Nitekim Bakara Suresinin 256. âyetinin⁵⁵ nüzûl sebebiyle ilgili olarak kaynaklarda şöyle bir olay nakledilmektedir:⁵⁶ İslâm öncesi devirde çocuğu olmayan Medineli Araplar (yani Ensâr), şayet Allah kendilerine bir çocuk verirse, onu Yahudi terbiyesi üzerine yetiştireceğine dair adakta bulunurlardı. Çünkü Yahudileri din bakımından kendilerinden üstün görürlerdi. Medine'de buna göre eğitilip yetiştirilmiş bir miktar çocuk vardı. Hz. Peygamber'le aralarındaki anlaşmaya ihanet eden Benû Nâdir, bu çocukları istemişlerdi. Çocukların Müslüman aileleri buna engel olmak istedilerse de, Hz. Peygamber onların bu isteklerine karşı çıkararak Yahudileşmiş bu Arap çocuklarının onlarla beraber gitmelerine izin vermişti.⁵⁷

Diğer bir rivayette ise bu ayetin nüzul sebebine ilişkin olmak üzere şu malumat verilmektedir: Ensardan, Benû Sâlim Oğullarından el- Husayn adında bir sahabinin, İslam'dan önce Hıristiyan olmuş iki oğlu vardı. Bunlar yanlarında bazı kimselerle birlikte yiyecek almak için babalarının ikamet etmekte olduğu Medine'ye geldiklerinde babaları kendilerine “Müslüman olmadan sizi bırakmam” demişti. Çocuklarının buna yanaşmaması üzerine birlikte Hz. Peygamber'e başvurmuşlardır. Babaları:“bedenimden bir parça olan evlatlarım ateşe girerken, ben bakıp duracak mıyım” şeklinde bir yakınmada bulunmuş, bunun ardından zikri geçen ayet nazil olmuştur.⁵⁸

Yine Hz. Peygamber ne Arap müşriklerini ne de kitap ehlini İslam'a girmek için asla zorlamamıştır. Enes'ten nakledilen bir rivâyete göre, Hz. Peygamber, bir adamı Müslüman olmaya davet etti de, adam: “kendimi isteksiz görüyorum” diye karşılık verdi. Peygamber (s.a.s.): “İsteksiz de olsan İslam'a gir; zira Allah sana güzel bir niyet

⁵⁴ Köse, Saffet, **İslâm Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti**, İz Yay., İstanbul-2003, s. 16

⁵⁵ “Dinde zorlama yoktur.”

⁵⁶ Güner, Osman, **Resûlullah'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri**, Ankara-1997, s. 276

⁵⁷ **Ebû Dâvud**, Cihâd, 116, Hadis no: 2682

⁵⁸ **Yılmaz**, a.g.e., s. 20

ve samimiyet bahşedecektir”⁵⁹ buyurdu. Bu durum, Hz. Peygamber’in onu zorladığı şeklinde anlaşılmamalıdır; zira o, ona yalnızca Müslüman olmasını tavsiye etmiş ve isteksizliğinin daha sonra huzura dönüşeceğini belirtmiştir. Ona, isteksiz olsa da Müslüman olmasını öğütlemesi, zorlaması anlamına gelmez.⁶⁰ Bu daha çok Hz. Peygamber’in o insanı teşvikle iyiye yönlendirmesi şeklinde tanımlanabilir.

Hz. Peygamber’in, insanların dine girişteki bazı şartlarını kabul ettiğine dair rivayetler de mevcuttur. Bu konudaki örneklerle gelince:

“Nasr b. Asım el-Leysî'den yapılan rivayette, adı geçen ve kendi kabilelerinden bir adamdan rivayetle şu haberi vermiştir: "Adam kalkıp Peygamber (s.a.s.) Efendimize gelerek müslüman oldu. Ancak şu şartı ileri sürdü: Sadece İki vakit namazı kılmakla (yetineceğim). Peygamber (s.a.s.) Efendimiz onu İslâm'a bu şart ile kabul etti.”⁶¹

Diğer bir rivayette ise "sadece bir vakit namaz kılmak üzere... " diye şart koştu.

Vehb'den yapılan rivayette, adı geçen diyor ki: Câbir'den Sakîf kabilesi bey'at ettiği zaman takındıkları tavırdan sordum. Câbir (r.a.) şu cevabı verdi: İşbu kabile Peygamber (s.a.s.) Efendimiz'e karşı zekâtsız ve Cihâdsız olmak üzere bey'atı şart koştular." Hem Câbir (r.a.) bu bey'atten sonra Peygamber'in (s.a.s.) şöyle dediğini duymuştur: "Onlar ileride hem zekât verirler, hem de Cihâda katılırlar..."⁶² Hz. Peygamber'in bu hadislerinde, İslam'a girmek isteyen ancak bu dini kabul ederken kendilerinde bütün amelleri tam yapma ihtiyakı görmeyen insanların da bey'atını yani söz vermelerini kabul etmesi, inanç hürriyetin bir başka boyutu temsil edilmiştir.

Hz. Peygamber Amr b. Hazm'ı nüfusunun büyük bir kısmını Ehl-i Kitab'ın oluşturduğu Necran'a vali olarak gönderirken, kendisine, dînî, hukukî ve malî birçok konuda talimatlar içeren ve özellikle gayr-i Müslimleri çok yakından ilgilendiren şöyle bir mektup yazmıştı:

“... Yahudi ve Hıristiyanlardan kim kendiliğinden samimi bir şekilde Müslüman olur ve İslam'ı din edinirse, o mü'minlerdendir. Onların lehine olan (haklar), onun da lehine; onların yükümlü olduğu (görevler), onun da üzerinedir. Kim Yahudilik ve Hıristiyanlığı üzerine kalırsa, ondan döndürülmez; erkek veya kadın, hür veya köle,

⁵⁹ Ahmed İbn Hambel, **Müsned**, c. 1, Hadis no: 51\93

⁶⁰ **Güner**, a.g.e., s. 278

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c.1, Hadis no: 52\94

⁶² **Ebü Davud**, İmaret: 26, **Müsned**, 3/341

ergin olan herkes tam bir dinar veya elbise olarak karşılığını verecektir. Kim bunu yerine getirirse, o, Allah'ın ve Resulü'nün zimmeti (koruması) altındadır; kim de bunu yerine getirmese, o, Allah'ın, Resulü'nün ve bütün Müslümanların düşmanıdır..."⁶³ Görüldüğü üzere burada Hz. Peygamber, insanların inançları hususunda zorlanmaması gerektiğini ifade buyurmuş, İslam'a inanmayıp kendi dinlerinde devam kararı olanları da maddi bir bedel karşılığı İslâm korumasına almıştır. Şimdi de dini inanç özgürlüğü ve bunun örneklerini zikretmeye çalışacağız.

1.1.2. Dinî İnanç Özgürlüğü

Hz. Peygamber'in insanları dine davet konusundaki esnekliğiyle alakalı örneklerle Ehl-i Kitabı İslam'a daveti konusunda rastlıyoruz. Hayber Yahudilerini İslam'a davet ettikten sonra şöyle demiştir: "Bana haber verin. Allah'ın size indirmiş olduğu Tevrat'ta Muhammed'e iman etmeniz gerektiği hakkında bir bilgi buluyor musunuz? Bunu kitabınızda bulmuyorsanız, size hiçbir zorlama yoktur. İman ile küfür kesin olarak ayrılmıştır."⁶⁴ Hz. Peygamber'in farklı din mensuplarına davranışı ile alakalı diğer örneklerle gelince:

"İbn Ömer (r.a.)'dan yapılan rivayette,- adı geçen diyor ki: "Resûlullah (s.a.s.) Efendimiz Halid b. Velîd'i Benî Cüzeyme kabilesine gönderdi. Hâlid b. Velid (r.a.) onları İslâm'a davet etti. Onlar da "biz müslüman olduk" demesini iyi beceremedikleri için Onun yerine "Sa-be'nâ, sabe'nâ" (Sabia dinine girdik) dediler. Bunun üzerine Hâlid b. Velîd (r.a.) harekete geçip onları öldürdü ve esir aldı ve bizden her birimize esirini verdi. Tâ ki sabah oldu, Hâlid b. Velîd (r.a.) bizden her birimizin kendi esirini öldürmesini emretti. Bunun üzerine ben: 'Vallahi ben kendi esirimi öldürmem ve arkadaşlarımdan da hiç biri kendi esirini öldürmeyecektir" dedim ve tâ ki Peygamber (s.a.s.) Efendimiz'e vardık. (Durumu ona arz ettiğimizde) şöyle buyurdu: "Allah'ım Hâlid'in işlediği fiilden dolayı sana yönelip kendimi berî kılarım" ve bu cümleyi iki defa söyledi." Metinde geçen "sabe'na, saba'na" lafızları "sabia dinine girdik, sabia dinine girdik" demektir. Zira cahiliye devri insanları İslâm'a girenler için "sâbiûn, sabiûn sıfatlarını kullanmışlardır. Bununla "Biz müslüman olduk" demek istemişlerdir. Ne var ki Hâlid b. Velîd bu sözü ciddiye almayarak onlardan bir kısmını öldürmüş bir kısmını da esir almıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) onların bu kelimeyle ne kastettiklerini çok iyi

⁶³ Hamîdullah, Muhammed, İslâm **Peygamberi**, 1029. paragraf, www.darulkitap.com

⁶⁴ Köse, a.g.e., s. 40

bildiğinden Hâlid'in ne kadar fahiş bir hata yaptığına işarette bulunmuş ve aynı zamanda onun bu fiilinden Allah'ı şahit tutarak taberri etmiştir. (Bu olayı sevmediğini bildirmiştir.)⁶⁵ Hz. Peygamber, Halid b. Velid'in yapmış olduğu hatayı ve kendisinin böyle bir uygulaması bulunmadığını ifade etmek için Allah'a sığınarak kendisini bunlardan berî kıldığını söylemiştir.

Hz. Peygamber'in farklı din mensuplarına tanıdığı inanç özgürlüğünden bahsederken Medine Vesikası ve onun dini boyutundan söz etmemek yanlış olur.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği sırada burada herkesin itaat ettiği merkezî bir idarî yapı yoktu. Her kabilenin otoritesi, bu otoriteye itaati ve birliği kendi içindeydi. Hz. Peygamber, din kardeşliği ile Müslümanlar arasında iç siyasal birliği sağladıktan sonra, bu birliğe şehrin diğer unsurları olan gayr-i Müslim Araplar ve Yahudileri de katarak tek bir merkezî idare kurmak istiyordu. Çünkü müşrik Araplar ve Yahudiler burada önemli bir güç idiler. Özellikle Yahudiler hem malî bakımdan, hem de nüfus olarak hiç de küçümsenmeyecek bir konuma sahiptiler.⁶⁶ Üç Yahudi kabilesi Benî Nadir, Benî Kaynuka ve Benî Kureyza Medine'nin güçlü kabileleriydiler ve siyasi hayatta önemli bir yer alıyorlardı.

Hz. Peygamber, Enes b. Mâlik'in evinde yaptığı bir toplantıda Medine'yi oluşturan bütün etnik, dinî ve kabilevî grupların, Merkezî Medine Devleti altında teşkilatlanmayı kabul etmeyi başarmıştır. Medine'de yaşayanların birbirleriyle ve yabancılarla olan ilişkilerini, siyasî, sosyal, hukukî ve ekonomik sistemlerini; Medine toplumunun bütün üyelerinin hak ve sorumluluklarını; din ve vicdan hürriyetlerini, yeni esaslara bağlayan bir metin hazırlamış⁶⁷ ve bunu bütün grupların onayına sunarak birliği sağlamıştır. Şimdi bu vesikanın inanç hürriyetini ifade eden 25. maddesini zikretmek istiyoruz:

Madde.25- Avf oğulları Yahudileri, (bu konuda) müminlerle birlikte bir ümmet (bir topluluk) oluştururlar. Yahudilerin dinleri kendilerine, Müslümanların dinleri kendilerinedir, (dînî vecibelerini özgürce yerine getirme konusundaki bu hükme) hem

⁶⁵ **Buhari**, Ahkâm:35, cizye:11, Meğazi:58, Yıldırım, Celal, **Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri**, Uysal Kitabevi, 6/(14. Bölüm, Ahkâm-ı Ridde ve Mürtedin Katli)

⁶⁶ Severcan, Şerafettin, “*Sevgilinin Farklı Dinî Gruplarla Hayatı Paylaşımı*”, s. 25, D.İ.B. Yay., Ankara-2008.

⁶⁷ **Severcan**, a.g.m., s. 25

kendileri hem de mevlaları (özel hükümlü ahiddaşıları) dâhildir. Ancak bunlardan haksızlık eden veya suç işleyen hariçtir. Böyle birisi, ancak kendisine ve ailesine zarar verir.⁶⁸

Medine vesikasının bu maddesinde olduğu gibi, Resulullah'ın gayr-ı Müslimlerle yaptığı bütün anlaşmalarda, inanç özgürlüğünü teminat altına aldığı ve hiç kimsenin dininden döndürülmeyeceğine dair vali ve kumandanlarına talimatlar verdiği görülmektedir.⁶⁹ Hz. Muhammed'in Hristiyanlara tanıdığı inanç ve din hürriyetini en vurgulu ve net bir şekilde Necran Hristiyanları ile yaptığı anlaşmada görüyoruz. Hz. Peygamber, hicretin dokuzuncu yılında Necran'dan Medine'ye gelen altmış kişilik bir ruhani Hristiyan heyetini kabul ederek onları İslam'a davet etti. Necranlılar bu daveti kabul etmeyince Hz. Muhammed ile bu heyet arasında, vergilerini ödemek şartıyla, bir anlaşma yapıldı. Kısa bir süre sonra heyet başkanı ve bazı heyet üyelerinin Müslüman olmasıyla sonuçlanan bu önemli anlaşmanın, farklı inançlara sahip insanlarla birlikte yaşamayı sağlayan, inanç hürriyeti bölümü şu şekildedir.

“Esirgeyen bağışlayan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın elçisi Peygamber Muhammed'in Necran halkına yazısıdır (verdiği haklardır)...

Necranlılara ve çevresindekilere, mallarına, canlarına, dinî hayat ve yaşantılarına, hazır bulunanlarına, bulunmayanlarına, ailelerine, mabetlerine (kiliselerine), az ya da çok ellerinde bulunan her şeylerine, Allah'ın himayesi ve O'nun elçisi Peygamber Muhammed'in zimmeti (güvencesi, koruması) vardır...”⁷⁰ Yine Hz. Peygamber, Necran halkına tanıdığı inanç hürriyetinin bir benzerini Yemen halkına da tanımıştır. Bölge valisi olan Muaz b. Cebel'e gönderdiği talimatnamede İslam'a girmemiş olan Yemen halkına uygulanmasını istediği din hürriyeti tablosu şöyledir:

“ Esirgeyen bağışlayan Allah'ın adıyla. Bu Allah'ın elçisi Peygamber Muhammed'den Muaz b. Cebel'e ve yemen halkından görevlendirdiği diğer kişilere yazısıdır... Yemen halkından kim de cizye vermek suretiyle eski dininde kalmak

⁶⁸ Akyüz, Vecdi, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam**, Beyan yay., 15. Bölüm, www.darulkitap.com, Medine Vesikası'nın inanç hürriyeti açısından önemi konusunda ayrıca bkz. Said Havva, **el-Esas fi's-Sünne, Siyretü'n-Nebeviyye**; 2. bölüm, Aksa Yay., Allah Resulü'nün Yahudilerle anlaşması konusunda ayrıca bkz. Buti, M Said Ramazan, **Fıkhü's- Sîre, Dördüncü Bölüm**, Bilge Adam yay., www.darulkitap.com

⁶⁹ Güner, a.g.e., s. 279

⁷⁰ Severcan, a.g.m., s. 29

isterse, o istediği eski dini üzere bırakılır. Böyle bir kimse hem Allah'ın, hem O'nun Peygamberi'nin ve hem de müminlerin koruması altındadır; öldürülmez, esir edilmez, kınanmaz, gücünü aşan sorumluluk yüklenmez ve dinini terk etmesi için herhangi bir baskıya maruz bırakılmaz..."⁷¹ Din seçme hürriyetinin ifadesi olan La ikrah fi'd-dîn "Dinde zorlama yoktur"⁷² âyetini uygulamakta olan Peygamberimiz, 630 senesinde, Müslüman olduklarını bildirmek üzere Medine'ye gelen Hımyer hükümdarının elçilerine de şu talimatı vermiştir:

"Bir Yahudi veya bir Hristiyan, Müslüman oldukları takdirde, müminlerden olurlar (onlarla hukuken eşittirler). Kim Yahudiliğinde veya Hristiyanlığında kalmak istiyorsa, ona müdahale edilemez."⁷³ Bu talimatnameler ile Hz. Peygamber, insanların inanç serbestisinin uygulamasını teminat altına almıştır.

Hz. Peygamber'in İslam'a davetini kabul eden Hristiyan heyetleri de yok değildi. Bunun örneği ise şu olayda görülmektedir: Peygamber (s.a.s)'in davetini öğrenince Müslüman olanlardan bazıları 20 kişilik Necranlı bir heyet olmuştu. 20 kişi ya da yirmiye yakın kişi olan bu heyet Hristiyanlar'dan teşekkül etmişti. Habeşistan'da iken Resulullahla ilgili bilgileri sonucunda Mekke'ye geldiklerinde Müslüman olmuşlardı. Bu konuda İbn İshak'ın neler dediğine bir bakalım: "Resulullah Mekke'de iken yanına 20 ya da 20'ye yakın Hristiyan geldi. Bunlar Habeşistan'da iken İslam'la ilgili bir takım şeyler duymuşlardı. Peygamber efendimizi Mescid-i Haram'da buldular. Onunla konuşarak kendisine bazı sorular yönelttiler. Onlar Peygamber efendimizle konuşurken Kureyşli bazı adamlar da Kâbe-i Muazzama'nın çevresinde bulunan meclislerinde oturup olanları izlemekteydiler. Bu Hristiyanlar Peygamber efendimizle konuşmalarını bitirdikten sonra Peygamber efendimiz onları aziz ve celil olan Allah'a kul olmaya, O'na iman etmeye davet etti. Kur'an-ı Kerim'i kendilerine okudu. Onlar Kur'an-ı Kerim'i dinleyince gözlerinden yaşlar boşandı. Sonra Allah'a icabet edip ona iman ettiler ve onu doğruladılar. Kitaplarında bu konuda anlatılan hususları da göz önüne getirerek İslamiyet'i bildiler. İman etmiş olarak yerlerinden kalkıp gitmek üzere iken Ebu Cehil, Kureyşli birkaç kişi ile karşılarına çıktı. Onlara kötü sözler sarf ettikten sonra şöyle dedi: "Allah sizi umduğunuza erdirmesin. Sizi dininizden koparıp buraya

⁷¹ Severcan, a.g.m., s. 30

⁷² Bakara, 2\256

⁷³ Aydıöz, Davut, "Yahudilerle Dialog", www.davutayduz.com

gönderen ve bu adamla ilgili bilgiler edinip kendisine gelmenize aracı olan kimdir? Allah belanızı versin. O adam dininizi ifsat etti. Sizi dininizden çıkardı. Siz de onun söylediklerini tasdik ettiniz. Sizden daha ahmak bir yolcu kafilesi görmüş değiliz!" Habeşliler de Ebu Cehil ve adamlarına şu karşılığı verdiler: "Selam size... Biz size karşı cahillik etmez ve cahilce cevaplar vermeyiz. Biz, üzerinde bulunduğumuz dine tabi olduk. Siz de kendi dininizde kalın. Biz kendimizi hayra ulaştırdık."⁷⁴ Burada da Hz. Peygamber'in dine davet sırasındaki hoşgörüsü sayesinde insanların hidayeti söz konusu olmuştur.

1.1.3. Mabet Hürriyeti, Dokunulmazlığı ve İbadet Özgürlüğü

İman hürriyeti her türlü ibadeti içine alır. İster ferdî ister topluluk halinde olsun insanlar ibadetlerini yapma özgürlüğüne sahiptirler. Kur'an'da, insanların imandan hemen sonra, ibadetleri de içeren Salih amele davet edilmesi⁷⁵ ibadet hürriyetinin, iman hürriyetinin muhtevasının bir gereği olduğunun ispatıdır. Zaten bunun aksi, yani inanç hürriyetinden bahsedip de, ibadetlerin kısıtlanmasının veya engellenmesinin hukukî hiçbir mantığı gösterilemez.⁷⁶ Kur'an-ı Kerim inanç konusunda olduğu gibi, inancın gereği olan ibadetler konusunda da yine Hz. Peygamber'e izlemesi gereken yolu göstermiştir. Âyet-i kerimde: "Onlar, sırf Rabbimiz Allah'tır dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah'ın bazı insanları diğer bazılarıyla savması olmasaydı, içlerinde Allah'ın ismi çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılırdı. Allah kendi (dini)ne yardım edene, elbette yardım eder. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, galiptir"⁷⁷ buyrulurken Allah'ın muradının, içinde kendi adı anılan tüm mabetlerin korunması gerektiği istikametinde olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Hz. Peygamber de bu yolu titizlikle takip etmiştir. Diğer dinlere mensup insanların dinlerinin buyruklarını yerine getirmesi için mescidi tahsis etmesi bunun ilginç bir örneğidir. Necranlı Hristiyan bir heyet kendisi ile müzakerelerde bulunmak amacıyla Medine'ye geldiklerinde ayin yapmak istemişler, Hz. Peygamber de onlara izin vermiş ve mescitte bu vazifelerini yerine getirmişlerdir.⁷⁹

⁷⁴ Ebu Zehra, Muhammed, **Son Peygamber**, c.2, www.darulkitap.com

⁷⁵ **Bakara**, 2\153, 172,183; **Âl-i İmrân**, 3\200; **Nisâ**, 4\135; **Hacc**, 22\77.

⁷⁶ **Şen**, a.g.e., s. 29

⁷⁷ **Hacc**, 22\40

⁷⁸ **Şen**, a.g.e., s. 33

⁷⁹ **Köse**, a.g.e., s. 40

Yine Hz. Peygamber'in Medine'ye gelen Necranlı Hıristiyan heyetle görüşmesinin bir bölümünde şöyle buyurmuştur:

“Necranlılar ve çevresindekilere... Mabetlerine (kiliselerine) az ya da çok her şeylerine, Allah'ın himayesi ve O'nun elçisi Peygamber Muhammed'in zimmeti (güvencesi, koruması) vardır. Hiçbir piskopos kendi görev yerinin dışına; hiçbir papaz görev yaptığı kilisenin dışına; hiçbir rahip de içinde bulunduğu manastırın dışında bir yere gönderilmeyecektir...” Hz. Peygamber daha sonra Necran piskoposu Haris b. Alkame'ye ve diğer Necranlı Hıristiyan din adamlarına gönderdiği emannâmede, farklı dinlere inanan insanlarla birlikte yaşamayı sağlayan ve onların mabetlerine dokunulmazlığı ifade eden düşüncelerini tekrarlamıştır:

“ Esirgeyen bağışlayan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Peygamber Muhammed'den Piskopos Ebu'l Haris'e, Necran'ın diğer piskoposlarına, onların papazlarına, onları takip edenlere ve rahiplere.”

“Ellerinde bulundurdıkları az ya da çok malları, dinleri kiliseleri, kilise görevlileri, manastırları, ruhbanlık merkezleri, köleleri, kendilerine ait olup Allah'ın ve Resulü'nün koruması altındadır. Hiçbir piskopos, görev yerinden; hiçbir rahip kendi manastırından ve hiçbir papaz kendi kilisesinden alınıp başka bir yere gönderilmeyecektir. Onların hukuku, yetkileri bulundukları durumları (alışageldikleri örf âdetleri) değiştirilmez. Borçlarını yerine getirdikleri, haksızlık yapmadıkları ve zalim olmadıkları sürece Allah'ın Elçisi'nin koruması onların üzerindedir.”⁸⁰

1.1.4. Dini Eğitim Öğretim ve Tebliğ Hakkı

İnanç hürriyeti prensibinden doğan bir başka hak da, iman edilen şeyle ilgili öğrenme, öğretme ve tebliğ faaliyetlerinin özgürce yapılabilmesidir. Din bir ihtiyaç olunca, onun eğitimi de bir zaruret olarak ortaya çıkar. İman sahibi kişilerin, Allah'a karşı olan vazifelerinden biri de mensubu oldukları dinin kaide ve yöntemlerini önce kendileri öğrenmeleri, sonra da başkalarına öğretme, yayma ve telkin etmeleridir.⁸¹ İnanç özgürlüğünü sağlayan bir dinin, o inancın öğrenilmesi konusunda yasaklayıcı olması beklenemez.

⁸⁰ Hamîdullah, İslâm Peygamberi, 1021–1023. paragraf

⁸¹ Şen, a.g.e., s. 40

İslam dininin ilme, okumaya ve öğrenmeye verdiği değer bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'in ilk inen ayeti "oku" olmuş, Müslümanın hep öğrenmeye çalışan ve cehaletle mücadele eden olması vurgulanmıştır. Hz. Peygamber de, Müslümanların özellikle de çocukların eğitimi konusunda önemle durmuş, mescitleri bir ilim yuvası haline getirmiş, Ashab-ı Suffa gibi bir eğitim yuvası oluşturarak buradaki Müslümanların sadece ilimle uğraşmasını sağlamıştır. En çarpıcı örnek ise, Bedir savaşında esir edilen ve okuma yazma bilen esirlerin, salıverilme şartı olarak on Müslüman'a okuma-yazma öğretmesi şeklinde gerçekleşmiştir. İlme bu kadar değer veren İslam'ın, inanç özgürlüğü çerçevesinde farklı din mensuplarına dini eğitim alma özgürlüğü vermemesi düşünülemez. Bunun örnekleri de görülmüştür.

Gayri Müslimlere tanınan din hürriyetinin bir gereği olarak onlar dinlerini öğrenmeye yönelik faaliyetleri alanında serbest bırakılmışlardır. Çocuklarını kendi dilleri ile mensubu bulundukları dinleri üzere yetiştirme hususunda herhangi bir güçlükle karşılaşmamışlardır. Hz. Peygamber zamanında Medine Yahudilerine ait, sinagog ve eğitim müessesesinin her ikisini de ihtiva eden Beytü'l- Midras isimli kurumları vardı.⁸²Burası Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ın Yahudi hukukunun ve Yahudi hukuku ile ilgili problemlerin araştırıldığı, tartışıldığı bir yer idi ve bir öğrenim merkezi olması hasebiyle toplumda Yahudi kültürünün yayılmasına katkıda bulunuyordu. Zaman zaman Resul-i Ekrem oraya gider, onları İslam'a davet eder, bazen de ölçsüz davranışları sebebiyle onları uyarırdı. Hz. Ebubekir gibi bazı sahabilerin de bazen oraya giderek Yahudi âlimleriyle tartıştıkları bilinmektedir. Bu kurum, İslâm toplumlarında yaşayan gayr-ı Müslimlerin kendi dinlerinin eğitim-öğretimini yapabilecekleri kurumların oluşturulmasına izin verildiğini gösteren önemli bir örnektir.⁸³

Bir başka anekdot da, Hz. Peygamber'in Hayber'in fethinde ganimet olarak ele geçen Tevrat nüshalarının, mağlup edilen Yahudilere iade edilmesini emretmeleridir.⁸⁴

Gayri Müslimler, İslami eğitim almaya zorlanamazlar. Kendi eğitim faaliyetlerini ya genel okullarda ya da kendilerine ait özel okullarda sürdürebilirler. Böylece kimliklerini koruyabilsinler diye eğitim amaçlı okulları ve kendilerine özgü

⁸² Şen, a.g.e , s.42

⁸³ Köse, a.g.e., s. 34

⁸⁴ Şen, a.g.e., s.42

eğitim kurumları oluşturabilirler. Çocuklar anne-babasının yanında büyüdüğü müddetçe, onlara bağlı olarak, hukuken onların dininden sayılır. Ebeveyn, çocuklarını, mensubu bulundukları dinleri üzere eğitir ve yetiştirir.⁸⁵ Hz. Peygamber'in hayatında farklı din mensuplarının kendi din eğitimi konusunda müdahalede bulunduğu görülmemiştir.

Tebliğ konusuna gelince; İslâm devleti, kendi sınırları içinde fikir ve inançlarını yaymak isteyenlere bu hakkı tanır. Bu, inanç hürriyetinin zarûri bir sonucudur. Hatta Müslümanlar, onların dinlerini eleştirirlerse, onların da aynı hakları kullanması söz konusu olur. Aksi takdirde bu hürriyet, gerçek anlamda tatbik edilmiş olmaz. İnsanların düşünme, inanma –başkasına zor kullanmadan- inançlarını açıklayıp yayma ve yaşamaları hiçbir şekilde engellenemez. Çünkü bütün inançların dokunulmazlığı vardır.⁸⁶ Zira tebliğ bir monolog değil, diyalog işidir. Müslümanın tebliğ etmesi demek, bir yerde gayri Müslimlerle diyalog ve fikir teatisine girmesi demektir. İşte bir Müslümanın kendi davasını anlatabilmesi, bir gayri müslimin de davasını anlatabilme sonucunu gerektirir.⁸⁷ Hz. Peygamber ve O'ndan sonra gelen bütün İslâm devletlerinde –devletin işlerine açıkça karışılmadığı takdirde- diğer din mensuplarının tebliğ faaliyetlerine müdahale söz konusu olmamıştır. İslâm âlimleri kendi zamanlarında yaşayanlardan İslam'a ya da benimsedikleri inanç esaslarına veya içtihadı hükümlere aykırı fikirler ileri sürenlerle tartışmışlar, onlara reddiyeler yazmışlar, bazen de bu tartışmalar halka açık yahut sarayda devlet başkanının huzurunda cereyan etmiştir. İslâm toplumlarında bu bir gelenek haline gelmiştir.⁸⁸ Çağdaş İslâm âlimlerinden Mevdudi, hazırladığı Pakistan anayasa taslağında şu hükme yer vermiştir:

“İslam ülkesinde yaşayan gayri müslimler, Müslüman olmayanları dinlerine davet edebilirler, benimsedikleri dinin kendilerince güzel olan taraflarını açıklayabilirler, iftira ve hakarete sapsaksızın İslam'ı da tenkit eder, niçin onu benimsemediklerini anlatabilirler...”⁸⁹ Bu madde, İslam'ın tebliğ özgürlüğünün genel hatlarını ifade etmektedir.

⁸⁵ Şen, a.g.e., s.43

⁸⁶ Bakara, 2\256, 272, Âl-i İmrân, 3\20, Nisâ, 4\80, 140, En'âm, 6\108.

⁸⁷ Şen, a.g.e., s. 43

⁸⁸ Köse, a.g.e., s. 33

⁸⁹ Karaman, Hayrettin, Mukayeseli İslâm Hukuku, c. 1, s. 161–162

1.1.5. Sosyal ve Hukuki Hayat

İnsanın, sosyal bir varlık olarak bir toplum içerisinde farklı dinî veya etnik guruplarla birlikte yaşamını sürdürmesi, çoğu zaman kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle insan hayatının, dinî, siyasî ve hukukî sahalarda olduğu kadar, beşerî ya da sosyal alanda da bir takım ilişkileri olduğu görülmektedir.⁹⁰ Tezimizin bu bölümünde Hz. Peygamber'in birlikte yaşadığı gayr-i müslim halka karşı tutumunu ve Müslümanların gayr-i müslim yakınlarla davranışlarını açıklamaya çalışacağız.

Müşrik anne babaya nasıl davranılması gerektiği konusunda ahabın uygulaması, Müslüman anne babaya davranıştan farklı olmamıştır. Kur'an- ı Kerim'de; " biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim"⁹¹ buyrulmuştur. Âyet-i kerimede anne baba evlatlarına Allah'ın emirlerine isyanı emrediyorlarsa ona uymayacak, onun dışındaki emirlerine ise itaat edecek, onları kırmayacak evlat olarak görevini yerine getirecektir. Hz. Peygamber'in ahabı da bu konuda hassas davranmış, müşrik anne babaya Allah'ın emirleri dışında isyan etmemiştir. Bu konuda şöyle bir hadis rivayet edilmiştir:

164- Esmâ Bintu Ebî Bekr (r.a.) anlatıyor: "Henüz müşrik olan annem yanıma geldi. (Nasıl davranmam gerekeceği hususunda) Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sorarak: "Annem yanıma geldi, benimle (görüşüp konuşmak) arzu ediyor, anneme iyi davranayım mı?" dedim. "Evet" dedi, ona gereken hürmeti göster".⁹² Hadis, müşrik anne babaya davranış şeklini onlara gereken hürmeti göstermek şeklinde ifade etmiştir.

Gayri Müslimlerle evlenme konusuna gelince, İslâm evliliğin süreklilik, huzur ve sükûnunu sağlamak amacıyla evlenecek kişiler arasında özellikle dinde denklik gibi önemli bir prensip getirmiştir. Buna göre din farkı, evlilik akdine engel olarak görülmüştür. Nitekim Kur'an'da Müslümanların müşrik kadın ve erkeklerle evliliği kesin olarak yasaklanmış⁹³ ve bu hususta sadece Müslüman erkeklerin Ehli kitabın kadınlarıyla evlenmelerine izin verilmiştir:

⁹⁰ Güner, a.g.e., s.321

⁹¹ Ankebut 29\8

⁹² Buhârî, Edeb 7; Müslim, Zekât 14

⁹³ Bakara 2\221; Mümtehine, 60\10

“ Bugün size iyi ve temiz şeyler helal kılındı... İnanan, namuslu, hür kadınlar ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar – zina etmeksizin, namuslu bir biçimde mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir. Kim inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa çıkmıştır ve o ahirette kaybedenlerdendir.”⁹⁴ Görüldüğü gibi Kur’an’da yalnızca Ehli kitap kadınlarıyla evliliğe ruhsat verilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’in Hayber’in fethinden sonra Kureyzalıların reisinin kızı Safiye bt. Huyey’le evlendiği de bilinmektedir. Güvenilir hadis kaynaklarında onun evlenmeden önce mi, yoksa sonra mı Müslüman olduğu belirtilmemiş, burada sadece fetihten üç gün sonra Medine yakınlarındaki Seddü’-Ravhâ denilen yere gelindiğinde Safiyye’nin hayızdan temizlendiği ve sonrasında Hz. Peygamber’le evlendiği ifade edilmiştir. İbn Sad’ın naklettiği bir rivayete göre, Hz. Peygamber’in Safiyye’ye İslam’ı anlattığı ve onunla Müslüman olduktan sonra evlendiği kaydedilmiştir:

“Nebi (s.a.s.) ona dedi ki: “ Biz seni kendi dininde bulunuyorsun diye zorlayacak veya bu halini hoş görmeyecek değiliz. Eğer sen, İslam’ı, Allah’ı ve Resulünü tercih edersen, seni kendime ayıracak ve seninle evleneceğim. Eğer kendi dinini tercih edersen, seni azad edeceğim ve sen de gidip kavmine kavuşmuş olacaksın.” Safiye çok kibar ve zeki bir kadındı; şöyle dedi: Ey Allah’ın Resulü, ben İslam’a ümit bağladım ve seni davetinden önce tasdik ettim. Şimdi senin huzurunda olma şerefine nail olduktan sonra, bana küfür ile İslâm arasında tercih hakkı verildi. Allah’a yemin ederim ki, Allah ve Resulü bana hürriyetimden ve halkımla birleşmekten daha sevimlidir.”⁹⁵ Bu rivayette ehli kitaptan kadınla evlenmeye müsaade olduğu gibi onun kendi dininde serbest kalması, evlenilecek kadının dinini değiştirmek için zorlanmaması gerektiği belirtilmektedir. Müslüman erkek, karısının dinî uygulamalarına ve kültürüne saygı gösterecek, kendi inancıyla çatışan (meselâ şarap-ekmek ayini ve içki alışkanlığı, domuz eti yemesi, kilisede ibadet etmesi vb.) hususlara tahammül edecektir.

Müslüman kadının, Müslüman olmayan erkekle evliliği konusunda da Hz. Peygamber’in kızı Hz. Zeynep örneklik teşkil eder. Hz. Zeynep, teyzesinin oğlu Ebu’l As ile evlilik yapar. Hicret esnasında iki çocuğuyla birlikte Mekke’de kalır. Kocasını Bedir savaşında esir düşer. Hz. Zeynep, fidye olarak gerdanlığını gönderir. Gelişen olaylardan dolayı kocası, çevresinin karısını boşama baskılarına boyun eğmez. Fakat

⁹⁴ Maide 55

⁹⁵ Güner, a.g.e., s. 331-332

Hiz. Zeyneb'i Medine'ye göndermeden de edemez. Altı yıl böyle geçer. Bir yolculuk dönüşü Ebu'l As gizlice Medine'ye gelir. Hiz. Zeynep, müşrik kocası Ebu'l As'a eman verir. Hiz. Peygamber de bu emanı onaylar. Ayrıca Hiz. Peygamber kızına, kocasına iyi davranmasını öğütler; fakat helal olmadığını da ekler. Ebu'l As, Medine'ye döner ve Müslüman olduğunu ilan eder. Hicretin yedinci yılında Medine'ye yerleşir. Bazılarına göre bu nikâh öncekinin devamıdır, bazılarına göre ise yeni bir nikâh kıyılmıştır.⁹⁶ Burada Hiz. Peygamber inanç hürriyeti göstermiş ancak İslam'ın emirlerine de muhalif davranmamıştır. Yani Ebu'l As'ın Müslüman olmaması, Hiz. Zeynep'le evliliğinin devam etmemesi için önemli bir sebeptir.

Müşrik anne veya babayı tercih konusunda da Hiz. Peygamber'in muhayyerlik uygulaması mevcuttur. Bu konuda şu hadis-i şerif zikredilmiştir:

Abdülhamîd İbnu Seleme'nin dedesi radıyallahu anh anlatıyor: "(Boşanan) annesi ile babası, kendisini yanında tutmak hususunda ihtilafa düşerek, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a başvurdular. Bunlardan biri kâfir, diğeri müslüman idiler. Aleyhissalâtu vesselâm çocuğu (anne veya babadan birini seçmede) muhayyer bıraktı. Çocuk kâfir olanı tercih etmişti ki, Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah'ım, onu doğruya yönelt!" diye dua buyurdu. Bunun üzerine çocuk Müslüman olana yöneldi. Böylece çocuğu Müslüman olana verdi."⁹⁷ Hiz. Peygamber'in gönlü, çocuğun Müslüman olan ebeveyninde olmasına rağmen, bu konuda çocuğa müdahalede bulunmamış, çocuğun iradesine kendisi engel olmamıştır.

Gayr-i Müslimler, yine din ve vicdan özgürlüğünün tabii sonucu olarak hukuki alanda da kendi dinlerinin öngördüğü hukukla muhatap kabul edilmişlerdir. Zira belli bir dine mensup olan kişi, aynı zamanda o dinin tezahürü olan hukuku da benimsemiş olmaktadır. Buna göre din seçiminde zorlamanın bulunmaması,⁹⁸ bunun aynı zamanda o dinî veya felsefî düşüncenin öngördüğü hukukî uygulamalar için de geçerli olmasını gerektirir. Din seçiminde insanları özgür bırakırken, hukuk seçiminde onlara müdahale etmek, dinin özüne müdahale etmek anlamına gelir. Bu anlamda, farklı dini ve etnik grupların varlığına hoşgörüyle yaklaşan İslam, dinî tercihlerinde olduğu gibi, hukuki

⁹⁶ Güneş, Ahmet, İslâm **Kamu Hukukunda Fikir ve İnanç Hürriyeti**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum - 2003, s. 63- 64

⁹⁶ **İbn Mâce**, Ziyade hadisler, 731. (2352) (6718)

⁹⁸ **Bakara**, 2\256

alandanda da onlara özerklik tanımış ve bu haklarını güvence altına almıştır. İslam'ın gayr-i Müslimlere tanıdığı bu hukukî güvence, temelde Kur'an'ın şu hükümlerine dayanır:⁹⁹

“ Sana gelirlirse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir:..Ve eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hüküm ver. Çünkü Allah, adalet yapanları sever.¹⁰⁰ Artık onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen gerçekten ayrılıp onların keyiflerine uyma! Sizden her biriniz için bir şariat ve yol belirledik. Allah isteseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat size verdi(ğ(i nimet)ler içinde sizi sınamak istedi.”¹⁰¹ Buna göre, gayr-i Müslimlere hukuki konularda özerklik tanımak inanç hürriyetinin bir sonucudur.

Kur'an'ın belirlediği bu hüküm, Hz. Peygamber tarafından bizzat tatbik edilmiş ve gayr-i müslimlerin İslâm toplumundaki hukukî statüsü bu uygulamalar sayesinde tüm açıklığıyla ortaya konulmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, Medine'de birlikte yaşadıkları Yahudi kabileleriyle olan ilişkilerinde bunun en çarpıcı örneklerini vermiştir.¹⁰² Şimdi bu konudaki örnekleri ele alalım:

Berâ b. Âzib r.a şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s.)'e yüzü kömürle karartılmış vaziyette dolaştırılan bir Yahudi getirdiler. Rasûlullah (s.a.s.) Yahudilere Allah adı vererek, kitaplarındaki zina haddinin ne olduğunu sordu. Efendimizi, içlerinden birisine havale ettiler. Bu sefer Rasûlullah o adama yemin vererek, "kitabınızdaki zina haddi nedir?" diye sordu. Adam: şu karşılığı verdi: "Recmdir. Ama zina bizim eşrafımız arasında yayıldı. Biz eşrafın bırakılıp da, alt tabakada olana had uygulanmasını çirkin gördük ve bunu (recm cezasını) aramızdan kaldırdık.”

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) emretti ve zinâkâr recmedildi. Efendimiz de: "Ey Allahım! Ben senin kitabından kaldırdıklarını ilk ihya edenim" buyurdu.¹⁰³

Ebû Hüreyre (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s), Medine'ye geldiğinde, Yahudilerden, muhsan olan bir erkekle bir kadın zina ettiler. Tevrat'ta onlara recm emredilmişti. Onu terk ettiler ve eşeğe ters bindirme cezasını koydular, zina edene, karasakızla boyanmış bir ipe yüz kez vurulur ve yüzü eşeğin arkasına gelecek şekilde

⁹⁹ Güner, a.g.e.,s. 279- 280

¹⁰⁰ Mâide, 542

¹⁰¹ Mâide, 548

¹⁰² Güner, a.g.e., s. 280

¹⁰³ Ebû Dâvud, Hudûd, hadis no: 4447

eşeğe bindirilirdi.

Yahudilerin bilginlerinden bazıları toplanıp, başka bir gurubu Rasûlullah'a gönderdiler "Ona zina haddini sorun..." dediler.

Ravî (Ebû Hureyre) hadisin devamını zikretti ve "Onlar, Rasûlullah'ın dinine mensup değildiler ki onlar arasında hükmetsin. Onun için Rasûlullah muhayyer bırakıldı." dedi. Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu: "Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hükmet, ister onlardan yüz çevir."¹⁰⁴

İbn Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Yahudiler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip, kendilerinden bir erkekle kadının zinâ yaptığını söylediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:

"- Recm hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?" diye sordu. Onlar:

"- Teşhir edip rezil ederiz ve dayak atarız" dediler. Abdullah İbnu Selam (radıyallâhu anh):

"- Yalan söylüyorsunuz. Zinânın Tevrat'taki cezası recmdir" dedi. Hemen Tevrat'ı getirip açtılar. İçlerinden (Abdullah İbnu Surya adında) biri elini recm âyetinin üzerine koydu. Sonra, âyetten önceki kısımlardan okumaya başlayıp (kapadığı kısmı atlayarak arka kısmını okumaya devam etti. Abdullah İbnu Selam (r. a.) müdahale edip:

"- Kaldır elini!" dedi. Adam elini çekti, tam orada recm âyeti mevcut idi. Bunun üzerine:

"- Ey Muhammed, Abdullah doğru söyledi. Tevrat'ta recm âyeti mevcuttur!" dediler. Resûlullah (s.a.s.) derhal o iki zâninin recmedilmesini emretti ve recmedildiler."

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Erkeğin, atılan taşlara karşı korumak için, kadının üzerine eğildiğini gördüm." ¹⁰⁵Hadis-i şerifler, Hz Peygamber'in farklı din

¹⁰⁴ **Ebû Dâvud**, Hudûd, hadis no: 4451 Ayrıca bkz. Hadis no: 4448, 4449, 4450, 4452.4453.4454.4455

¹⁰⁵ **İbrahim Canan**, Kütüb-i Sitte, Hudûd bölümü, (Rasulullah'ın recm cezası uyguladığı kimseler kısmı), hadis no: 9, 1613, (**Buhârî**, Hudûd 37, Cenâiz 61, Menâkıb 26, Tefsir, Âl-i İmrân 6, İ'tisâm 16, Tevhid 51; **Müslim**, Hudûd, 26, (1699); İmam Mâlik, **Muvatta**, Hudûd 1,(2, 819); **Tirmizî**, Hudûd 10; **Ebû Dâvud**, Hudûd , 4446-4449)

mensuplarının hukuki işlemlerini onların kitabına göre hükmederek sonuçlandığını göstermektedir.

1.2. İnanç Hürriyeti ve Dinden Dönme Kavramı

İslam literatüründe dinden dönme “ridde- irtidât” kavramları ile ifade edilir. İrtidât; literatüre “dinden dönmek” yani, İslam’dan bilinçli bir şekilde çıkmak anlamına gelen bir terim olarak geçmiştir. Kuşkusuz bu terimin kaynağı Kur’an-ı Kerim’dir. İrtidâd eden kimseye, yani bilerek, düşünerek ve karar vererek İslam’dan çıktığını söyleyen; ya da buna ilişkin kanıtlayıcı bir tavır gösteren erkeğe “mürted”, kadına da “mürtedde” denir.¹⁰⁶ Kuran’da irtidâtla ilgili şöyle buyrulur:

“Sizden kim irtidat eder (dininden döner) ve kâfir olarak ölürse, işte onların dünya ve ahirette amelleri boşa çıkmıştır ve onlar cehennem ehlidir, orada ebedî kalacaklardır.”¹⁰⁷

“Kim imanı küfürle değiştirirse, şüphesiz o, dümdüz yolun ortasında sapıtmıştır.”¹⁰⁸

İslam’dan çıktığını açıkça gösteren söz, tutum ve davranışlarda bulunan kişi, mürted sayılır ve tevbe etmediği takdirde idam edilir. Mürted ile kâfir arasında çok önemli bir fark vardır. Şöyle ki mürted, İslâm’ın Allahû Teâlâ (cc) indinde yegâne din olduğunu ve kudsiyetini bildiği halde; dünya menfaati, hırs, hased, kin veya bunun gibi duygularla dinini terketmiştir. Bu duygular, mürtedi müslümanlara karşı muhatap (savaşçı) durumuna getirir. Çünkü irtidatla birlikte sahip olduğu ismet-i şahsiyesini (kişisel masumluk ve dokunulmazlığını) kaybetmiştir.¹⁰⁹

Şimdi bu konudaki hadisleri ele alalım.

Tabiinden İkrime'nin rivayetine göre, adı geçen râvi şöyle haber vermiştir:

"Birkaç zındık alıp mü'minlerin emîri Hz. Ali'ye (r.a.) getirdiler. Hz. Ali onları ateşte yakıp hayatlarına son verdi. Bu haber ve olay İbn Abbas'a (r.a.) ulaşınca şöyle dedi: "Eğer ben (yetkili) olsaydım, onları yakmazdım. Çünkü Peygamber (s.a.s.) Efendi-miz "Allah'ın ta'zibiyle azab etmeyin" buyurarak insanları ateşte yakmayı men'etmiştir.

¹⁰⁶ Kavramlar ansiklopedisi, “İrtidat”, www.darulkitap.com

¹⁰⁷ Bakara, 2\217

¹⁰⁸ Bakara, 2\108

¹⁰⁹ Kavramlar ansiklopedisi, “İrtidat”, www.darulkitap.com

Onları elbette öldürürdüm. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) "Kim dinini değiştirirse onu öldürünüz" buyurmuştur¹¹⁰ Bu sözler Hz. Ali'ye ulaşınca; "Vah İbn Abbas!" dedi¹¹¹

"Abdullah (b. Mes'ud) (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Allah'tan başka ilah olmadığına, benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şahadet eden müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden birisi ile helal olur; Zina eden Seyyib, cana karşı can ve dinini terkedip cemaatten ayrılan."¹¹²

"Ebû Mûsâ (r.a.) şöyle demiştir: "Ben Yemen'de iken Muaz yanıma geldi. Yahudi olan bir adam müslüman olmuş, sonra tekrar İslam'dan çıkmıştı. Muaz gelince;

"O öldürülmedikçe hayvanımdan inmem" dedi. Bunun üzerine adam öldürüldü.

Râviler (Talha b. Yahya ve Büreyd b. Abdullah b. Ebi Bürde) den birisi: "Adam daha önce tevbeyle davet edilmişti" dedi¹¹³

"İbn Abbas (r.anhuma) şöyle demiştir: Abdullah b. Sa'd b. Ebi Şerh, Resulullah (s.a.s.) a (vahiy) kâtiplik (i) yapardı. Şeytan onu saptırdı. (İslam'dan çıkıp) kâfirlere iltihak etti. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s.) onun Fetih günü öldürülmesini emretti. (Ancak) Osman b. Affan (r.a.) onun için eman istedi. Rasulullah {s.a.s.) da eman verdi.¹¹⁴

"Sa'd (b.Ebi Vakkas) (r.a.) demiştir ki; Mekke'nin fethi gününde Abdullah b. Sa'd b. Ebu Şerh, Osman b. Affan'a sığındı. Osman onu getirip Rasulullah'ın huzurunda durdurttu. Ve; Ya Resulullah Abdullah'ın biatini kabul et (eman ver), dedi.

Rasulullah (s.a.s.) başını kaldırıp ona baktı. (Osman r.a bunu) üç kere tekrar etti, Rasulullah (s.a.s.) her seferinde eman vermekten kaçınıyordu. Nihayet üçüncü müracaatından sonra biatini kabul buyurdu (eman verdi). Sonra ashabına dönüp;

"İçinizde, ben onun biatinden kaçındığımda kalkıp onu öldürecek anlayışlı birisi yok muydu?" buyurdu.

Sahabiler: "Ya Rasulullah senin gönlündekini biz bilmiyoruz, gözlerinle bize

¹¹⁰ **Buhârî**, Mürteddin, 2

¹¹¹ **Buhârî**, Cihâd 145; **Tirmizî**, Hudûd, 25; **Nesâî**, Tahrimü'd - Dem, 14; **İbn Mâce** Hudûd, 2; **Ahmed b. Hanbel**, I, 217, 220.

¹¹² **Buhârî**, Diyât, 6; **Müslim**, Kasâme, 25; **Tirmizî**, Diyât, 10; Hudûd, 15; **Nesai**, Tahrimu'd-Dem 5; **İbn Mâce**, Hudûd, 1; **Dârimî**, Hudûd, 2, Siyer, 11; **Ahmed b. Hanbel** I, 282, 428

¹¹³ Ebû Dâvud, **Sünen**, 15\18

¹¹⁴ **Nesai**, Tahrimu'd-Dem, 15

işaret etseydin ya" dediler. Rasulullah (s.a.s.): "Bir peygamberin hain gözlü olması yakışmaz" buyurdu.¹¹⁵

"İbn Abbas (r.a)'tan rivâyete göre, Ensar'dan bir adam Müslüman olduktan sonra dinini terk edip mürted oldu ve müşriklerin arasına katıldı. Sonra pişman oldu. Toplumuna haber göndererek: "Benim için Rasûlullah (s.a.s.)'e sorun tekrar İslâm'a gireceğim, benim tevbem kabul olunur mu?" dedi. Akrabaları Rasûlullah (s.a.s.)'e gelerek: "Falan kimse İslâm'ı terk ettiğine pişman oldu ve tövbesinin kabul edilip edilmeyeceğini Senden sormamızı istedi dediler. Bu sırada Âl-i İmrân Sûresi 86–89.¹¹⁶ ayetleri nazil oldu ve bu haber kendisine ulaştırıldı ve o kimse tekrar Müslüman oldu.¹¹⁷

"İbn Abbas (r.a)'tan rivâyete göre, şöyle demiştir: Nahl sûresi 106. âyeti¹¹⁸ hakkında bu ayetin hükmü kaldırıldı ve 110.¹¹⁹ âyet bu hükmün dışında bırakıldı. Hakkında bu ayet inen kimse Rasûlullah (s.a.s.)'in Mısır kâtipliğini yapan Sa'd b. ebi's Serh oğlu Abdullah'tır. Şeytan onun ayağını kaydırarak dinden çıkmasına sebep olmuş o da Mekkeli müşriklere iltica etmişti. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.s) Mekke fethi günü onun öldürülmesine emir vermişti. Osman b. Affan bu kimse hakkında Peygamber (s.a.s)'den emân dilemişti de Rasûlullah (s.a.s)'de ona emân vermişti.¹²⁰

Hadislerin değerlendirilmesine gelince:

İslâm'da vatandaşlığın temeli dindir ve etnik kökene, dile veya bir memlekete isnad edilmiş değildir. Bundan dolayı irtidat, tabii olarak siyasi bir hıyanet olarak kabul edilir ve bu ağır suç beraberinde birtakım müeyyideleri getirir. Zira her kurulu hukuk düzeni mensuplarının irtidadını, kendisini yıkmaya yönelik eylemlerini en ağır cezalarla karşılamıştır. İslâm'a giriş öncesi yapılacak her türlü araştırmanın teşvik

¹¹⁵ Nesai, Tahrimu'd-Dem, 14; Ebû Davûd, Cihâd 127.

¹¹⁶ "İman etmelerinden, Resûl'ün hak olduğuna şهادet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. İşte onların cezası, Allah'ın meleklerinin ve bütün insanlığın lânetine uğramalarıdır. Bu lânete ebedî gömülüp gidecekler. Onların azapları hafifletilmez; yüzlerine de bakılmaz. Ancak, bundan sonra tevbe edip yola gelenler başka. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir."

¹¹⁷ Nesai, Mürted: 4000

¹¹⁸ " Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse –kalbi imân dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlaradır; onlar için büyük bir azap vardır."

¹¹⁹ "Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir."

¹²⁰ Ebû Davud, Hudûd, 1

edilmesi, İslam'a girmekle verilen akdin önemi, imanın değerine nispetle küfrün yeri düşünüldüğünde, dinden dönme suçunu işleyenlerin muhatap olacakları bir yaptırımın olması gayet tabii görülmektedir. Ancak, Kur'an'da bu konuda nazil olmuş ilgi çekici bir âyet meseleye farklı bir boyut kazandırmaktadır.

“Ehl-i kitaptan bir grup şöyle dedi: Mü'minlere indirilmiş olana sabahleyin (görünüşte) inanıp (akşamleyin) inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler.”¹²¹ Her şeyin iman esasına dayalı olduğu bir nizamı, ona girip terk etmeyi basite indirgeyerek, onun saygınlık ve güvenilirliğini tartışmalı hale getirme planlarına, ağır ve caydırıcı bir ceza getirilmekle bu son derece tehlikeli siyasi komploya engel olunmak istenmiştir. Mürtedin öldürülmesi, dinî hilekârlığı, İslam'ı sabote etmesi ve ona karşı bir vaziyet alması sebebiyledir.¹²² Mürtedin, Müslümanların inancına zarar verme ihtimalinin bulunmadığı durumlarda Hz. Peygamber, eman vermiş, dininden dönen kişiyi öldürtmemiştir.

1.3. İnanç Hürriyeti Açısından Cizye ve Zimmet Akdi

Kelime olarak; ödemek, yeterli olmak, karşılamak ve karşılık gibi anlamlara gelen cizye, İslamî literatürde, gayr-i müslimlerin İslâm ülkesinde mal ve can güvenliği içerisinde yaşamalarına karşılık olarak ödemek zorunda oldukları baş vergisidir. Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden sonra hicrî 9. yılda Tebûk seferi sırasında nâzil olan cizye âyetiyle, bu verginin meşruiyetine hükmetmiştir.¹²³

“ Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Elçisinin haram kıldığını haram saymayan ve gerçek dini din edinmeyen kimselerle, küçül(üp boyun eğ)erek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”¹²⁴ Âyetin genel manasına göre, kitap ehlinden olup da İslam'ı kabul etmeyen kimselerden cizye alınması, bunu vermedikleri takdirde kendileriyle savaşılması emredilmektedir. Hz. Peygamber bu âyetin nâzil olmasından sonra kabile reislerine ve devlet başkanlarına yazdığı mektuplarda cizye âyetinin hükmünü belirtmeye başlamıştır.¹²⁵ Nitekim Tebuk seferi sırasında İmparator Heraklius'a yazdığı mektupta, onu İslam'a davet etmiş; kabul ettiği takdirde, Müslümanlarla aynı haklara sahip olacağını, aksi takdirde cizye ödemesi

¹²¹ Âl-i İmrân, 3\72

¹²² Şen, a.g.e., s. 120

¹²³ Güner, a.g.e., s. 269

¹²⁴ Tevbe, 9\29

¹²⁵ Güner, a.g.e., s. 269-270

gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca bu mektupta, cizye ayetinin zikredildiği ve Heraklius'tan, İslam'ı veya cizye ödemeyi kabul eden tebaasına engel olmaması istendiği de görülmektedir.¹²⁶

Zimmi, Müslüman devlet ile sulh (barış) yaparak, onun vatandaşlığını ve kendisini korumasını kabul etmiş olan kimsedir. Andlaşma yoluyla İslâm devleti ile bağlanmış oldukları için, bu kimselere “andlaşmalılar” veya arapça olarak “muahidin” ismi verilir.¹²⁷ Zimmet akdi de, Müslümanlarla gayr-i Müslimler arasında yapılan bir akittir. Bu anlaşma, onlara hak ve sorumluluklarda Müslümanlarla eşitlik sağlamakta, canlarının, mallarının ve namuslarının korunması, herhangi bir saldırıya uğradıklarında Müslümanların, onları savunmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca zimmiler, Müslümanlara mübah olan bütün muamelelerde bulunabilmenin yanında, kendi aralarında –müslümanlara mübah olmayan-bazı muamelelerde bulunma hakkına da sahiptirler. Mesela domuz beslemek, etini yemek, almak-satmak, içki imal etmek, içmek, almak-satmak, Müslümanlara haram ve yasak iken; onlara müsaade edilmiş, zikri geçen maddeler Müslümanlara göre mal kabul edilmediği halde onlara göre değerli sayılmıştır. İşte bundan dolayı bir Müslüman, bir zımminin içkisini dökse veya ona göre değerli olan bir şeyi itlaf etse döktüğü veya telef ettiği şeyin bedelini ödemek durumundadır.¹²⁸ Hatta zimmiye maddi zarar vermediği halde sözle rahatsızlık vermeyi dahi doğru saymamışlardır. Fakih el- Karafi bu hususta şöyle demiştir: “Zimmîlere velev bir kelime ile olsun kötü söz söyleyen ya da gıybetlerini yapan veya herhangi bir şekilde eziyet veya düşmanlık yapan kimse, Allah'ın Resûlünün ve dinin zimmetini kaybetmiş olur”¹²⁹ Devletle zimmet akdi yapan zımminin her türlü hakkı yine İslâm devleti ile korunmuştur.

Şimdi cizye ve zimmet konusundaki hadisleri inceleyelim:

“Osman b. Ebû Süleyman'dan (rivayet olunduğuna göre) Peygamber (s.a.s) (Tebük savaşından sonra) Halid b. Velid'i Devmet (-ül-Cendel)de (bulunan) Ukeydir üzerine göndermiş (Hz. Halid'le emrindeki müslümanlar tarafından) yakalanmış ve

¹²⁶ Güner, a.g.e., s. 270, ayrıca bkz. Hamîdullah, a.g.e., paragraf no:563

¹²⁷ Armağan, a.g.e.,s.51

¹²⁸ Şen, a.g.e., s. 155, 157

¹²⁹ Armağan, a.g.e., s. 53

(onu Hz. Peygamberin huzuruna) getirmişler, (Hz. Peygamberde) onun kanını bağışlamış ve cizye (vermesi) şartıyla onunla anlaşmış.¹³⁰

“Muaz (r.a) den (rivayet olunduğuna göre) Peygamber (s.a.s) kendisini Yemen'e vali olarak gönderince, buluş çağına gelmiş olan her erkekten (cizye olarak) bir dinar, yahutta Yemen'deki meafir denilen kumaştan bir dinar değerinde -bir elbise- almasını emretmiş¹³¹tir.

“İbn Ahbâs'dan demiştir ki: Rasûlullah (s.a.s) Negrân halkı ile (her sene) müslümanlara (cizye olarak) yarısını Safer ayında kalanını da Recep ayında ikiyüz (takım) elbise ödemeleri ve Yemen'de (müslümanlara) ihanet için düzenlenmiş bir harbin çıkması halinde de emanet olarak, otuz zırh, otuz at, otuz deve ve her çeşit silahdan otuz silahı emanet olarak vermeleri ve müslümanların bu silahları onlara geri verinceye kadar (bu silahların değerini) onlara borçlu olmaları (harpten sonra da) Negrânlılar'a geri vermeleri, buna karşılıklı (Negrânlılar'ın) bir hadise çıkarmadıkları yahutta faiz yemedikleri müddetçe kiliselerinin yıkılmayacağı, din âlimlerinin (memleketlerinden) sürülüp çıkarılmayacağı şartıyla bir sulh (antlaşması) yaptı. (Râvi) İsmail (İbn Abdurrahman-el-Kureşî şu sözleri de) rivayet etti. "Fakat (Negrân halkı) faiz yediler. Ebû Dâvud der ki (Negrân halkı) ileri sürülen şartların bazılarını bozunca bir hâdise çıkarmış duruma düştüler.¹³²

“Muâz b. Cebel (r.a.)’den şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) beni, Yemen’e vali olarak gönderdiğinde, her otuz sığırdan iki yaşında erkek veya dişi dana; her kırktan da üç yaşına girmiş bir dişi danayı zekât olarak almamı Müslüman olmayan kimselerden de cizye vergisi olarak akıl baliğ olan her kimseden bir dinar veya bir dinara denk giyim eşyası almamı emretti.”¹³³

Şimdiye kadar zikrettiğimiz hadisler; cizyenin, gayr-i müslimlerin İslâm ülkesinde yaşaması, inancı konusunda serbest kalması, can, mal ve namus güvenliğinin İslâm devleti tarafından koruma altına alınması konusunu ihtiva etmektedir.

“Urve b. ez-Zübeyr'den (rivayet olunduğuna göre), Hişam b. Hâkim (b. Hizam) Hımıs'ta iken acem fellahlarından bir takım insanları cizye ödemek için güneşte tutan

¹³⁰ Ebû Dâvud, Harac,

¹³¹ Ebû Dâvud, Zekât 65; Tirmizî, Zekât 5; Nesâî, Zekat 8; Ahmed b. Hanbel, V-230, 233, 247.

¹³² Ebû Dâvud, Harac, 3041

¹³³ Tirmizî, Zekat, 623; Nesâî, Zekat, 5; İbn Mâce, Zekat: 12

bir adam bulmuş da "Bu da ne?" diye sormuş ve ben Rasûlullah (s.a.s)'i:

"Şüphesiz ki aziz ve celil olan Allah dünyada insanlara işkence yapan kimselere azab eder." derken işittim demiştir.¹³⁴

"İrbad b. Sâriye es-Sülemi'den demiştir ki:

Peygamber (s.a.s)'le birlikte Hayber'e inmiştik. Yanında da ashabından (o gün) beraberinde bulunan kimseler vardı. Hayber'in başkanı inatçı ve kurnaz bir adamdı. Peygamber (s.a.s)e dönerek:

"Ey Muhammed sizin, bizim eşeklerimizi kesmeniz, meyvelerimizi yemeniz ve kadınlarınıza saldırmanız caiz midir?" dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) öfkelenip:

"Ey Avf'ın oğlu atına bin ve -Haberiniz olsun! Cennet (e girmek) mü'minden başkasına helal değildir. Namaz için toplanınız- diye haykır" buyurdu. (Avf'ın oğlu da bu emri yerine getirdi). Bunun üzerine (ashab-ı kiram bu davete uyarak) toplandılar. Peygamber (s.a.s) onlara (imam olup) namazı kıldırdı. (Namaz kılındıktan) sonra ayağa kalkıp:

"Sizden biriniz koltuğuna yaslanarak Allah'ın şu Kur'ân'daki yasakladığı şeylerden başka hiç bir şeyi yasaklamadığını mı zannediyor? Şunu iyi bilin ki: Vallahi ben (hem) öğüt verdim (hem bazı şeyleri) emrettim, (bazı şeyleri de) yasakladım. (Benim emrettiğim ve yasakladığım bu) şeyler Kur'ân (daki yasaklar) kadar vardır. Yahutta ondan daha fazladır. Yüce Allah sizin izinsiz olarak kitap ehlinin evlerine girmenizi helal kılmadığı gibi üzerlerinde olan vergiyi ödedikleri zaman karılarına saldırmanızı ve meyvelerinizi yemenizi de helal kılmadı" buyurdu.¹³⁵

"Cüheyne (kabilesin) den (ve Hz. Peygamberin sahabelerinden olan) bir adamdan (rivayet olunmuştur.) Dedi ki: Rasûlullah (s.a.s) (şöyle) buyurdu:

"Muhakkak kî siz bir kavimle savaştığınız ve onlara galib geleceksiniz, canlarını ve çocuklarını size karşı mallarıyla korumaya çalışacaklar. (Bu hadisin diğer ravisi) Said (İbn Mansur ise rivayetinde Müsedded'den fazla olarak şunları da) söyledi -sizinle bir anlaşma üzerinde barış yaparlar- (bu cümleden sonra her iki ravide rivayetlerinde)

¹³⁴ **Ebû Dâvud**, Harac, 3045

¹³⁵ **Ebû Dâvud**, Harac, h.no:3050

birleş(ip Hz. Peygamberin sözlerine devamla şöyle de)diler.Onlardan bu anlaşma (da belirlenen vergi miktarın)’dan fazla birşey almayınız. Bu size yakışmaz."¹³⁶

“Rasûlullah (s.a.s)ın sahabilerinden bir cemaat akraba olan babalarından Rasûlullah (s.a.s)in (şöyle) buyurduğunu (rivayet ettiler):

"Dikkatli olun. Kim bir zımmîye zulm ederse yahut onu(n hakkını) kısarsa veya ona gücünün yetmiyeceği bir vergi yüklerse, ya da gönülsüz olarak ondan bir şey alırsa, kıyamet gününde onun hasmı benim."¹³⁷

Buraya kadar zikredilen hadislerdeyse zimmet akdi gerçekleştirmiş ve cizye vermeyi kabul etmiş gayr-i Müslimlere eziyet edilmemesi, cizye alınırken belirlenen miktardan başka bir şey istenmemesi ve bu konuda zulmeden kişinin hasmının bizzat Hz. Peygamber olacağının ifadesi, zımmîlerin Hz. Peygamber’in korumasında olduğunu göstermektedir.

“İbn Abbâs'dan demiştir ki: Rasûlullah (s.a.s) "Müslümana cizye yoktur" buyurdu."¹³⁸

“Muhammed b. Kesir dedi ki: Süfyan'a şu (bir önceki) hadisin tefsîri soruldu da (bir zımmî) "müslüman olunca ona cizye (vermesi) gerekmez" cevabını verdi"¹³⁹

“Harb İbnu Ubeydillâh, baba tarafından dedesi Umeyr es-Sakafî (radıyallahu anh)'den nakleder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Harâc Yahudi ve Hristiyanlardan alınan vergidir. Müslümanlara harac yoktur." Bir rivayette "uşûr yoktur" buyurmuştur."¹⁴⁰

“İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir yerde iki kiblenin varlığı uygun olmaz. Müslüman kimseye cizye yoktur."

¹³⁶ Ebû Dâvud, Harac, h.no:3051

¹³⁷ Ebû Dâvud, Harac, h.no: 3052

¹³⁸ Ebû Dâvud, Harac, h. no: 3053

¹³⁹ Ebû Dâvud, Harac, h. no: 3054

¹⁴⁰ Ebû Dâvud, Harac, 3046

Süfyan merhum der ki: "Bunun mânası şudur: "Bir zımmî, kendisine cizye vermesi gerektikten sonra (vergisini henüz ödemedi) Müslüman olursa, artık bu vergi ondan düşer."¹⁴¹

“Bize Ebû Cemre tahdîs edip şöyle dedi: Ben Cuveyriye ibnu Kudâme et-Teymî'den işittim, şöyle dedi: Ben Umer ibnu'l-Hattâbı(r.a)'dan işittim. Ona:

— Ey Mü'minlerin Emîri! Bize vasiyyet eyle! Dedik. Ömer:

— Sizlere Allah'ın zimmetini yerine getirmeyi tavsiye ediyorum. Çünkü bu, Peygamber'inizin zimmeti ve ıyâlinizin rızkıdır, dedi (Zımmîler'den alınmakta olan cizye ve haracı kastedti).¹⁴²

“Bize Mucâhid ibn Cebr, Abdullah ibn Amr(R)'dan tahdîs etti ki,

Peygamber (s.a.s): "Herhangi bir kişi muâhedeli bir zımmiyi (haksız yere) öldürürse cennet kokusu kırk yıllık mesafeden duyulup hissedilir olduğu hâlde o katil kişi cennet kokusunu koklayamaz" buyurmuştur.¹⁴³

Yukarıda zikredilen hadislerdeyse, cizye vergisinin, zımminin Müslüman olmasıyla ondan kaldırılacağını çünkü Müslüman kişinin cizyeyle yükümlü olmadığını görmekteyiz. Konunun bir başka boyutu ise; Müslümanların, zımmilerin mallarını ve canlarını koruyamadıkları takdirde, onlardan cizye alamamaları ya da almış oldukları cizyeyi geri ödemeleridir. Nitekim Yermuk muharebesinde, Hristiyanların sayılarının çok fazla olması karşısında, Müslümanlar ordularının hepsini bir yere yığmışlar, ordu kumandanı Ebu Ubeyde (r.a.) emri altındaki subay ve memurlara şu emri vermiştir:

“Şimdi siz, onları muhafaza etmekten ve korumaktan aciz durumdasınız. Bunun için şimdiye kadar, onlardan koruma ücreti olarak almış olduklarınızı geri vermeniz icab eder.” Bu emir üzerine onlardan alınmış olan cizye, iade edilmiştir. Rivayete göre, bu durumdan müteessir olan zımmiler şöyle demişlerdir: “ Sizin hükümetiniz adaleti sever bir hükümettir. Zulme uğramaktansa size, bu parayı ödemek, bizim için daha sevimlidir. Şimdi biz de sizinle birlikte burada dövüşeceğiz. Savaşarak mağlup olup dağılıncaya kadar Heraklius'un adamlarını şehrimize sokmayacağız.”¹⁴⁴ Görüldüğü

¹⁴¹ Ebû Dâvud, Harac, 3053, Tirmizî, Zekat, 633

¹⁴² Buhârî, Cizye, 5

¹⁴³ Buhârî, Cizye, 8

¹⁴⁴ Armağan, a.g.e., s. 53-54

üzere cizye gayr-i müslim halkın mal ve can güvenliğinin sağlanması gayesiyle alınan vergidir. Bunun aksine bir durumda ise, verilmiş cizye geri ödenmiştir.

1.4. İnanç Hürriyeti ve Savaş

İnsan hayatının korunması, tarih boyunca medeniyetlerin üzerinde önemle durduğu en yüce değerdir. Ona saygıya götüren bütün ahlâki esaslar, hukuk düzenleri ve yasalarca zorunlu bir ilke olarak benimsenmiştir. Bunu kabul etmeyen bir yasa ve dinin, insanî bir din veya yasa olarak hayatîyetini idame ettirmesi mümkün değildir. Bu nedenle İslam, insan hayatının masuniyetini ve saygıya değer oluşunu bir ilke olarak kabul etmiştir. Ona göre bir insanın hayatı, başkalarının hayatına saygı gösterdiği sürece saygıya layıktır. Bu ilke, insanlık tarihi boyunca, Allah'ın bütün elçilerine de vahyettiği yüce bir ilkedir. Kur'an bundan şöyle bahseder:¹⁴⁵

“ Bundan dolayı İsrailoğullarına şöyle yazdık: Kim, bir cana kıymamış, ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu(n hayatını kurtarmak suretiyle) yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur...”¹⁴⁶ Ayrıca Kur'an, insan yaşamına saygı göstermek erdeminin, doğru ve salih kişilere has bir nitelik olduğunu da vurgulamıştır.¹⁴⁷ Hz Peygamber bu yüce ilkeyi, Vedâ haccında yaptığı o veciz konuşmasında şöyle dile getirmiştir:

“Ey insanlar, bu günleriniz, bu aylarınız ve bu şehriniz (Mekke) nasıl mukaddes ise, canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur. Cahiliye devrinde güdülen kan davaları tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası, Abdulmuttalib'in torunu (amcazadem) Rebîa'nın kan davasıdır..”¹⁴⁸ Bu ifadeler, İslam'a göre insan hayatının ne derece kutsal olduğunu ve meşru bir neden olmadıkça, bir cana kıymanın ne büyük günah olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O halde İslam'ın hedefi, insan hayatına kastedilmeyen ve barışın hâkim olduğu bir toplumsal hayat tarzını idame ettirmektir.¹⁴⁹ Hz Peygamber'in hayatında bunun örneklerini görmekteyiz.

İslam, savaşı ferdî ve toplumsal hayatın akışı içerisinde, yalnızca zorunlu

¹⁴⁵ Güner, a.g.e., s. 285- 286

¹⁴⁶ Mâide, 5\32, ayrıca bkz. En'âm, 6\151

¹⁴⁷ Furkan, 25\68

¹⁴⁸ İbn Mâce, Hacc; 3055(hadiste ilk kaldırılan kan davası, Abdulmuttalib'in oğlu Hâris'in kan davası olarak açıklanmıştır) , Tirmizî, Tefsir, 3087, Buhârî, Hacc, 216, Müslim, Hacc, 1218

¹⁴⁹ Güner, a.g.e., s. 286

durumlarda başvurulacak bir usul olarak kabul eder. Buna göre, savaş bir amaç değil, sadece zorunlu durumlarda başvurulacak bir araçtır.¹⁵⁰ İslâm hukukunun uluslar arası ilişkilerde gözettiği temel kaideler bize savaşın gerçek gayesini ifade etmektedir. Şimdi bu kaidelere göz atalım:

1- Bazı din ve toplumlardaki seçilmiş kavim anlayışının aksine bütün toplumlar insan haklarında eşittir.

2- Barışta ve savaşta İslâm(Müslüman) devleti ile diğer devletlerarasındaki ilişkiler adalet esasına dayanır. Barış durumunda devlet ve halkının kazanılmış bütün haklarına saygı gösterilir. Harp durumunda ise düşmanın şerrini defedecek sınırı aşmak caiz değildir. Bu sebeple ölümlere insanlık dışı muamele (müsle) yapmak, esirlere işkence etmek, organlarını kesmek suretiyle tedricen öldürmek harbin gerektirdiği bir zorunluluk yoksa meyve ağaçlarını itlaf etmek, hayvanları öldürmek, mabetlerde ve manastırlarda kendisini ibadete vermiş bulunan din adamlarına eziyet etmek, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar gibi silah taşımaktan aciz durumda bulunanlara eza-cefa etmek (hülasa savaşmayanları hedef almak) yasaktır. Bütün bunların dayanağı şu ayettir:

“Biz hakikaten insanoğlunu şerefli bir varlık olarak yarattık...”¹⁵¹ Bunun için olmalı ki, Hz. Peygamber Bedir Gazvesi’nde öldürülmüş olan müşriklerin defnedilmesini emretmiş, ölümlere her türlü insanlık dışı muameleyi yasaklamıştır.¹⁵² Bundan dolayı İslâm nazarında insan, insanlığından dolayı saygındır. Savaş ise eziyet etmek amacıyla değil zaruret prensibine uygun olarak eziyeti kaldırmak için meşru kılınmıştır.¹⁵³

3- Müslüman devletler, diğer ülkelerle yaptıkları anlaşmalara saygı gösterir. Bu anlaşmalar fertler arasındaki akitler gibi bağlayıcıdır, karşı taraf ihlal etmedikçe onlara uymak, hüsnüniyet prensiplerine göre uygulamak zorunludur.

4- Uyarıda bulunmaksızın savaş açmak caiz değildir.

5- İslami prensiplere aykırı olmayan konularda misli ile mukabele (mütekabiliyet bi'l-misl) caizdir... Uluslararası ilişkilere dair anahatlarıyla ifade

¹⁵⁰ Güner, a.g.e., s.287

¹⁵¹ İsra, 17\70

¹⁵² Hamîdullah, Muhammed, **H. Peygamber’in Savaşları**, 71. Paragraf

¹⁵³ Ahmed Cevdet Paşa, **Mecelle**, mad. 22

ettiğimiz İslâm hukukunun bu esasları Kur'an ve sünnet temeline dayanmaktadır. Bundan dolayıdır ki, İslâm toplumlarının oluşturdukları devletlerin dış politikasında hâkim zihniyeti oluşturmuştur.¹⁵⁴ Bu kaidelere göre savaşın gayesi insanları kılıç zoruyla İslam'a sokmak, Müslüman olmayanları kılıçtan geçirmek değil, meşru müdafaadır. Hz. Peygamber'in savaşları gözden geçirildiğinde bu görülmektedir.¹⁵⁵ Hz. Peygamber'den daha sonraki İslâm devletleri de bu esaslara göre dış politikalarını yürütmüşlerdir. Şimdi Hazreti Peygamber döneminde savaşın boyutlarını inceleyelim:

Askeri açıdan değerlendirildiğinde Resulullah (s.a.s.)'ın hayatını, toparlanma, akideyi savunma, atılım ve gelişme dönemleri olmak üzere dört döneme ayırmak mümkündür. Bunları kısaca açıklamak gerekirse, toparlanma dönemi, peygamber olarak gönderilişinden Medine'ye hicret ve orada yerleşinceye kadar geçen zaman sürecidir. Hz. Peygamber bu dönemde, yalnızca sözlü mücadele yapmakla yetinmiştir. Akideyi savunma dönemi, Bedir ile Hendek savaşı arasında geçen zaman dilimidir. Resûlullah bu dönemde askerî birlik ve güçlerini, müşriklerin saldırılarını püskürtmek amacıyla sevk etmiştir. Hücum (atılım) dönemi, Hendek savaşından Huneyn savaşına kadar olan zaman sürecidir. Bu dönemde İslam, bütün Arap yarımadasına yayılmış ve bu bölgede hatırı sayılır bir güç haline gelmişlerdir. Tekâmül (olgunluk) dönemi ise; Huneyn savaşından Hz. Peygamber'in vefatına kadar süren dönemdir. Bu dönemde Müslümanların güçleri kemale ermiş ve yarımadanın tamamına hâkim oldukları gibi, dışarıya açılma yollarını aramaya başlamışlardır. Nitekim Tebük seferi, bunun en bariz ifadesidir.¹⁵⁶ Hz. Peygamber'in hayatının askeri açıdan değerlendirilmesinin ardından savaşlarının sebep ve amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1.4.1. İslam Davetinin Güvenliğini Sağlamak

İslam davetini insanlara tebliğ etmeye önce Mekke'de başlayan Hz. Peygamber, Mekke toplumunun amansız muhalefeti karşısında Medine'ye hicret etmek zorunda kalmıştı. Resulullah'ın Medine'ye hicreti, müşriklerin, İslam'a ve elçisine olan düşmanlığını daha da artırmış, daveti engellemek ve onları yok etmek için toplu halde silahlı saldırıya geçmişlerdi. İşte Peygamber'e, böyle bir ortamda İslâm düşmanlarına karşı savaşma izni verilmiştir:

¹⁵⁴ Köse, a.g.e., s. 53-54

¹⁵⁵ Köse, a.g.e., s.

¹⁵⁶ Güner, a.g.e.,s. 289

“.. (Allah’a) ortak koşanlar nasıl sizinle topyekun savaşıyorlarsa, siz de onlara topyekun savaşın..”¹⁵⁷

“ Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah haksız yere saldıranları sevmez.”¹⁵⁸ Görüldüğü gibi, gerek hicretin ve gerekse savaşın temel hedefi, davetin güvenli ve hiçbir baskıya maruz kalmadan insanlara ulaştırılmasını sağlamaktır. Bu nedenle daveti himaye altına almak ve önüne set çekenleri izale etmek amacıyla savaşa ya da Cihâda başvurmak en temel görev sayılır. Davetçiyi tebliğden alıkoyacak her türlü engelleme, insanlar arasında fitne ve fesat tohumları saçma ve davet aleyhine propaganda yapma gibi hususlar savaşın meşruiyetini gerektirir. Nitekim tarihte, davete karşı yapılan bu tür engelleme faaliyetlerinin, birçok kavmin helak olmasına neden olduğu bilinmektedir.¹⁵⁹ Ayrıca davetin güvenliğini sağlama, aynı zamanda daveti kabule meyilli olan ya da kabul etmiş olanların muhaliflerce baskı altına alınmalarını önlemektir. Zira Kur’an’ın ifadesiyle, “gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü inananları imandan sonra küfre döndürmek isteyen”¹⁶⁰ “güçleri yetse, Müslümanları dinlerinden döndürünceye kadar kıyasıya mücadeleye devam eden”¹⁶¹ ve “kendi dinlerine uymadıkça müminlerden asla razı olmayan”¹⁶² kimselerin fitne ve fesadına engel olmak ve insanların yalnızca Allah’a kul olmasını sağlamak amacıyla mücadele etmek, Allah’ın bizzat Müslümanlara vermiş olduğu bir görevdir. Hz. Peygamber’e Mekke’de olduğu gibi Müslümanları dinden döndürmek amacıyla yapılan baskı ve işkenceler ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah’a ait kılınıncaya kadar savaşmak emredilmiştir. Peygamber’in 23 yıllık risaleti boyunca gerek müşrikler, gerekse ehl-i kitapla yaptığı savaşların büyük bir kısmı, bu gayeyi gerçekleştirmek amacıyla yapılmıştır.¹⁶³ İslâm davetini engelleyen ve davetin kendi içerisinde fitne çıkaranların yaptıklarına karşılık vermek Müslümanların görevi addedilmiştir.

Davetin güvenliğini sağlamak amacıyla yapılan bu savaşlar hakkında, özellikle batılı bazı çevrelerce, İslam’ın silah zoruyla yayıldığı şeklinde genel bir kanaatin hâkim

¹⁵⁷ **Tevbe**, 9\36

¹⁵⁸ **Bakara**, 2\190

¹⁵⁹ Sırf bu yüzden helâk edilen kavimler hakkında bkz. **Nuh**, 71\24,26–7, **Neml**, 27\14, **A’râf**, 7\86.

¹⁶⁰ **Bakara**,2\109

¹⁶¹ **Bakara**,2\217

¹⁶² **Bakara**,2\120

¹⁶³ **Güner**, a.g.e. s. 290– 291

kılınmaya çalışıldığı görülmektedir. Buna karşın, Hz. Peygamber'in yalnızca savunma savaşı yaptığını ve İslam'ın silaha değil, silahı terk etme teorisiyle, ilim ve akla, hak ve düşünceye verdiği önemle yayıldığını savunanlar da vardır. Bu iki anlayıştan biri, Hz. Peygamber'in savaşlarını savunma amaçlı, diğeri ise, saldırıya yönelik olduğunu belirtmektedir. Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki, Hz. Peygamber dönemi başta olmak üzere, yapılan bütün savaşlarda savunma hakkı ne kadar meşru ise, ihtiyaç halinde, taarruz hakkı da o kadar meşrudur. Bir başka ifade ile İslam'ın yalnızca kılıçla yayıldığı iddiası ne kadar hatalı ise, sadece savunma ve ikna gücünü kullanarak yayıldığını söylemek de o kadar eksiktir. Zira Hz. Peygamber'in de ifade ettiği gibi, "Kur'an'ın defedemeyeceği bazı kötülüklerin kılıçla defedileceği" gerçeğini unutmamak gerekir. Buna göre, ilmî ve aklî delilleri anlamayan, her fırsatta hakka hakaret edip hakkı çiğneyen kimselerin bu saldırgan tutumlarını önlemek ancak savaşmakla mümkün olacaktır. Fitneler hem bastırılmalı hem de önüne geçilmelidir. Bu nedenle, şartlara göre kimi zaman savunma, kimi zaman da taarruz savaşlarına girişmek dini bir görev sayılmıştır. O halde batılıların iddia ettiği gibi, İslam'ın sırf silah zoruyla yayıldığını söylemek nasıl bir iftira ise, İslam'ın yayılmasında silahın hiçbir payının olmadığını söylemek de Kur'an ve sünnete aykırı bir iddia olur.¹⁶⁴ Hz. Peygamber, İslâm davetini önce Kur'an'la davet şeklinde başlatmış, kabul edilmemesi durumunda cizye teklifinde bulunmuş, onun reddi durumunda ya da davetin engellenmesi durumunda savaştan kaçınmamıştır.

Hz. Peygamber'in İslâm muhaliflerine karşı izlediği strateji ve taktik anlayışı da aynı paralelde olmuştur. Barış ve güzel öğütle yapılan tebliğ faaliyetleri her defasında düşmanca tavırlarla engellenmiş, böylece savaşın kaçınılmaz bir durum olduğu görülmüştür. Nitekim Hz. Peygamber bu konuda komutanlarına şu tavsiyede bulunmuştur:¹⁶⁵

"Müşrik düşmanlarınla karşılaştığın zaman, onları önce Müslüman olmaya çağır, bunu kabul ederseler, sen de kabul et ve onlara dokunma; Müslüman olmayı kabul etmezlerse, onları cizye vermeye çağır, kabul ettikleri takdirde sen de kabul et ve onlara dokunma; şayet cizye vermeyi de kabul etmezlerse, Allah'ın yardımına sığın ve onlarla

¹⁶⁴ Güner, a.g.e., s. 292- 293 ayrıca bkz. Köse, a.g.e., s.58- 100

¹⁶⁵ Güner, a.g.e., s. 293

savaş!’¹⁶⁶

H. Peygamber, sadece savaşın kaçınılmaz olduğu zaman savaşmıştır. Bu konuda şu örnekler dikkat çekicidir: H. Peygamber, Yahudilerin İslâm davetine karşı giriştikleri tüm olumsuz tavırları neticesinde, onlarla kesinlikle dostluk kurulamayacağını ve davetin selameti için onlara karşı savaşın kaçınılmaz bir son olduğunu anlamış, bu nedenle ilk kez hicretin 20. ayında anlaşmalı Amr b. Avf Yahudilerinden Ebu Afek, Müslümanları hicvettiğı için H. Peygamber’in emriyle öldürülmüştür.¹⁶⁷ Yine Bedir savaşında Müslümanların zaferini çekemeyip anlaşmaya aykırı olduğu halde, Mekkeli müşriklere gidip ölülerine ağıtlar yakan ve onları Müslümanlara karşı tahrik eden Ka’b b. Eşref, şiirleriyle İslam’ı ve elçisini hicvettiğı için H. Peygamber tarafından h. 2. yılda öldürülmüştür.¹⁶⁸ Daha sonraki dönemlerde Medine’de yaşayan Yahudi kabilelerinden Kaynuka, Nadir ve Kureyzalılar benzer nedenlerle Medine’den sürülmüşlerdi. Kaynukalılar, kendi çarşılarında alış-veriş yapan Müslüman bir kadının örtüsüne hakaret ve sarkıntılık ettikleri için Medine’den kovulmuşlardı.¹⁶⁹ Nadiriler de, H. Peygamber’le aralarındaki anlaşmaya ihanet ederek kendilerinden istenen diyeti vermedikleri ve O’nun risaletine son vermek amacıyla kendisine suikast düzenledikleri için sürülmüşlerdi.¹⁷⁰ Kureyzalılar ise; Müslümanlarla mevcut anlaşmayı çiğneyerek Hendek savaşı gibi Müslümanların ölüm-kalım mücadelesi verdikleri bir anda, düşmanla işbirliği yapıp İslam’ı ve Müslümanları yok etme girişiminde bulundukları için imha edilmişlerdi.¹⁷¹ Anlaşmaya ihanetlerinin sonucu öldürülmüşlerdi.

H. Peygamber’in Yahudilere karşı takındığı bu tavır, onları silah zoruyla İslam’a sokmak gibi bir amacı asla taşııyordu. Bu silahlı mücadele, onların İslam’a karşı hoşgörölü oldukları ve Müslümanlarla iyi ilişkiler içerisinde bulundukları bir ortamda da başlatılmış değildi. Aksine dini olsun ya da olmasın, aralarındaki bütün ilişkilerde mevcut anlaşmanın gereklerine aykırı harekette bulundukları ve İslâm davetini engellemek amacıyla tavır aldıkları sürece, silahlı mücadele ortamının oluştuğu gözlenmektedir. Ayrıca bu ilişkilerden anlaşılıyor ki, H. Peygamber’in davranışlarında

¹⁶⁶ **Müslim**, Cihâd, 1730, **Tirmizî**, Siyer, 1548; **İbn Mâce**, 2858, **Ebû Dâvud**, Cihâd, 2612

¹⁶⁷ **Güner**, a.g.e., s. 294

¹⁶⁸ **Buhârî**, Cihâd, 232- 233, Meğazi, 80; **Müslim**, 119(1801)

¹⁶⁹ Hamîdullah, İslâm **Peygamberi**, 944. paragraf

¹⁷⁰ **Hamîdullah**, , 950. paragraf

¹⁷¹ **Hamîdullah**, a.g.e., 955. paragraf

dini taraf daima ağır basmıştır. Davetin varlığını tehdit eden her türlü gelişmeye mutlaka karşılık verilmiş ve bu durum, kimi zaman adalet duygusu ve affedip hoş görme eğilimiyle karşılanırken, kimi zaman da en sert tedbirlerle karşılık bulmuştur.¹⁷² Hz Peygamber'in farklı din mensuplarına tavrı, inanca gelmesi muhtemel tehlikelerin bertaraf edilmesi şeklinde gelişmiştir.

1.4.2. Meşru Müdafaa Yapmak

Kur'an, müminlere Allah yolunda karşılaştıkları her türlü zorlu durumda sabır ve tahammül göstermeleri gerektiğini vurgular.¹⁷³ Zulme maruz bırakılarak insanî hakları veya yasal olarak kendilerine ait olduğu halde mülkleri zorla ellerinden alınmak istenen, inanç ve ibadet hürriyetleri gasbedilmiş, inandığı dinin öğretilerine uygun bir hayat sürmeye engel olunmuş, Müslüman fert ve toplumları bütün güçleriyle bu zulmü ortadan kaldırmakla görevli kılmıştır.¹⁷⁴

“ Kendileriyle savaşılan(mü'min)lere, zulme uğradıkları için (savaşma)izn(i) verildi... Çünkü onlar sırf “Rabbimiz Allah'tır” dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar”¹⁷⁵ “Andlarını bozan, Elçiyi (Mekke'den) çıkarmaya yeltenen ve ilk önce kendileri siz(inle savaş)a başlamış olan bir kavimle savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz?..”¹⁷⁶

Bu ayetler, Mekkeliler tarafından taciz edilen ve hicretten sonra da buna maruz kalmaya devam eden Peygamber (s.a.s.) ve ashabının durumuna işaret etmektedir. Mekke müşrikler, Medine'ye göç etmiş olan bu insanları orada da rahat bırakmıyor, Abdullah b. Übey gibi nüfuzlu bazı kimselerden Peygamber'le savaşmalarını, onu öldürmelerini yahut Medine'den çıkarmalarını istiyor; bunu yapmadıkları takdirde Medine'ye saldırıya geçecekleri şeklinde ültimatol veriyorlardı. Ayrıca bazı rivayetler, Hz. Peygamber'in hicretini takip eden günlerde, Medine'deki İslâm toplumunun çok zor ve tehlikeli bir hayat yaşadıklarını göstermektedir. Bu zor şartlar, Hz. Peygamber'i gerek Mekkelilere gerekse Medineli Yahudi ve müşriklere karşı İslam'ı ve Müslümanları korumak amacıyla çeşitli önlemler almaya sevk etmiştir. Önce Medineli Yahudilerle saldırmazlık ve dış tehlikelere karşı ortak savunma yapmak üzere

¹⁷² Güner, a.g.e., s. 295

¹⁷³ Âl-i İmrân: 3\146-147,200

¹⁷⁴ Güner, a.g.e., s.295

¹⁷⁵ Hacc, 22\39- 40

¹⁷⁶ Tevbe, 9\13

anlaşmaya varmıştır.¹⁷⁷ Ancak çok geçmeden Hz. Peygamber ve İslâm ordusu, bu iç ve dış güçlere karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Bedir'den Hendek savaşına kadar süren mücadele dönemi, gerek Mekke toplumuna gerekse Medine Yahudilerine karşı savunmaya yönelik girişimler olarak değerlendirilebilir. Özellikle, Medine'de birlikte yaşadıkları Yahudilere karşı –anlaşma imzalamalarına rağmen- savunma tedbirleri almak zorunda kalmıştır. Nitekim Mekkeli müşrikler ve Hayber Yahudilerinin katılımıyla oluşturulan güçlü Ahzab ordusu karşısında, Medine'yi savunmak durumunda kalan Müslümanlar, savaş esnasında Kureyzalıların ihanetiyle tehlikeli ve zor durumla karşı karşıya kalmışlardır. Aynı şekilde h. 5. yılda Dûmetü'l-Cendel'e gönderilen askeri birlik de, savunma amacına yönelikti; kabile reisi Ukeydir, kuzeyden Medine'ye doğru ilerleyen bir kervana saldırmış ve bunun üzerine karşı taarruza geçmişti.¹⁷⁸ Keza Hayber Yahudilerine karşı girişilen askeri sefer de, ticari açıdan çok büyük stratejik öneme sahip bu bölge Yahudilerinin, her fırsatta saldırı planları kurup Müslümanları yok etmeye yönelik faaliyetlerini etkisiz hale getirme amacını taşıyordu.¹⁷⁹ Hz Peygamber'in Yahudilere yönelik savaşlarının gayesi daha çok, İslami davetin güvenliğini sağlamak olmuştur.

Hz Peygamber, risaleti boyunca özellikle Yahudilerin kendilerine ve Müslümanlara karşı takındıkları düşmanca tavırlarıyla mücadele etmek ve her an onlardan gelebilecek muhtemel bir saldırıya karşı hazırlıklı olmak zorunda kalmıştır. Yahudilerle yapılan bu mücadelenin nedeni daha çok dini ağırlıklı idi. Yahudiler, Hz. Peygamber'in risaletini asla kabullenemiyorlardı. Zira onlar, beklenen peygamberin kendi içlerinden çıkacağı konusunda adeta şartlanmışlardı. Bu nedenle risaleti hakkında şüpheler uyandırmak ve kendi kutsal kitaplarındaki gerçekleri gizlemek suretiyle risaletini inkâr ediyorlardı. Bu çabaları daha sonra Müslümanlara karşı müşriklerle birlik olup tuzak kurmak, Resulullah'ı öldürmek için fırsat kollamak ve Müslümanların en kritik anlarında daha önce varılan anlaşmalara ihanet ederek düşmanla işbirliği yapıp Medine'ye saldırmak kadar tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Hz Peygamber Yahudilerin olumsuz tutumları karşısında, başlangıçta sadece sabrediyor, nifak çıkaranlara göz yumuyor ve inançlarına saygı gösteriyordu. Suçun ferdiliğini dikkate alarak, sadece

¹⁷⁷ Hamîdullah, a.g.e., Medine Vesikasının 18, 24,37,38,44,45. maddeleri

¹⁷⁸ Hamîdullah, a.g.e., 878. Paragraf

¹⁷⁹ **Güner**, a.g.e., s. 297, ayrıca bkz. Hamîdullah, a.g.e., 965- 970. paragraflar

yapılan anlaşmaları bozan kişi ya da grupları cezalandırmayı¹⁸⁰ tercih ediyordu.

Hız. Peygamber, pasif bir savunma anlayışıyla hareket etmemiştir. Amaç, fitnenin ortadan kaldırılması yani dini tebliğin hiçbir baskıya maruz kalmadan insanlara ulaştırılması olunca, bu amaca ulaşabilmek için kimi zaman savunmanın, kimi zaman da taarruzun uygulamaya konduğu görülmektedir. Savunma anlayışı da ortam ve şartlara göre farklılık arz etmektedir; bazen saldırıya karşı savaş, bazen anlaşmaya ihanet sonrasında savaş, bazen mazlum Müslümanları korumak amacıyla savaş ve bazen de içte ve dışta barışı tehdit edenlere karşı savaş olmak üzere aktif bir savunma anlayışının hâkim olduğu gözlenmektedir.¹⁸¹

Hız. Peygamber'in savaş politikasının temeli, düşmanı zayıflatmak, korkutmak ve saldırıdan vazgeçirmek suretiyle kan dökülmeden davetin güvenliğini sağlamak olmuştur. Bir taraftan savaşı en son çare olarak görürken diğer taraftan da savaş ortamında can kaybını en aza indirmek için her türlü çabayı göstermiştir. Bu amaçla askeri harekâtını büyük bir gizlilik içinde yürüterek, düşmanı şaşırtma, çatışma için güç toplayıp organize olmalarına izin vermeme, bu yolla da kan dökülmeden sorunu ortadan kaldırma taktiği uygulamıştır. Mekke, Hayber ve Tebük seferlerinde de bu taktik uygulanmış, kan dökülmeksizin fetih gerçekleşmiştir. Barış anlaşmaları yaparak düşmanın yapabileceği ittifakı engellemek de ayrı bir taktik anlayışıdır. Böylece düşmanın gücünü zayıflatmayı amaçlamış, Kureyş kabilesinin ticaret kervanlarının yolu üzerindeki kabilelerle barış anlaşması yaparak, düşmanın o kabilelerle ittifak kurmasına engel olmuştur. İnsanları savaşa kışkırtan liderleri yok etmek suretiyle de daha az can kaybını ve daha az kan dökülmesini sağlamış, maddi tecavüz unsurlarının düşmanın elinden alınmasıyla da bir başka kansız savaş taktiği uygulamıştır. Beni Nadir kuşatması sırasında Yahudileri tehdit edip savaştan vazgeçmelerini sağlamak amacıyla hurma ağaçlarını kestirmesi ve savaşmaksızın teslim olmalarını sağlaması¹⁸² yine kansız savaş taktiklerine örnek teşkil eder. Ayrıca savaşa katılmayan sivilin dokunulmazlığı konusunda ashabına emir vermiş, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar, yaralılar, körlük gibi çeşitli rahatsızlıklara müptela olanlar ve kendi halinde manastırda yaşayan rahip ve

¹⁸⁰ Güner, a.g.e., s. 297-298

¹⁸¹ Güner, a.g.e., s. 299

¹⁸² Güner, a.g.e., s.299- 301

keşişlerin öldürülmesini yasaklamıştır.¹⁸³ Abdullah ibn Ömer şöyle haber vermiştir: “Peygamber’in gazvelerinden birinde bir kadın öldürülmüş olarak bulundu da Rasûlullah kadınların ve çocukların öldürülmesini çirkin gördü”¹⁸⁴ buyrulmuştur. Bir başka rivayette de; “Allah’ın ismiyle Allah için ve Allah Resulünün dininde (sebat ederek) savaşa çıkınız, aciz kalmış ihtiyarları, buluş çağına ermemiş çocukları ve kadınları öldürmeyiniz, ganimete ihanet etmeyiniz ganimetlerinizi toplayınız, (halinizi) düzeltiniz, ihsan ile muamele ediniz. Çünkü Allah ihsan edenleri sever”¹⁸⁵ şeklinde emrettiği nakledilmektedir. Ayrıca manastırda kendilerini ibadete verip savaşa katılmayan rahip ve keşişlerin de dokunulmaz oldukları bildirilmiştir. Savaşa katılıp esir düşenler ise iyi muamele edilmesini istemiş, savaş sonrasında öldürülmüş düşmanların cesetlerine dokunulmasını yasaklamıştır.¹⁸⁶ Hz. Peygamber bu şekilde hareket ederek, hayatta iken değer verdiği insan hayatı ve hakkına öldükten sonra da değer verdiğini kanıtlamıştır.

İşte Hz. Peygamber’in “ Ben rahmet peygamberiyim¹⁸⁷, ben savaş elçisiyim¹⁸⁸” şeklindeki ifadesi onun savaştaki gayesi ve taktik anlayışını açıklar mahiyette özlü bir ifadedir. Buna göre O’nun savaşa kolladığı esas gaye; düşmanı itaat altına almak ve onun kötü emellerine fırsat vermemektir, yoksa amacı, asla onların kökünü kazıyıp yok etmek değildi. Resulullah, kan akıtma amacına yönelik bir savaş değil, aksine karşı tarafı psikolojik olarak yıpratmayı hedef alan bir savaşı tercih ediyordu. Gerekli an ve yerde, hem merhametli ve hem de sert davranmasını bilmiş ve Kur’an’da yer alan şu ilkeyi her an kendisine prensip edinmişti.¹⁸⁹

“ İyilikle kötülük bir olmaz. (Sen kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. O zaman (bakarsın ki) seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir.”¹⁹⁰

¹⁸³ Güner, a.g.e., s. 303

¹⁸⁴ Buhârî, Cihâd, 146-147, h. no: 218-219, Ebû Dâvud, Cihâd, 111, h. no: 2668, Müslim Cihâd, 24-2 5, h. no: 1744, Dârimî, Siyer, 25. Bâb, h. no: 2465- 2466,

¹⁸⁵ Ebû Dâvud, Cihâd, 82, h.no: 2614

¹⁸⁶ Ebû Dâvud, Cihâd, 82, h. no: 2613, İbrahim Canan, Kütüb-ü Sitte, Akçağ yay., Cihâd, (Kıtal ve Gazve Ahkâmı), h. no: 1045, Nesai, Kan Dökmenin Haramlığı Bâbı, h. no: 3979

¹⁸⁷ Müslim, Fazâil, 126, h. no: 2355

¹⁸⁸ İmam Taberani, Mu’cemus-Sağır, Mutlu Yay., Resulullah’ın İsimleri, h. no: 150

¹⁸⁹ Güner, a.g.e., s. 302

¹⁹⁰ Fussilet, 41\ 34

Kur'an-ı Kerim'deki âyet-i Kerimeler ve Hz. Peygamber'in hadisleri ışığında günümüz İslâm âlimleri, 1981 yılında İslâm insan hakları evrensel beyannamesini oluşturmuşlar, bu beyannamenin 12,13 ve 14. maddeleri, inanç hürriyeti ve buna bağlı olarak fikir, düşünce ve tebliğ hürriyeti kapsamlı maddeleri içermektedir. Beyannamenin tamamı, tezimizin sonunda EK-I'de yer almaktadır.

Tezimizin ikinci bölümünde inanç hürriyetinin Avrupa insan hakları sözleşmesindeki yeri ile ilgili bilgiler sunacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE İNANÇ HÜRRİYETİ

Bu bölümde, Avrupa'da inanç hürriyetinin kısa bir tarihini inceleyecek, daha sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki inanç hürriyetiyle ilgili maddeleri sıralayacağız:

2.1. Avrupa'da Din ve Mezhep Savaşları

Avrupa'da inanç hürriyetinin oluşum safhalarını anlayabilmek için, din ve mezhep savaşları kavramlarını incelemek istedik. Buna göre din savaşları; bir din adına başka din müntesiplerine savaş açmak demektir. Savaşın amacı;

- 1) Bir dinin batıl, zararlı ve tehlikeli addedilmesi;
- 2) Müntesiplerinin bu dinden dolayı suçlu/sapkın görülmesi;
- 3) Onlara dinlerine göre kendilerini ifade etme ve inançlarını yaşama hakkının tanınmaması;
- 4) İnançlarından vazgeçemedikleri için güç kullanılarak baskı altına alınması, bulundukları yerden sürülmesi veya savaş yoluyla öldürülmesidir.

Yakın zamanlarda bunun örnekleri olsa bile, bildiğimiz tarihte Romalıların ve Hristiyanların Yahudilere uyguladığı baskılar ve katliamlar ile Hristiyan dünyanın Endülüs'te Müslümanlara reva gördüğü katliam -ki tarihçiler üç milyon Müslüman'ın öldürüldüğünü ve hatta dört göbeğe kadar Hristiyan kökenden gelmeyen Müslümanlara Hristiyan olma hakkının dahi tanınmadığını yazıyorlar- din savaşlarına somut örneklerdir. "Mezhep Savaşları"nı ise, bir dinin içinde o dinin kaynaklarından hareketle farklı yorumların sebep olduğu savaşlar olarak tanımlayabiliriz. Bunun en trajik olanı yine Avrupa'nın yakın tarihinde müşahade ettiğimiz Katolikler ile Protestanlar arasında vuku bulan savaşlardır. Bu savaşlar uzun yıllar sürmüş ve Avrupa nüfusunun üçte birinin zayi olmasına sebep olmuştur.¹⁹¹

Bu bölümde Hristiyanlık tarihinde göze çarpan din ve mezhep savaşlarının tarihine kısaca değineceğiz:

¹⁹¹ **Bulaç**, Ali, Din ve Mezhep Savaşları, -04.03.2006 tarihli yazıdan alıntıdır-, www.zaman.com.tr, (indirilme tarihi: 06/12/2008)

Hristiyanlık ilk üç asrında yasaklı bir din olarak varlığını sürdürmüştür. Resmi otoriteler tarafından en ağır işkence ve şiddet olaylarına maruz kalan Hristiyanlar, bu dönemi “Şehitler Dönemi” olarak telakki etmekte ve bununla övünmektedir. Ancak M.S. 313 Milano Fermanı ile imparatorluğun koruması altına giren ve sonraki süreçte devletin resmi dini haline gelen Pavlosçu kilise, din konusunda sadece kendisinin belirleyici olduğu iddiası ile dini kendi tekeline almış ve devletin gücünü arkasına alarak kendisine muhalif olanları sapkın (Heresy) olmakla itham etmiştir. Muhaliflerine karşı adeta bir süreklilik avı başlatan kilise, geçmişte kendisinin şikâyetçi olduğu baskı ve şiddeti fazlasıyla, üstelik de kendi dindaşlarına karşı uygulamaktan çekinmemiştir. Kilise bu şiddet eylemleri ile tarihe damgasını vuracak, bu olaylar yüzyıllar boyu sürecek olan kanlı mezhep savaşlarına sebep olacaktır. Bu kavgaların sonunda Hristiyanlık; Katolik, Ortodoks ve Protestanlık diye farklı mezheplere ayrılacaktır.

Hristiyanlık tarihindeki asıl büyük kitlesel şiddet eylemlerini 10. yy’dan sonra görmeye başlıyoruz. Bunlar, Katolik papaların kurduğu engizisyon mahkemelerinde, resmi kilisenin öğretilerine karşı gelenlere uyguladığı ve yaklaşık 6–7 asır (1200–1800) boyunca Avrupa’da ve Güney Amerika’da devam edecek olan yargısız infazlardır. Engizisyonlarda, papalığın resmi doktrinine karşı gelenlere, kilise konsülleri tarafından da onaylanan en acımasız işkenceler uygulanmıştır, Sorgulama sonunda sanık (hala hayattaysa) suçunu itiraf etmediyse ölüm dâhil çeşitli cezalara mahkûm ediliyordu. En ağır ölüm cezası ise, odun yığınları içerisinde diri diri yakılmaktı. Hatta kimi durumlarda ölen kişinin cesedinin mezardan çıkarılıp yakıldığı bile oluyordu. Engizisyonlarda doğum esnasında sancı çeken ve uyuşturucu alan kadınlar bile yargılanmıştı. Çünkü onlar bunu yapmakla Tanrı’nın Havva’ya “Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım, ağrı ile evlat doğuracaksın”¹⁹² sözüne karşı çıkmış oluyorlardı. O günün şartlarında net rakamlar belli olmamakla birlikte tüm bu olaylarda en azından yarım milyona yakın insanın öldüğü (yaklaşık elli bini yakma cezası) ve 5 milyon kişinin de başka yerlere göç etmek zorunda bırakıldığı tahmin edilmektedir. Bu olaylar, Katolik Papa kilisesinin yüzkarası ve bir insanlık suçu olarak tarihe geçmiştir.

Bir başka kitlesel şiddet ve terör eylemleri Haçlı Seferleridir. Papalar, kendileri günah çıkartma karşılığında cennetten parselledikleri arsaları büyük paralar karşılığında

¹⁹² **Eski Ahit\Tekvin, 3\16,**

insanlara satıp lüks ve refah içinde yaşarken, ortaçağın yoksul, sefil halkı ile maceraperest şövalyelerini, kutsal toprakları alma, cenneti hak etme ve İslâm dünyasının zenginliklerini ele geçirme vaadi ile kandırarak tarihte Haçlı Seferleri olarak bilinen büyük kıyımların da müsebbibi olacaklardır. Yollarda aç susuz ve perişan olan bu kandırılmış kalabalıklar, geçtikleri yerlerde çoluk, çocuk, yaşlı, kadın demeden tarihin en korkunç katliamlarını işlemişlerdir. Kudüs'e giren Haçlıların yaptıkları katliamın görgü tanıkları olayı tasvir ederken Kudüs'de dökülen kanın neticesinde ölülerin cesetlerinin kan deryası içinde yüzdüğünü, oluk oluk kan aktığını, etrafta kesilmiş, sağa sola savrulmuş kafa, el ve ayakların bulunduğunu ifade etmişlerdir. Müslümanların yanında, Yahudiler ve Katolik olmayan Hristiyanlar da bu katliamlara maruz kalmışlardır.

Roma Katolik Kilisesi ile Ortodoks Bizans arasındaki siyasi, kültürel ve dini farklılıklar nedeniyle süre gelen çatışma 1054 yılında karşılıklı aforozla sona ermiş, Papa ile Patrik birbirlerini “sapkınlık ve küfürle” itham ederek iki kilise arasındaki ayrılığı kesinleştirmişlerdir. İşte bu nedenle Haçlı seferlerinin dördüncüsü (1204) İstanbul'a yapılmış, şehir yağmalanmış, Ortodoksların kutsal mekânları tahrip edilmiş, rahipler asılmış ve Patriğin tahtı üzerinde edepsiz kadınlar şarkılar söyleyerek hakaret etmişlerdir. Ayrıca o zamanki dünyanın en büyük kültür merkezinin değerli hazineleri istilacıların eline geçmiş ve çoğu da Avrupa'ya kaçırılmıştır. Bu durum iki kilise arasındaki kin ve nefreti daha da derinleştirmiştir. Nitekim bunu Niketas Khoniates adlı bir Bizanslı “Melun Latinler... Mülkümüze ağızlarının suyu akıyor, kökümüzü kurutmak istiyorlar... Aramızda bir kin uçurumu var, onlarla birleşmemiz imkânsız, her şeyimiz ayrı” sözleriyle dile getirmiştir. Yine bir başka Bizans tarihçisi ise “Omuzlarında İsa'nın haçını taşıyan bu adamalara nispetle İsmaililer (Müslüman Araplar), daha insan dostu ve daha merhametlidir” diyecektir. Yine Bizans tarihçisi Dukas'ın ifadesine göre İstanbul'un fethi öncesi Katoliklerle birleşmek adına 12 Aralık 1452'de yapılan Latin usulü ayini gören yüksek rütbeli bir Bizans saraylısı “İstanbul'un ortasında Latin Papazların külâhını görmektense Osmanlı sarığını görmeyi tercih ederim” demek durumunda kalacaktır.¹⁹³ Bu itiraf, sadece Hristiyanların değil Osmanlı idaresi altındaki birçok milletin genel düşüncesi olmuştur.

¹⁹³ İnci, Salih, “*Engizisyon'dan Haçlı Seferlerine, Mezhep Savaşlarına...Katolikliğin Kan Dosyası*”, Altınoluk Dergisi, Sayı: 248, s. 51, Ekim-2006

İspanya’da Endülüs Emevi devletinin yıkılmasının akabinde 1490’lardan sonra Yahudi ve Müslümanlara karşı yapılan soykırım ve toplu göçlerin arkasında da Papalık yatmaktadır. Reconquista (yeniden Hristiyanlaştırma) adı verilen bu mücadeleyi papalık Haçlı savaşlarının bir devamı olarak görmüş, Papa II. Clement 12 Nisan 1525 tarihli kral Karlos’a gönderdiği mektubunda “hala bu topraklarda Müslüman halkla birlikte yaşanılıyor olmasının kendini son derece üzdüğünü, bunların takibata alınıp bir an önce engizisyona havale edilmeleri gerektiğini” söylemiş, sonuçta birçok Müslüman şehri, kanlı istilalara maruz kalmış, halk, sürgüne gitme, Hristiyan olma ya da ölüm arasında tercihe zorlanmıştır. 700 yıllık bir birikimle o zamanki dünyanın bu en büyük ilim ve medeniyet merkezi tarumar edilmiş, yüz binlerce kitap yakılmıştır. Buralara gönderilen Cluny tarikatı misyonerleri, İslâm ve Hz. Muhammed (s.a.s.) hakkındaki çok çirkin ve edepsiz iddialarıyla İslam’a hakaret ederek Müslümanları zorla Hristiyanlaştırma faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu meyanda Müslümanlar “Köpekler vaftiz edilmeli”, “Müslümanlara ölüm” nidaları ile topluca kiliselerde ve hayvan ahırlarında, üzerlerine su serpilerek zorla Hristiyanlaştırılmışlar ve bunlar Hristiyanlaştırıldıktan sonra bile “küçük Müslüman” anlamına gelen “Moriscolar” adıyla çağrılmışlardır. Anne-babaların, tanassura uğrayan çocuklarının haça tapma törenlerini çaresizce ve gözü yaşlı bir şekilde izlemekten başka ellerinden bir şey gelmemiştir.

Oysa aynı yıllarda Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Anadolu’da ve Balkanlarda yaşayan gayri Müslimlere verilen beratlarla tam bir dini özgürlük sağlanmış, Fatih Sultan Mehmet Patriğe Bizans döneminde sahip olduğu tüm haklardan daha fazlasını vermiş ve batılı tarihçilerin deyiimiyle Patrikhane “devlet içinde bir devlet” haline gelmiştir. Bunun en somut örnekleri verilen beratlarla bin yıldan beri halen ayakta kalan Yunanistan’daki meşhur Aynaroz (Ayion Oros) Manastırları, İstanbul ve Balkanlardaki sayısız manastır ve kiliseler ve belki de en önemlisi de Balkanlardaki Hristiyan halklardır. İmparatorluk 500–600 yıl hâkim olduğu bu bölgelerde İspanyadaki gibi toplu kıyım ve jenosit uygulamış olsaydı (ki en güçlü olduğu dönemlerde buna karşı gelebilecek her hangi bir devlet de yoktu) tıpkı bu gün İspanya’da o günden kalan herhangi bir müslümandan bahsetmenin mümkün olmadığı gibi bu gün de Balkanlarda Hristiyan halklardan bahsetmek herhalde imkânsız olurdu.

Papa, İsa'nın vekilidir, bu nedenle o, yanılmazdır. Meşruiyetini bu temel prensipten alan Papalık yapılan birçok bilimsel inceleme ve araştırmalara da “kilisenin dışında bir başka doğru / kurtuluş” yoktur dogmasıyla (Hıristiyan inancı) karşı gelmiş, akıl ve bilimden yoksun bu düşüncesiyle yüzyıllarca ortaçağ Avrupa'sında kitlelere yön vermiştir. Buna en güzel örnek de “dünya dönüyor” dediği için kilise tarafından ölüme mahkûm edilen, ancak bu fikrinde vazgeçtiğini itiraf etmekle kurtulan Galile'dir. Fakat dönemin ünlü düşünür ve ilahiyatçıları Giordano Bruno, Jan Huss ve daha pek çok ilim adamı Galile kadar şanslı olamamışlar ve diri diri yakılarak ölüme mahkûm edilmişlerdir.

Papaların saydığımız bu akıl dışı uygulamaları, kitleleri isyana mecbur bırakmış, batının dinden soğuyup ateizme yönelmesine ve din karşıtı fikirlerin filizlenmesine zemin hazırlamıştır. Martin Luther gibi dindar kalanlar ise ona karşı isyan bayrağını açarak şiddete başvurmuşlar, sonunda “Protestanlığın” ortaya çıkmasıyla Hıristiyanlık tarihindeki ikinci büyük ayrılık hareketi yaşanmıştır. Bu mücadelede Luther papayı “Deccal” olarak nitelendirmiştir. Özellikle misyonerler tarafından Protestanlığın kurucusu ve özgürlük yanlısı olarak sunulan Luther de düşmanlıkta papalardan geri kalmamıştır. Luther köylülerin isyanında da prenslerin yanında yer alarak halkların katledilmesinin dinen meşruluğunu savunmuştur.¹⁹⁴ 16. yy. da din adına ortaya çıkmasında rağmen Luther, inanç hürriyetini ifade bile edememiş, sadece farklı din mensuplarına değil kendi dininden olan insanlara karşı da hoşgörüsüz bir tutum sergilemiştir.

1618'de Avusturya imp. II. Ferdinand'ın Katolikliğin kaybolan itibarını sağlamak üzere başlattığı hareket kısa zamanda büyüyüp gelişmiş ve tarihte meşhur “30 yıl savaşları” (1618–1848) olarak bilinen ve Avrupa'yı kasıp kavuran binlerce kişinin öldüğü kanlı mezhep savaşlarına sahne olmuştur. Avrupa devletleri kurdukları sömürge imp. ile Afrika'nın yer üstü ve yer altı zenginliklerini gasp ederken, misyonerlerde toprak karşılığında İncil pazarlamışlardır. Dolayısıyla bu gün bu ülkelerde yaşamakta olan açlık ve sefaletin baş müsebbibi olarak da karşımıza Hıristiyan papalar ve din adamları çıkmaktadırlar.

¹⁹⁴ İnci, a.g.m. s. 52

20 yy.'da dünyanın kurulmasından bu yana peş peşe şahit olduğu ve milyonlarca insanın ölümüne yol açan iki büyük savaşın temel aktörleri de Hristiyan unsurlar olmuş, kilise de bir şekilde buna müdahil olmuştur. Nitekim İngiliz Kilisesi, Birinci Dünya Savaşını Tanrının krallığı ile şeytan (Almanya) arasında bir savaş olarak nitelemiştir. Yine aynı şekilde II. Dünya savaşı sırasında ABD'nin Japonya'ya attığı atom bombalarının proje ismine de "Trinity" yani teslis adı verilmiş, bu teslis bombasının yaptığı tahribatlar nedeniyle yüz binlerce insan ölürken, ondan daha fazlası (henüz doğmayan bebekler bile) sakat kalmıştır, ifade edildiğine göre ise bu gün bile halen oralarda bitki yetişmemektedir.¹⁹⁵ Avrupa'nın tarihinde din adına yapılagelmiş olan bu savaşlar ve katliamlar, gerek kendi din mensuplarına gerek farklı dinden olan insanlara karşı dini hoşgörüsüzlüğün birer göstergesi olarak anlaşılmaktadır. Kaldı ki Hristiyan din adamları, yapmış oldukları bu katliamları hep din adına ve sevgi ile yaptıklarını belirtmişler, Hristiyanlığın sevgi dini olduğunu ifadeden çekinmemişlerdir.

Bu bölümde, tezimize konu olan Avrupa İnsan hakları sözleşmesinin kısa tanıtımı ve inanç hürriyetiyle alakalı maddelerini açıklamak istiyoruz.

2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İnanç Hürriyetiyle İlgili Maddeler

Avrupa insan hakları sözleşmesi, bölgesel düzlemde hazırlanmış ve etkili olan ulusal bir belgedir. Rusya ve Ukrayna'nın katılımıyla birlikte yaklaşık 800 milyonluk bir nüfusu kapsamına alan AİHS, öngördüğü etkin denetim sistemiyle önemli bir rol oynamıştır. Bu kapsamda oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren 11 no.'lu protokole değin varlığını sürdürmüştür. Bu tarihten sonra ise Komisyon kaldırılmıştır ve denetim mekanizması bu defa farklı bir yapıda oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çatısı altında yürütülmektedir.

Türkiye AİHS'ye 18 Mart 1954 tarihinde taraf olmuş, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun bireysel şikâyet başvurularını inceleme yetkisini 28 Ocak 1987'de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin zorunlu yargı yetkisini ise 22 Ocak 1990'da tanımıştır. 11 no.'lu protokolün yürürlüğe girmesinin ardından, bireysel başvuru hakkının, ayrı bir tanıma beyanına ihtiyaç olmadan AİHS'ye taraf olmakla birlikte

¹⁹⁵ İnci, a.g.m., s. 52

işlenmesi öngörülmüştür; dolayısıyla yapılmış olan tanıma beyanlarının bugün herhangi bir önemi kalmamıştır.

İnanç özgürlüğü konusu, esas olarak Sözleşme'nin 9. maddesinde, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü kenar başlığı altında düzenlenmiştir. Bunun dışında 14. maddede, diğerlerinin yanı sıra din kaynaklı ayrımcılığa yönelik yasak ve Sözleşme'nin 1. protokolünün 2. maddesinde de, ebeveynlerin sahip olduğu dinî ya da felsefî inançlara saygı bağlamında eğitim hakkı yer almaktadır.

9. madde iki paragraftan oluşmaktadır

Herkes, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, dinini ya da inancını değiştirme özgürlüğünü ve ister tek başına ister başkalarıyla birlikte topluluk içinde, aleni ya da özel olarak, ibadet etmek, öğretmek, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini ya da inancını açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Bir kimsenin, dinini ya da inancını açığa vurma özgürlüğünü ancak, kamu güvenliği için, kamu düzeni, sağlığı ya da ahlâkının ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda gerekli\zorunlu olan sınırlamalara tabi tutulabilecektir.

14. Madde şöyledir

Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.

1. no.'lu protokolün 2. maddesi ise şöyledir

Hiç kimse, eğitim hakkından yoksun bırakılamayacaktır. Devlet, eğitim ve öğretime ilişkin olarak üstlendiği görevlerin yerine getirilmesinde, ebeveynin, bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefî inançlarına uygun olmasını sağlama hakkına saygı gösterecektir.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Özenç, Berke, **AİHS ve İnanç Özgürlüğü**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s.27–28, 40

2.3. Hadisler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Mukayesesi

Buraya kadar Hz. Peygamber'in hadislerinde ve uygulamalarında inanç hürriyetinin boyutlarını belirlemeye çalıştık. Avrupa insan hakları sözleşmesinde yer alan inanç hürriyetinin maddelerini sıraladık. Bu kısımda da inanç hürriyetine dair hadisler ve Avrupa insan hakları sözleşme maddelerinin mukayesesini yapmaya çalışacağız.

Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği, yetiştiği toplum birçok yönden ifsad edilmiş, insana değer verilmeyen, mal ve can güvenliği bulunmayan bir toplum idi. Arap yarımadası, inanç yönünden de karmaşık bir yapı arzietmekteydi. İnsanlar inanç noktasında büyük bir sapkınlık içerisindeydiler. Bu ortamda Hz. Peygamber, insanları bir olan Allah'a davet etmiş, ancak bu davet ediş, şirk içermemek kaydıyla onların mevcut inançlarına ve ibadetlerine müdahale etmeden, ihtiyaçları olan özgürlüğü sağlayarak gerçekleştirmiş, davetin güvenliğini tehdit eden durumlarda savaştan kaçmamış, ashabını da bu yönde yönlendirmiştir.

Farklı ülkelere gönderdiği komutanlarına tavsiyelerde bulunurken, inanç hürriyeti konusuna vurgu yapmış, insanların söyledikleri sözlere göre muamelede bulunulmasını, "inandım" diyenin sözünün geçerli sayılmasını, mevcut inançlarında devam etmek isteyenlerin İslam'a giriş konusunda zorlanmamasını önemle belirtmiştir. Mevcut hadisler Hz. Peygamber'in günümüzden yaklaşık 14 asır önce inanç özgürlüğünün uygulamasının ne denli dikkatle takip edildiğinin göstergesidir. Kaldı ki âyet ve hadisler çerçevesinde İslâm'da bu haklar, muhatapların karşı koyması veya ayaklanmalarıyla alınmış değil; insanın, dünyaya gelmesiyle birlikte sahip olduğu değerler olarak vurgulanmıştır.

Avrupa'da insan hakları, Hz. Peygamber'in uygulamalarından asırlar sonra, hazırlanmış, en önce hak kavramından bahseden belge olarak kabul edilen Magna Carta bile, ancak 13. yy.'da ilan edilmiş olmakla birlikte bu belgede inanç özgürlüğü ile ilgili hiçbir maddeden söz edilmemiştir. İnanç özgürlüğü kavramının AİHS'de yer alması sözleşmenin kabulünden yaklaşık yirmi yıl sonraya tekabül etmekte, mevcut maddeler ise Hz. Peygamber'in hadislerinde ve örnek yaşantısında kapsamıyla ele alınan konulardan uzak ve oldukça kısıtlı olduğu gözlenmektedir. Sözleşmede inanç özgürlüğünün bu denli kısıtlı olmasının sebebi, genel özgürlüğün, inanıp inanmama

serbestîsinin insanın özel hayatına müdahalesi anlamına gelmesi olasılığı da düşünülebilir. Yani bir insanın herhangi bir inanca sahip olup olmadığını sormanın, onun ferdi özgürlüğüne müdahale olması düşüncesiyle de, sözleşmede inanç hürriyetinin kapsamı dar tutulmuş olabilir düşüncesindeyiz.

Günümüz Avrupa'sında, inanç özgürlüğü AİHS'ndeki maddelerin varlığına rağmen, Hz. Peygamber'in uygulamış olduğu inanç ve ibadet özgürlüğüne ulaşamamıştır.

Görev yaptığımız bölge olan Almanya'nın Essen bölgesini örnek olarak zikretmek gerekirse, temizlik işçisi olarak çalışan bayanlar, işlerini aksatmadan ibadetlerini yerine getirme konusunda, işverenlerinden farklı uygulamalarla karşılaştıklarını ifade etmişler, bazı işverenler bunu anlayışla karşılarken bazıları şiddetle karşı çıkmışlardır. Benzeri durumlar Avrupa'nın birçok yerinde mevcuttur.

Maddenin varlığına rağmen uygulama eksikliği azımsanmayacak derecede yaygındır.

İnanç hürriyetinin, günümüz Avrupa'sında kanun maddesi olarak bulunmasına rağmen uygulamadaki başarısızlığın bazı sosyal, kültürel ve dini sebeplerinden söz edilebilir.

İlk akla gelenler; Avrupa Hristiyan inancının, diğer dinlere karşı eski tutumundan pek fazla bir değişiklik içersinde olmadığı; tarihsel olayların tesiriyle dini olmaktan ziyâde siyâsi bir tutum içinde sıkışıp kaldığı varsayımını muhafaza ediyoruz.

Avrupa İnsan Hakları muktesebatı, nihayet bir kanun maddesi olup, inanç hürriyetinin ihlâl edildiğine dair adli bir başvuru halinde işlerlik kazanabilir. Oysa biz, İslâm kültüründe halka mâlolmuş bir yaklaşımla “ehl-i kitab”a daha hoşgörülü davranıldığını; hukûki ve kitâbi bilgilerin dışında halkın genel kültüründe, Avrupa Hristiyan haklarındakine nisbetle daha fazla toleransa şahit olmaktayız.

Birçok hristiyanın diğer din mensuplarının inancına ve inancını yaşama isteğine karşı tutumunu belirleyen kaynağın geleneksel Hristiyan inancının veya kutsal metinlerinin mi yoksa tarihi ve siyasi tesirlerin mi ya da Avrupa insan hakları muktesebatının mı etkili olduğu konusunda şüphelerimiz mevcuttur.

Bir Müslüman için Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in sözlerinin bağlayıcılığı ile günümüz Avrupasının geleneksel Hristiyan inancının kutsal metinleri veya kânun maddelerinin bağlayıcılığı aynı yaptırıma ya da tesir gücüne sahip midir? Sorusu, ciddi bir alan araştırmasını gerektirmektedir.

Çok fazla detaylı olmasa da söz konusu insan haklarındaki inanç hürriyetinin metinde yer alması, bize göre kıta Avrupa'sında, tarihte meydana gelmiş olan ve Hristiyan mezhepleri arasındaki acı olayların tekrar yaşanmasını önlemek, böylece sosyal huzurun devamını tehdit eden dini ve mezhebi kavgaların ortadan kaldırılarak büyük ve birleşik Avrupa hedefinin sürdürülebilir yapıya kavuşmasını temin etmektir. Yani Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi'ndeki inanç hürriyetinin, siyasal amaçla belirlendiği kanaatimizi destekleyen bazı nitelik ve nicelik özellikleri mevcuttur. Çünkü uygulamaya göre bu maddeler, Hristiyan mezhepleri ile diğer din ve inanç mensuplarına aynı ciddiyetle tatbik edilmemektedir. İlgili haklar, siyasal amaçlarla ve sadece Avrupa kıtasıyla sınırlı olmayıp bütün dünyayı ve bütün insanları himaye etmeye yönelik olarak hazırlanmış olsaydı, bugünkü halinden daha detaylı hazırlanmış olup uygulamanın da evrensel boyutta ve ciddiyette olması icap ederdi.

Keyfiyet ve kemmiyet olarak yetersiz olan bu maddenin, teferruatlı bir şekilde ele alınmaması, açıkça diğer din ve inanç sahiplerini zikretmemesi, uygulamadaki yanlışlara müdahale gücünden mahrum kalmasına yol açmaktadır.

Oysa İslam peygamberinin hem kendi zamanında hem de sonraki asırlarda gerek devlet gerekse fertler tarafından gayr-i Müslimlerin, bilhassa Yahudi ve Hristiyanların uzun yıllar aynı mahallede yaşama tecrübesine karşılık, bugün Hristiyanların çoğunlukta olduğu veya siyaseten güçlü oldukları yerlerde, diğer din mensuplarına aynı toleransın gösterildiğine rastlayamayız.

SONUÇ

Hürriyet konusu, asırlarca insanları meşgul etmiş, bu konuda yüzyıllar süren savaşlar yapılmış, insanın belirli hakları kazanması ve bu hakların uluslar arası belgelere girebilmesi uzun bir süreç sonucu oluşabilmiştir.

Tezimizin konusu olan inanç hürriyeti ise; uzun yıllar insanların akıllarına gelmemiş, böyle bir hürriyetin varlığı, ancak 15. yüzyıllarda kilisenin aşırı şiddet yanlısı tutumuna karşı gelişmiş, ancak resmi belgelerde bu konunun yer alması 20 yy.'ı bulmuştur. Oysa inanç hürriyeti, İslam dininin öncelikle âyetleriyle sabitlenmiş, Hz. Peygamber'in uygulamalarında da pratik hayata tatbik edilmiştir. Bu problemin ele alınması Avrupa'da uzun yıllar alırken İslam'ın başlangıcından beri dile getirilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca insan hakları açısından Avrupa müktesebatının, inanç hürriyeti açısından hadislere veya Hz. Peygamber'in uygulamasındaki örneklerle nispetle yeterli olmadığı görülmüştür.

Tezimizde yer alan hadisler sahih olup, esas aldığımız kaynaklar muteber hadis kaynaklarıdır. Dolayısıyla esas aldığımız hadisler, hem geçmişte hem de günümüzde İslam camiasında itibar edilen kaynaklarda mevcuttur. Konumuzla ilgili hadislerin daha fazla olma ihtimali yüksektir. Siyer, İslam tarihi ve İslam hukuku kaynakları daha detaylı incelenirse birçok malzeme elde edileceği de açıktır. Ama esas olan, özellikle siyasi maksatlarla yapılan yorumlarda İslam'ın din ve vicdan özgürlüğüne, diğer inançtan insanlara tanınan hak ve hürriyetlerin bütününe örnek olacak hadislere daha fazla yer verilmekte olduğudur. Bu durumda maksat, zaten asırlar önce verilmiş hakların boyutunu, uygulandığını ve hala da geçerli olduğunu; hiç bir Müslüman'ın kendi peygamberinin sözleri ve uygulamalarına karşı çıkmayacağını dolayısıyla diğer dinlere oranla İslam'ın, diğer din mensupları karşısında bir Müslüman'ın kendi mensuplarından çok fazla toleransa sahip olduğunu vurgulamamız için çalışmamızdaki hadislerin yeterli olduğunu vurgulamaktır.

Tezimizde yer alan hadisler ve kaynakları şöyle

Ebu Davud; Sünen: 22 hadis, Buhari; 10 hadis, Tirmizi; 8 hadis, Nesai; 8 hadis, Müslim; 7 hadis, İbn Mace; 6 hadis, Ahmed b. Hambel; 6 hadis, Dârimi; 2 hadis, İmam Malik ve İmam Taberani'den de birer hadis olmak üzere toplam 70 hadis zikredilmiştir ve hadislerin kaynakları sahih derecededir. Ayrıca tezimizin son bölümünde EK- I'de

konumuzla alakalı ulaşılabilircek diğcr eserlere, EK-III'de görev yerimizdeki inanç hürriyeti izlenimlerimize yer vermiş bulunmaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I KERÎM

AHMET B. HANBEL, Müsned, www.darulkitap.com

AKYÜZ, Vecdi, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Beyan yay.,
www.darulkitap.com

ALTINOLUK DERGİSİ, İstanbul- 2006

ANA BRİTANNİCA, Ana Yayıncılık, Hürriyet-1993

ARMAĞAN, Servet, İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, ANKARA-2006

ATAY, Ender Ethem, Demokrasi ve İnsan Hakları, 2007-2008 9. Sınıf Lise Ders Kitabı, M.E. B Yayınları

AYDÜZ, Davut, Yahudilerle Dialog, www.davutayduz.com

BOZ, Mehmet Naim, İslâm Hukukunda Kişi Hak ve Hürriyetleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Bursa 1999)

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/869), el- Câmî'u's- Sahîh,
www.darulkitap.com

BULAÇ, Ali, Din ve Mezhep Savaşları, (Makale), www.zaman.com.tr

BUTÎ, M. Said Ramazan, Yeni Toplumun Dayandığı Temeller, www.darulkitap.com

BÜYÜK LAROUSSE, Milliyet-1986

CANAN, İbrahim, Kütüb-i Sitte Tecüme ve Şerhi, www.darulkitap.com

D.A.D. Şubat- 2008

DAĞI, İhsan- Necati POLAT, Demokrasi ve İnsan Hakları, Liberte Yayıncılık ANKARA-2004

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân, Sünen, www.darulkitap.com

DİNİ KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ, T.D.V., www.diyanet.gov.tr

DÖNDÜREN, Hamdi, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, İstanbul-1993

- EBÛ DÂVUD**, Süleymân b. Eş'âs es- Sicistânî, Sünen, www.darulkitap.com
- GÖZLER**, Kemal, Temel Hak ve Hürriyetler, Türk Anayasa Hukuk Sitesi, www.anayasa.gen.tr
- GÜNER**, Osman, Resûlullah'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri, ANKARA–1997
- GÜNEŞ**, Ahmet, İslâmKamu Hukukunda Fikir ve İnanç Hürriyeti, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ERZURUM–2003.
- HAMİDULLAH**, Muhammed, Hz. Peygamber'in Savaşları, www.darulkitap.com
- HAMİDULLAH**, Muhammed, İslâm Peygamberi, (Trc. Salih Tuğ), İstanbul, 1980, I-II. www.darulkitap.com
- İBN MÂCE**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, Sünen, www.darulkitap.com
- İNCİ**, Salih, Engizisyonndan Haçlı Seferlerine, Mezhep Savaşlarına.. Katolikliğin Kan Dosyası, (Makale), Kayseri Kent Portalı, Kayseri Kültür Sanat.
- İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ**, T.D.V., Ankara 1990.
- KARAGÖZ**, İsmail, Prof. Dr., Din ve Vicdan Özgürlüğü, D.İ.B. yay., Ankara 2007.
- KARAMAN**, Hayrettin, Mukayeseli İslâm Hukuku, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.
- KAVRAMLAR ANSİKLOPEDİSİ**, www.darulkitap.com
- KÖSE**, Saffet, İslâm Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
- MÂLİK**, b. Enes, Muvatta', www.darulkitap.com
- MÜSLİM**, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccâc el- Kuşeyrî, Sahîh, www.darulkitap.com
- NESÂÎ**, Ebû Abdurrahmân, Sünen, www.darulkitap.com
- ÖZENÇ**, Berke, AİHS ve İnanç Özgürlüğü, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.
- SEVERCAN**, Şerafettin, Prof. Dr., Sevgilinin Farklı Dinî Gruplarla Hayatı Paylaşımı, D.İ.B. Yay., Ankara 2008.
- ŞAFAK**, Ali, Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ankara 1992.
- ŞAMİL İSLAM ANSİKLOPEDİSİ**, www.darulkitap.com

ŞEN, Temel, İslâm Hukukunda Fikir ve İnanç Hürriyeti, Yayınlanmamış Doktora Tezi
Samsun–1999.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, Sünen, www.darulkitap.com

ÜNAL, Şerif, AİHS İnsan Haklarının Uluslar arası İlkeleri, TBMM. Kültür Sanat ve
Yayın Kurulu Başkanlığı,

YAZIR, Elmalılı M. H. , Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, İstanbul–1992

YILDIRIM, Celal, Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri, Uysal Kitabevi,
www.darulkitap.com

YILMAZ, Zekeriya, Kur'an-ı Kerim'e Göre İnanç Hürriyeti, Yayınlanmamış Doktora
Tezi, KONYA–1997.

EK I

TEZİN KONUSUYLA ALAKALI FAYDALANILABİLECEK DİĞER ESERLER

1. Süleyman ULUDAĞ, İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti, TDV Yay., Ankara 2005.
2. Sefa M. YÜRÜKEL, Soykırımlar Tarihi-1, (Batının İnsanlık Suçları), Özyurt Yay., Ankara 2005.
3. Ali el Hasenî en- Nedvî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, Kitabevi Yay., 1995
4. Ethem CEBECİOĞLU, İsmail Hakkı ÜNAL, İbrahim SARIÇAM, Mustafa AŞKAR, Vedâ Hutbesi ve Aktüel Değeri (açıkoturum), Yeni Çizgi Yay., Ankara 1999. Halil HALİD, Hilâl ve Haç Çekişmesi, TDV. Yay., Ankara 2007.
5. Roger GARAUDY, İslam'ın Va'dettikleri, Pınar Yay., İstanbul 1983. 2000 İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı, Açılış Oturum ve Panel Konuşmaları, Tarsus Deklarasyonu, D.İ.B. Yay., Ankara 2002
6. Abdülbaki KESKİN, Doğu- Batı ve 21. YY. Üçgeninde İslam, TDV. Yay. ANKARA- 1994.
7. Murad W. HOFMANN, İslâm Gerçek Alternatif, Çağrı Yay., İstanbul 2004.
8. Erol ANAR, İnsan Hakları Tarihi, Çiviyazıları, İstanbul 2000.
9. Yunus Vehbi YAVUZ, Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü, Bayrak Yay., İstanbul 1999.
10. Osman KESKİOĞLU, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, DİB. Yay., Ankara 2003.
11. Hayrettin KARAMAN, İslam'da İnsan Hakları, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.
12. İhsan Hamid el- Mafrey- Marcel a. Boisard- Amadou- Muhtar M'bow- Muhammed Arkun- R. Chahine- Muhammed Hamidullah- Robert Santucci- Abdurrahim Hafızî- Ali Merad- M. A. Si Aceur- Sidney Liskofsky, İslam ve İnsan Hakları, Endülüs Yay., İstanbul 1995.

13. Recep ŞENTÜRK, İnsan Hakları ve İslam, Etkileşim Yay., İstanbul 2007.
14. F. İlhan AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, İÜHF Yay., No:187, İstanbul-1968.
15. Ahmet MUMCU, İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Savaş Yay., Ankara-1992.
16. Ömer TURAN, İslâm ve Demokrasi, TDV Yayınları, Ankara 2005.

EK II

İSLÂM'DA İNSAN HAK VE HÜRRİYETLERİ BEYANNÂMESİ METNİ¹⁹⁷

İslâm Konferansı Teşkilatı Genel Sekreterliği'nde Dünya İslâm Konseyi, İslâm'da İnsan Hakları Beyânnâmesi hazırlıklarına 1979 yılında başlamış, Muâsır İslâm Hukukçuları, Dünya İslâm Hukuku'nun temel kaynaklarına dayanarak konuyu bütün ayrıntıları ile incelemiş ve 19 Eylül 1981'de "Meşru'-i Vesika-i Hukuk ve Vâcibât'il İhsâniye Fi'l-İslâm" adıyla Arapça, Fransızca ve İngilizce olarak bu beyânnâmeyi yayınlamıştır. Beyânnâme Birleşmiş Milletlerce de kabul edilmiştir.

İSLÂM'DA İNSAN HAK VE HÜRRİYETLERİ BEYANNÂMESİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Madde 1: HAYAT HAKKI

- A- İnsan hayatı mukaddes ve dokunulmazdır. Hiç kimsenin insan hayatına tecavüzde bulunması caiz değildir. Bu dokunulmazlık ve kutsiyet, ancak şer'i hükümler çerçevesinde ve onların kabûl edeceği yollarla kaldırılabilir.
- B- İnsanın maddi ve manevi varlığı, korunmuştur; İslâm Hukuku, hayatında ve ölümünden sonra insanın varlığını korur. İnsan cesedine saygı ve rıfk ile muamele etmek, mü'minin vazifesidir. İnsanın ayıplarını ve örtülmesi gereken uzuvlarını örtmek bir vecibedir.

¹⁹⁷ Söz konusu Beyannâme, Ahmet Akgündüz tarafından tercüme edilmiş olup, **İslâm'da İnsan Hakları Beyânnâmesi** adıyla, neşredilmiştir.

Madde 2: HÜRRİYET HAKKI

- A- Hürriyet hakkı, tıpkı insan hayatı gibi dokunulmazdır. İnsanın doğuşu ile birlikte var olan tabii ve ilk hakkıdır. İnsanla beraber kalır ve hayat devam ettikçe devam eder. Kimse hürriyet hakkına tecavüz edemez. Fertlerin hürriyetlerini korumak için yeterli kanuni tedbirlerin alınması icap eder. Şer'i hükümler çerçevesinde ve hukukun kabul ettiği yollar dışında, hürriyetlerin kayıtlanması ve sınırlandırılması caiz değildir.
- B- Hiçbir milletin bir diğer milletin hürriyetine tecavüz etmesi caiz olamaz. Tecavüz eden milletin, bu tecavüzünden hemen vazgeçmesi ve ihlal ettiği hürriyeti mümkün olan bütün yollarla derhal iade etmesi gerekir. Milletlerarası kuruluşlarında, hürriyet için mücadele eden milletlere yardımcı olmaları icap eder. Müslümanların ise, bu vecibeyi yüklenerek bu hususta ihmal göstermemeleri dini bir vazifedir.

Madde 3: EŞİTLİK HAKKI

- A- Bütün insanlar, kanun (şeriat) önünde eşittirler. Hukuk'un fertlere uygulanması açısından aralarında herhangi bir kimsenin imtiyaz hakkı mevcut değildir. Aynı şekilde hukukun fertleri koruması hususunda da herhangi bir imtiyaz mevzu bahis olamaz.
- B- Bütün insanlar insan olmaları itibari ile eşittirler. Aralarındaki üstünlük ancak amellerine göre olabilir. Herhangi bir şahsın bir diğerinin maruz bırakılamayacağı zarar veya tehlike ile karşı karşıya bırakılması asla caiz değildir. Fertler arasında, cinsiyet, ırk renk, dil yâhut din esasına göre ayırım yapan her fikir nizam ve yasama faaliyeti, İslâm'ın bu zikredilen umumi esası ile tezat teşkil eder.
- C- Her fert fırsat eşitliği çerçevesinde ve diğer fertlere tanınan fırsatlar ve imkânlar dairesinde, kamuya ait maddi kaynaklardan yararlanma hakkına sahiptir. Gösterilen gayret ve emek aynı olduğu ve ücrete hak kazandıran iş kemiyet ve keyfiyet itibari ile farklılık arz etmediği sürece fertler arasında ücret ve emeğin karşılığı açısından ayırım yapılması caz değildir.

Madde 4: ADALETE BAŞVURMA HAKKI

A- Her fert, şeriat önünde hak arama hürriyetine sahiptir ve sadece İslâm Hukuku hükümlerine göre yargılanmayı talep etme hakkına haizdir.

B- Her fert, maruz kalacağı zulme karşı kendini müdafaa etme hakkına sahiptir. İmkânları ölçüsünde, başkasının maruz kaldığı zulmü defetmek, her ferdin vecibesidir.

Fertler, haklarını koruyup adaletle muamele edecek ve maruz kalacakları zarar ve zulmü defedecek bir yüksek otoriteye (idare, yasama ve yargı gibi) müracaat etme hakkına da sahiptir. Müslüman devlet reisinin, böyle bir yüksek otoriteyi tesis etmesi ve bu organın bağımsızlığını ve tarafsızlığını temin edecek bütün tedbirleri alması en önemli vazifesidir.

C- Her ferdin, sırf Allah rızası için ve talebe ihtiyaç duymadan (hisbetenlillah), diğer fertlerin ve cemaatin yani kamunun haklarını müdafaa etmesi, hem hakkı ve hem de görevidir.

D- Hiçbir gerekçe ile bir ferdin nefsinin müdafaa etmesine yani savunma hakkına karşı çıkılamaz ve engellenemez.

E- Hiç kimse, İslâm Hukuku'na aykırı bir emre itaat etmesi için bir Müslüman'ı zorlayamaz. Böyle bir emir karşısında ve mâsiyetle emredildiği taktirde, emreden makam kim olursa olsun, Müslüman ferdin de “Hayır” demek vazifesidir. Müslüman toplumun ise, ferdin bu reddini ve hatta desteklemesini ve onu korumasını beklemek, Müslüman derdin tabii hakkıdır.

Madde 5: ADİL YARGILANMAYI TALEP ETME HAKKI (Kanuni Yargı Yolu)

A- İslâm'da asıl olan, ferdin suçsuzluğudur (Beratı zimmet asıldır). Bu hal, kişinin herhangi bir suçtan dolayı sanık durumuna düştüğünde de devam eder ve sanık adil bir mahkeme önünde yargılanıp suçu sabit görülünceye kadar sürer.

- B- Seri bir nass yani bir kanun metni bulunmadan kimse suçlanamaz. (Zira suçta ve cezada kanunilik esastır). Dinin zaruriyet denilen hükümlerini bilmemek, Müslüman için mazeret teşkil edemez. Ancak bilmemezlik hali sabit görüldüğünde, kanunu bilmemek, sadece had cezalarını düşüren bir şüphe olarak kabul edilir.
- C- Tam kazâ yetkisine sahip bir mahkeme önünde, reddedilemez delillerle suçu işlediği sabit olmadıkça, hiç kimsenin suçlu olduğuna hükmedilemez ve herhangi bir cürümden dolayı cezalandırılmaz.
- D- Hiçbir halde, cezanın, İslâm Hukuku'nun suç için çizdiği sınırı tecavüz etmesi caiz değildir. Had cezalarını bertaraf etmek için, suçun işlendiği şart ve halleri göz önünde bulundurmak, İslâm Hukuku'nun temel esaslarındandır.
- E- İnsan, başkasının suçundan dolayı yargılanamaz. Her insan, kendi fiilinden müstakil olarak sorumludur; yani cezai sorumluluk şahsidir. Hiçbir halde, bir şahsa ait sorumluluğun, onun aile ve yakınlarına yahut çevresi ve arkadaşlarına yüklemesi caiz olamaz.

Madde 6: YÜKSEK OTORİTENİN ZULMÜNDEN KORUNMA HAKKI

Her fert, yürütme, yasama ve yargı gibi yüksek otoritenin tecavüzlerinden korunma hakkına sahiptir. Bu sebeple kendisine isnat edilen kanuna aykırı fiili işlediğine delalet eden kuvvetli karineler bulunmadıkça, kimse yaptığı iler ve içinde bulunduğu hallerin gerekçesini açıklamak mecburiyetinde bulunamaz ve herhangi bir itham da yapılamaz.

Madde 7: İŞKENCEDEN KORUNMA HAKKI

- A- Sanıktan da öte, suçluya dahi işkence yapmak caiz değildir. Nasıl ki, bir şahsı işlemediği suçu itiraf etmeye zorlamak caiz görülmemiştir ve ikrah ve icbar yoluyla elde edilen beyan ve ikrarlar, geçersiz batıldır.

- B- Ferdin işlediği suç ne olursa olsun ve İslâm Hukuku’nun o suça takdir ettiği ceza nasıl olursa olsun, ferdin insanıyeti ve insan olması hasebiyle sahip olduğu şeref ve asaleti, mahfuz kalır.

Madde 8: IRZ VE NAMUSUNU KORUMA HAKKI

Ferdin ırz ve namusu muhteremdir, dokunulmazdır; bunların hurmeti asla çiğnenemez. Kişinin özel hayatının tecessüsü, gizli ve ayıp hallerinin araştırılması, onun şahsiyetine ve özel hayatına izni olmadan müdahale edilmesi haramdır; yani şiddetle yasaklanmıştır.

Madde 9: SIĞINMA HAKKI

- A- İşkenceye ve zulme maruz her Müslüman, Dâr’ül İslâm sınırları içerisinde, emin olabileceği bir yere sığınma hakkına sahiptir. İslâmiyet bu hakkı, cinsiyeti, inancı veya rengi ne olursa olsun, her eziyete maruz şahsa tanır ve Müslümanlara da kendilerine sığınacak kimselere emniyet ve güven içinde yaşama hakkını vermeleri görevini yükler.
- B- Mekke-i Mükerrede’de ki, Beytullah’ıl Haram, (Kâbe’nin bulunduğu mescid), bütün insanlar için emniyet ve emân yeridir; hiçbir Müslüman buradan engellenemez.

Madde 10: AZINLIK HAKLARI

- A- Azınlıkların dini meselelerinde, Kur’an-ı Kerim’in “dince icbar ve ikrah yoktur” şeklinde özetlenebilecek olan genel prensibi hâkimdir.
- B- Azınlıkların medeni ve şahsi hallerinde ise, eğer Müslüman’ların hukukunun uygulanmasını isterlerse İslâm Hukuku hâkim olur. Eğer Müslüman’ların hukukunu hakem kabul etmezlerse, ilahi bir kaynağa dayanmak şartı ile kendi dini hukuklarına göre muamele görürler.

Madde 11: KAMU HİZMETLERİNE KATILMA HAKKI

- A- İslâm Ümmeti'nin her ferdi, amme maslahatı bulunan kamuya ait işlerden haberdar olma ve hayatında cereyan eden bu tür şeyleri bilme hakkına sahiptir. Ayrıca İslâm Hukuku'ndaki şura prensibi gereği, sahip olduğu kabiliyetler ve gücü nispetinde kamu işleri ve hizmetlerine katkıda bulunması da bir vazifesidir. İslâm Ümmeti'nin her ferdi, şer'i şartları bulunması halinde, kamu hizmet ve makamlarına ehil kabul edilir. Bu ehliyet vasfı herhangi bir bölge yahut ırka mensup olma gibi sebeplerle sakıt olmaz (düşmez) ve eksilmez.
- B- Şura prensibi, idareci sınıf ile İslâm Ümmeti arasındaki münasebetlerin esasını teşkil eder. Bu esası uygulayarak, hür iradesiyle kendi idarecilerini seçmek İslâm Ümmeti'nin tabii hakkıdır. Ayrıca İslâm Hukuku'na aykırı hareket ettiklerinde, idarecilerini muhasebeye çekip kontrol etmek ve icap ederse azletmek, İslâm Ümmeti'nin meşru hakkıdır.

Madde 12: FİKİR, İNANÇ VE FİKİR AÇIKLAMA HÜRRİYETİ VE HAKKI

- A- Her şahıs İslâm hukukunun kabul ettiği umumi sınırlar çerçevesinde kaldığı sürece, kimsenin müdahale ve engellemesi olmaksızın, fikir, itikat ve bu fikir ve itikadını ifade etme hürriyeti mevcuttur. Ancak batılın tasviri ve neşri caiz olmadığı gibi, İslâm Ümmeti'nin küçük düşürülmesine yahut fuhşîyyata teşvik manasını taşıyan şeylerin neşri de caiz değildir.
- B- Hür düşünce, sadece bir hak değil, aynı zamanda bir görevidir.
- C- Her ferdin, despot bir otorite, zalim bir idareci yahut İslâm'a muhalif bir nizamdan korkmadan, zulmü reddettiğini ve çirkin karşılandığını ilan etmesi ve imkân nispetinde karşı koyması, hem hakkı ve hem de ödevidir. Bu, Cihâdın en faziletlisidir.
- D- Neşrinde devletin ve toplumun emniyetine zarar verecek unsurlar ihtiva etmediği sürece, doğru hakikat ve bilgilerin neşrinde herhangi bir mahsur yoktur.

E- Gayr-i Müslim'lerin dini şe'ârine (dinen hürmet edip önem verdikleri şeylere) hürmet etmek, Müslüman'ın ahlakındadır. Bu sebeple başkasının inançlarıyla alay etmek ve toplumu başka dinlerden olanlara karlı tahrik etmek, hiçbir fert için caiz olamaz.

Madde 13: DİN HÜRRİYETİ

Her şahıs, inanç hürriyetine ve itikadına uygun olarak da ibadet hürriyetine sahiptir.

Madde 14: FİKİR AÇIKLAMA HÜRRİYETİ (DAVET VE TEBLİĞ HAKKI)

- A- Her fert, münferiden veya müstereken, dini ictimai, kültürel, siyasi ve benzeri yönlerinde sosyal hayata iştirak etmek hakkına sahiptir; bu hakkını kullanabilmek için zaruri olan esasları inşa etmek ve gerekli vesilelere başvurma hakkı da, söz konusu hakkın tabii bir sonucudur.
- B- Her ferdin, ma'ruf ile emr edip münkerden nehy etmesi, iyilik ve takva üzerine yardımlaşmayı temin gayesiyle, fertlere bu sorumluluğun altından kalkacak fırsatları doğuran müesseseleri tesis etmelerini toplumdan istemesi, hem hakkı ve hem de görevidir.

Madde 15 – İKTİSADİ HAKLAR

- A- Tabiat, gerçek anlamda, bütün servetleriyle Allah'ın mülküdür. Tabii servetler, Allah'ın insana atâ ve ihsânıdır. Onlardan yararlanmak üzere, insanlara lütfetmiş; bu tabii servetleri yok etmeyi ve ifsâd etmeyi haram kılmıştır. Hiç kimse, kâinattaki rızık kaynaklarından başkasını mahrûm edemez ve başkasının bunlardan intifâ'ına engel olamaz.
- B- Her insan, rızık elde etmek üzere, meşru' yollardan çalışıp helal kazanç elde edebilir.

C- Özel mülkiyet meşru'dur; münferit ve müşterek mülkiyet şeklinde olabilir. Her insan çalışması ve gayretiyle kazandığını iktisâp eder. Kamu mülkiyeti de meşru'dur ve bütün milletin maslahatı için kullanılır.

D- Fakirlerin, zenginlerin mallarında mukarrer bir hakkı mevcuttur ve bunu zekât tanzim etmiştir. Bu öyle bir haktır ki, idareciler tarafından iptali, engellenmesi ve müsamaha gösterilmesi câiz değildir; hakkın zekât vermeyenlerle savaş etme sonucuna götürse bile, bu hakkı engelleyenler karşı müsamaha gösterilmeyecektir.

E- Tabiî servet kaynaklarını ve üretim yollarını, İslâm ümmetinin maslahatı için yönlendirmek ve tanzim etmek, devletin vazifesidir (vâcibdir); bunların ihmâl edilmesi yahut tamamen kendi haline bırakılarak bir nevi iptal edilmesi aslâ caiz değildir.

Aynı şekilde, tabiî kaynakların İslâm hukukunun haram kıldığı yahut toplumun maslahatına zara veren işlerde kullanmak da caiz değildir.

F- İktisâdî gelişmeyi rayına oturtmak ve muhtemel tehlikeleri bertaraf etmek için İslâmiyet;

1- Bütün şekilleriyle aldatmayı haram kılmıştır

2- Sonu belli olmayan ve aldanma ihtimali bulunan muâmelelerle unsurlarından biri meçhul olan muâmeleleri kısaca garer'i, cehâlet'i ve ilerde çekişmelere anlaşmazlığa yol açacak her şeyi haram kılmıştır.

3- Ölçü ve tartı muâmelelerinde yapılacak hilelerle kâr sağlamayı ve karşı tarafı aldatmayı da harâm kılmıştır.

4- İhtikâr'ı (kara borsacılığı- ve serbest rekâbet mümkün olmayan ve haksız rekâbete sebep olacak olan her şeyi haram kılmıştır.

5- Ribâ yani faizi ve insanların dara düştükleri halleri istismar eden her çeşit muameleyi şiddetle yasaklamıştır.

6- Yalan ve aldatıcı olan her türlü beyân, iddia ve reklamları da yasaklamıştır.

G- Âmme maslahatını gözetme ve genel İslâmî değerlere ehemmiyet vermek gerekir. Bu ikisi, Müslüman toplumlarda, iktisadi gelişmenin temel şartıdır.

Madde 16 – MÜLKİYET HAKKI VE KORUNMASI

Âmme maslahatı bulunmadıkça mülk konusu malın kıymetine denk bir bedel mâlike ödenmedikçe, helal kazanç neticesi el edilen mülkiyet hakkı, kimsenin elinden alınamaz.

Kamu mülkiyetinin dokunulmazlığı daha önemlidir ve kamu mülkiyetine tecâvüzün cezası daha şiddetlidir. Zira kamu mülkiyetine tecâvüz, bütün toplumun hakkına tecâvüzdür ve İslâm ümmetinin tamamına hiyânettir.

Madde 17 – İŞÇİNİN HAKKI VE ÖDEVİ

Çalışma, İslâmın Toplum içinde yüce kabul ettiği ve yücelttiği bir semboldür. Çalışmanın vasfı(hakkı-, işi sağlam ve eksiksiz yapmak olunca, işçinin hakkı da şunlar olacaktır.

- 1- Eksiksiz ve geciktirmesiz olarak gayret ve emeğine denk bir ücret alacaktır.
- 2- İşçiye sarfettiği gayret ve emeğine uygun şerefli bir hayat temin edilmelidir.
- 3- Toplumun bütün fertlerinin işçiye layık olduğu değeri vermesi icabeder.
- 4- İhmal ve kusuru olmayan hallerde işçinin korunması ve zararlarının tanzim edilmesi gerekir.

Madde 18 – HAYATİ OLAN İHTİYAÇLARI ELDE ETME HAKKI

Her fert, hayatının devamı olan yeme, içme, giyme, mesken ve bedeninin sıhhati için gerekli olan şeylerle ruhunun ve aklının sıhhati için lazım olan ilim, ma'rifeti ve kültür gibi şeyleri, İslâm milletinin imkânlarının ve kaynaklarının el verdiği ölçüde, elde etme hakkına sahiptir. Bu konuda, ferde yardımcı olmak üzere, İslâm ümmeti de sorumludur ve mükellefiyet altındadır.

Madde 19 – AİLE KURMA HAKKI

A - İslami çerçevede evlenme, her insanın hakkıdır. Evlenme, aile yuvasını kurmanın, çocuk elde etmenin ve nefsi iffet içinde muhafaza eylemenin tek meşru' yoludur.

Karı-kocanın bir biri üzerinde İslâm hukukunun tesbit ve tayin ettiği karşılıklı hak ve ödevleri bulunmaktadır. Baba, çocuklarını, bedeni, ahlaki ve dini açıdan, inancına ve dinine uygun olarak terbiye etmek hakkına sahiptir. Ancak çocukların terbiyesinden ve onların yönlendirilmesinden de kendisi sorumludur.

- B** - Karı-kocadan her biri, karşılıklı muhabbet ve şefkat havası içinde, karşı tarafın kendisine saygı göstermesini, duygularını ve hayat şartlarını anlayışla karşılamasını beklemek hakkına sahiptir.
- C** - Koca, karısının ve çocuklarının nafakasını, cimriliğe kaçmadan temin etmekle mükelleftir.
- D** - Her çocuk ana-babası üzerinde terbiyesini, eğitimi ve te'dibini en güzel şekilde yapılması hakkına sahiptir. Çocukların küçük yaşlarda çalıştırılması, onlara kendilerini sıkıntıya sokacak yahut gelişmelerini engelleyecek veyahut da çocukların oyun ve öğrenme haklarından alıkoyacak işler yüklemek caiz değildir.
- E** - Çocuğun ana-babası çocuk üzerindeki sorumluluklarını yerine getirmede aciz duruma düşerlerse, bu sorumluluk topluma intikal eder ve çocuğun nafaka masrafları beytümal yani devlet hazinesi tarafından karşılanır.
- F** - Ailedeki her ferdin, çocukluğunda, ihtiyarladığında ve acizlik döneminde, ihtiyaç duyduğu maddi yardım, karoma, ilgi ve şefkati bulabilmesi, İslâmi ailenin esasını teşkil eder.

Ana-babanın maddi ihtiyaçlarını, bedeni ve ruhi bakımlarını, çocukları üstlenmekle mükellefdirler.

- G** - Ailede anneliğin özel bir yeri ve hakkı vardır.
- H** - Aile mes'ûliyeti, aile fertleri arasında, herkesin gücüne ve tabiatına göre müşterektir. Aile mes'ûliyeti, babalar ve anneler dairesini aşır bütün yakın hısımları ve zevil-erhamı da kapsayacak şekilde geniş bir muhtevaya sahiptir.

- 1** - Genç erkek yahut kız, istemediği şahısla evlenmeye zorlanamaz.

Madde 20 – KADININ KOCA ÜZERİNDE SAHİP OLDUĞU HAKLAR

- A** - Kadın, kocasının yaşadığı yerde kocasıyla birlikte yaşayacaktır.
- B** - Kocas, evlilikleri süresince ve boşama halinde iddet müddeti içinde, karısının nafakasını, ma'ruf ölçüler dairesinde temin edecektir.
- C** - Kadın, bu nafakaya mali durumu ve özel serveti ne olursa olsun her hal ü karda hak kazanır.
- D** - Kadın, kocasından, hul' yoluyla (boşanması karşılığında iddet nafakası ve mehr-i müeccelesinden vazgeçmek gibi belli bir bedel karşılığında) evlilik akdini karşılıklı rıza ile sona erdirilmesini isteyebilir. Aynı şekilde kadın, İslâm hukukunun hükümleri çerçevesinde, kaza-i boşanma talebinde de bulunabilir.
- E** - Kadın, ana babası, çocukları ve diğer yakın hısımlarına mirasçı olduğu gibi, kocasına da mirasçı olma hakkına sahiptir.
- F** - Karı-kocanın her ikisi de, hayat arkadaşının gıyabında ona ait değerleri korumak, gizli sırlarını ifşa etmemek ve ahlaken yahut hilken var olması muhtemel olan gizli ayıplarını ortaya atmamakla mükellefler. Bu hak, boşanma sırasında ve sonrasında devam eder ve önem kazanır.

Madde 21 – TERBİYE HAKKI

- A** - İyilik ve güzel muamelede, babaların çocukların üzerinde bir hakkı olduğu gibi, güzel ve iyi bir terbiye de, çocukların babaları üzerinde sahip oldukları bir haktır.
- B** - Eğitim, toplumun bütün fertlerinin hakkıdır. İlim talep etmek ise kadın ve erkek olarak herkese vaciptir (dini bir vecibedir)
- C** - Toplumun, her ferde, eğitim görüp aydınlanması için eşit ve denk bir fırsat vermesi icap eder. Her fert, kendi kabiliyet ve meyline uygun olan eğitimi seçmekte serbesttir.

Madde 22 – FERDİN GİZLİ SIRLARINI KORUMA HAKKI

İnsanın gizli sırları, sadece onu yaratan Halıkı ile paylaşılır. Bu sebeple, insanın gizli sırları ve hususi hayatı, korunmuştur; bunları araştırmak ve öğrenmeye çalışmak helal değildir.

Madde 23– SEYAHAT VE İKAMET HÜRRİYETİ VE HAKKI

A - Her fert, hiçbir engel ve sıkıntı olmaksızın, bulunduğu yerden dilediği yere seyahat etme, dilediği yerde ikamet etme ve yine dilediği yere göç edip tekrar eski yerine dönme hürriyetine ve hakkına sahiptir.

B - Hiç bir şahıs, vatanını terk etmeye zorlanamaz, şer’i bir sebep olmadan zorla vatanından ihraç olunamaz.

C - Dar’ül-İslam (İslam Ülkesi) tekdir. İslâm ülkesi, her Müslüman’ın vatanıdır. Müslüman’ın İslâm ülkesindeki hareketlerini, coğrafi engeller ve siyasi sınırlarla kayıtlamak ve engellemek caiz değildir. Her Müslüman belde, oraya hicret eden ve giriş yapan Müslümanları, kardeşin kardeşini karşıladığı gibi karşılaması gerekir.

Son duamız “ Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a olsun” şeklindedir.¹⁹⁸

EK III

AVRUPA’NIN BAZI ÜLKELERİNDEKİ İNANÇ HÜRRİYETİ

UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER

Sıralayacağım örnekler, 2005 yılının Ramazan ayında yapmış olduğum 35 günlük İsveç görevi ve şu an halen devam etmekte bulunduğum Almanya-Essen Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşeliği Bayan Din Görevlisi hizmetleri sırasında konuştuğum Türk bayan cemaatten aldığım izlenimlerdir:

İnanç hürriyeti konusundaki olumlu örnekler:

— İsveç’te Türklerin yoğunlukta olduğu bir okulda çocukların ailelerine, çocuklarına din dersi aldırarak isteyip istemedikleri sorulmuş, bir okuldan sadece bir

¹⁹⁸ Akgündüz, Ahmet, **İslâm’da İnsan Hakları Beyânnâmesi**, OSAV Yay. İstanbul 1997, s. 88–125

Türk öğrenci din dersi almak istediğini belirtmiş, okul yönetimi de o çocuğa din dersi verecek hocayı bularak onu haftada bir gün hocaya götürmek üzere araba tahsis ederek o öğrencinin din dersi ihtiyacını bizzat karşılamıştır.

— 2007–2008 yılı Bochum Üniversitesindeki Müslüman öğrenciler, bir araya gelerek üniversite yönetimine namaz kılma izni ve yeri isteklerini belirtmişler, namaz için ayrı bir yerin bulunmaması nedeniyle belirli bir yer gösterilememiş fakat öğrencilere; “üniversitenin her yerinde namazlarını kılabilme izni” verilmiştir.

— Almanya’daki bütün hastanelerde hastaların ibadetlerini rahatça yapabilmeleri için yer ayrılmış, ibadet esnasında doktor gelse bile hastayı rahatsız etmeden bekleyerek ibadetini yarıda kesmesini istememiştir.

— Gelsenkirchen Fachhochschule isimli okul yönetimi, öğrencilere ibadetlerini okulun istedikleri herhangi bir yerinde yapabilme özgürlüğü tanımaktadır.

—Dortmund Borsigeplatz Camii, öğle ve ikindi namazları için belediyeden “dışarıya ezan okuma izni almış” bu izin yönetim tarafından negatif etki oluşturmamak için kullanılmamış, fark eden belediye başkanı da bu duruma; “kullanmayacaksınız biz bu izni niçin verdik” diyerek müdahale etmiş, ezan belirtilen vakitlerde açıktan okunmaya başlanmıştır.

— Adalet sarayında çalışan bayan bana, işyerinde ibadetlerine giyim kuşamına müdahale olmadığını rahat bir şekilde en kıdemli hâkimlerle çalışmaya devam ettiğini anlatmıştır.

—İlköğretim okullarında sınıf öğretmenleri, ramazanın başlangıcında Müslüman öğrencileri yanına çağırarak, oruçluyken diğer öğrenciler tarafından oruç sebebiyle rencide edilmeleri durumunda kendisine haber vermelerini, bu tür davranışlar sergileyen öğrencilerin cezalandırılacağını belirtmiştir.

— Okul gezilerine çıkan öğrencilere yemek hazırlanırken Müslüman öğrenciler için helal yiyecekler hazırlanmasına özen gösterilmesi de yine Almanya örnekleri arasında zikredebildiğim bir örnektir.

— Almanya’da okul öncesi eğitimdeki Müslüman öğrencilere, dua esnasında ellerini duaya kaldırmalarını Hristiyan inancı gibi bağlayarak dua etmemelerini öğretmenler de yine Alman öğretmenler olmuştur.

Olumsuz örnekler ise; bazı işyeri sahiplerinin, işlerini bitirmiş olmalarına rağmen hatta dinlenme dakikalarında bile çalışan diğer din mensuplarına ibadet etme izni vermemesi şeklinde görülmüştür.

ÖZGEÇMİŞ

25 Haziran 1973 yılında Elazığ'da dünyaya geldi. İlkokulu Elazığ Atatürk ilkokulunda, orta öğrenimini de Elazığ Öğretmen Sıdika Avar Kız Meslek Lisesinde tamamladı. Elazığ İmam Hatip Lisesi dışarıdan bitirme sınavlarıyla da bu liseden 1994 yılında mezun oldu. 1997 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girmeye hak kazandı. Buradan da 2002 yılında mezun oldu. 2004 yılında Elazığ müftülüğüne bayan vaiz olarak atandı. Halen bu görevi sürdürmektedir.